

Tiesnešu tiesību jēdziena izpratnes
attīstība ārvalstīs

Ginta Sniedzīte
M.iur., dr.iur.cand.

Latvijas Universitāte,
Juridiskā fakultāte,
Raiņa bulvāris 19,
Rīga, LV – 1586

Saturs

I. Ievads

II. Tiesnešu tiesību jēdziena izpratne Vācijā

1. Normatīvais regulējums

2. Doktrinārā pieeja

1) Tiesnešu tiesību jēdziena robežas

2) Tiesnešu tiesības kā paražu tiesību normas

3) Tiesnešu tiesību un judikatūras ekvivalence

4) Tiesnešu tiesību kritika no demokrātijas principa viedokļa

5) Tiesnešu tiesības radošās metodes

III. Tiesnešu tiesību jēdziena izpratne Francijā

1. Normatīvi nostiprinātā koncepcija

2. Doktrinārā pieeja

1) Tiesnešu tiesību leģitimitāti pamatojošās teorijas

a) Deleģēšanas teorija

b) Tiesnešu tiesības kā paražu tiesības

c) Netiešas piekrišanas teorija

d) Interesu konsensa teorija

e) Teorija, kuras pamatā ir juridiskās obstrukcijas

aižliegums jeb pienākums obligāti izspriest lietu

2) Tiesnešu tiesības radošās metodes

IV. Tiesnešu tiesību jēdziena izpratne tuvākajās kaimiņvalstīs

1. Igaunijā

2. Krievijā

3. Zviedrijā

V. Tiesnešu tiesību jēdziena izpratne Eiropas Kopienu Tiesā un Eiropas Cilvēktiesību tiesā

1. Eiropas Kopienu tiesa

2. Eiropas Cilvēktiesību tiesa

VI. Kopsavilkums

Anotācija

Rakstā ir apkopotas atziņas, ko autore guvusi tiesnešu tiesību institūta pētniecības gaitā, un aptver to pētījuma daļu, kas attiecas uz tiesnešu tiesību kā institūta attīstību virknē Latvijas tiesiskajai sistēmai radniecīgu un vēsturiski saistītu ārvalstu. Pētījums ir uzsākts ar tiesnešu tiesību jēdziena izpratnes analīzi Vācijā, izvērtējot gan normatīvo regulējumu, gan tiesību doktrīnā pastāvošo pieeju, kas aptver tiesnešu tiesību jēdziena robežas, tiesnešu tiesības kā paražu tiesību normas, tiesnešu tiesību un judikatūras ekvivalenci, tiesnešu tiesību kritiku no demokrātijas principa viedokļa un tiesnešu tiesības radošās metodes. Savukārt analizējot tiesnešu tiesību jēdziena izpratni Francijā bez normatīvi nostiprinātās koncepcijas tiek sniegts ieskats tiesību zinātnes atziņās un aplūkota virkne tiesnešu tiesību leģitimitāti pamatojošo teoriju. Autore sniedz īsu ieskatu arī tiesnešu tiesību jēdziena izpratnē tuvākajās kaimiņvalstīs: Igaunijā, Krievijā, Zviedrijā, un noslēgumā analizē tiesnešu tiesību jēdziena izpratni Eiropas Kopienu Tiesā un Eiropas Cilvēktiesību tiesā.

Uz tādējādi iegūto secinājumu pamata autore savos turpmākajos pētījumos izdarīs salīdzinošus secinājumus par tiesnešu tiesību institūta saturu Rietumeiropas valstu tiesību lokā, tiesnešu tiesību konstitucionālo pamatu, leģitimitāti, vietu tiesību avotu sistēmā un virkni citiem ar šo institūtu saistītiem teorētiskiem problēmjaudājumiem.

I. Ievads

Latvijas tiesiskās sistēmas transformācijas rezultātā pēdējās desmitgadēs tiesību teorijas atziņas par tiesību normu interpretāciju un likuma robu aizpildīšanu tiesību normu tālākveidošanas visās izpausmes formās vairs netiek apšaubītas ne no teorētiskās pieļaujamības, ne no praktiskās nepieciešamības un vērtības aspektiem. Tiesību piemērotāju, it īpašu tiesu, darba praksē tiesības attīstošām juridiskajām metodēm ir atzīta arvien būtiskāka loma, un arī judikatūras jēdziena nošķiršana no tiesu prakses un attīstīšana Latvijas tiesībzinātnieku darbos un juridiskajā praksē liecina par nepārprotamu un vitālu šīs tiesību materiāla apstrādes un jaunrades nozīmi tiesiskās realitātes veidošanā. Turklāt mūsdienu tiesību zinātnē vairākuma zinātnisko pētījumu mērķis ir radīt un pilnveidot sprieduma taisīšanas procedūru un metodoloģiju tiesā kā galvenajā likumu piemērošanas institūcijā.¹

¹ Coing H. *Grundzüge der Rechtsphilosophie*. 4. Aufl. Berlin, New York: de Gruyter, 1985, S. 331

Proti, tiesību zinātnes, īpaši tiesību teorija, koncentrē uzmanību ne vien uz pētījumiem par *de lege lata* (latīņu val. – likums, kāds tas ir), bet tā ir arī *de lege ferenda* (latīņu val. – likums, kādam tam vajadzētu būt) priekšlikumu un atbilstības mēraukla.²

Tiesību materiālu attīstošas juridiskās metodes tiek īpaši aktīvi izmantotas administratīvo tiesu nolēmumos, kuru uzdevums pēc to izveidošanas un *Administratīvā procesa likuma*³ spēkā stāšanās bija jaunas tiesību nozares attīstīšana. Jaunās tiesību nozarēs vai inovatīvu tiesību institūtu tiesiskajā regulējumā tiesu sniegtajai interepretācijai un abstraktajām juridiskajām atziņām ir īpaša nozīme.

Juridiski praktiskajā un zinātniskajā saziņas telpā tomēr joprojām ir vērojama piesardzība un pat zināma negatīva attieksme pret mēģinājumiem tiesību normu interpretācijas un it īpaši tiesību normu tālākveidošanas rezultātā gūtās atziņas juridiski kvalificēt kā jaunradītu tiesību materiālu, kam var būt ne tikai rakstītās tiesību normas interpretējošs, skaidrojošs un aprakstošs raksturs, bet arī esošo pozitīvizēto tiesību materiālu līdzvērtīgi papildinošs un, iespējams, pat mainošs vai atceļošs raksturs. Tomēr, ja tiek atzīta tiesību normu tālākveidošanas nepieciešamība gan no objektīvi teorētiskiem, gan praktiskiem apsvērumiem, tad loģiska un konsekventa būtu arī vienota izpratne un atzīšana jautājumā par tiesības papildinošu juridisko metožu rezultātā radīto tiesību atziņu juridisko statusu un to avotu vietu tiesību avotu sistēmā.

Šādā kontekstā aktuāli ir analizēt tiesnešu tiesību kā jēdziena attīstību un izpratni ārvalstīs, kas Latvijā nereti tiek lietots augstāk minētā tiesību materiāla apzīmēšanai, tomēr bez vajadzīgās konsekvences un izpratnes par tiesnešu tiesību būtību, jēdziena ģenēzi, tiesnešu tiesību rašanās priekšnoteikumiem un to funkcionālo nozīmi tiesību piemērošanā. Tiesnešu tiesības ir iespējams analizēt kā tiesību normu kopumu, kuru avots ir judikatūra, atšķirībā no pārējām tiesību normām, kuru avots ir normatīvie tiesību akti, paražu tiesības vai vispārējie tiesību principi.

Vienkāršoti tiesnešu tiesības var uztvert kā tiesnešu radītās tiesības jeb to noteikumu kopumu, ko rada nevis likumdevējs, bet tiesa. Tādējādi tiesnešu tiesību juridiskais statuss ir tieši atkarīgs no judikatūras statusa tiesību sistēmā. Bez tiesnešu tiesībām tiesiskā iekārtā nevar iztikt, tādēļ to pastāvēšana un leģitimitāte ir akceptēta,⁴ ciktāl tās veidotas saskaņā ar teorijas atziņām un metodēm un atbilst tiesību sistēmai. Tomēr teorijā tiesnešu nolēmumu kopsakarība ar normatīvajiem tiesību aktiem nav noskaidrota līdz galam, tādēļ ar jēdzienu “tiesnešu

² Kergandberg E., Sillaots M. Kohtunikuõigusest Saksamaal. *Juridica*, 1993, No. 3, pp. 58–59

³ Administratīvā procesa likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2001. 14. novembris, nr. 164

⁴ Paine F.J. *Vācijas vispārīgās administratīvās tiesības*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 50. lpp.

tiesības” tiek apzīmētas pavisam atšķirīgas, strukturāli strīdīgas parādības tiesību jaunrades un tiesību tālākveidošanas robežlaukumā,⁵ sākot no katra individuāla tiesas nolēmuma un beidzot ar precedentu tiesībām un tiesnešu radītiem noteikumiem ar paražu tiesību raksturu.⁶

Diskusija par tiesnešu tiesību jēdzienu un izpratni Latvijas tiesību teorijā ir tikko aizsākusies un galvenokārt to veicina tieši tiesas veikto juridisko metožu daudzveidības atzīšana un tiesas kompetences paplašināšanās no faktu konstatācijas par sakritību ar tiesību normas tiesiskā sastāva pazīmēm līdz tiesību tālākveidošanai. Attīstoties teorijai par tiesību normu, pēdējo desmit gadu laikā strauji mainās arī attieksme pret tiesnešu tiesībām un tiesas iespējām konstatēt jaunas vispārsaistošas tiesību normas.

Šī raksta ietvaros tiks analizēta tiesnešu tiesību kā jēdziena izpratnes attīstība Vācijā un Francijā, kā arī vairākās Latvijas kaimiņvalstīs un tuvējās valstīs – Igaunijā, Krievijā, Zviedrijā. Tāpat tiks aplūkots tiesnešu tiesību jēdziena saturs Eiropas Kopienų tiesas (EKT) un Eiropas Cilvēktiesību tiesas (ECT) judikatūrā. Uz tādējādi iegūto secinājumu pamata autore savos turpmākajos pētījumos izdarīs salīdzinošus secinājumus par tiesnešu tiesību institūta saturu Rietumeiropas valstu tiesību lokā, tiesnešu tiesību konstitucionālo pamatu, legimitāti, vietu tiesību avotu sistēmā un virkni citiem ar šo institūtu saistītiem teorētiskiem problēmjasautājumiem.

II. Tiesnešu tiesību jēdziena izpratne Vācijā

1. Normatīvi nostiprinātā koncepcija

Tiesnešu tiesību legimitāte un saistošais spēks Vācijā tiek balstīts *Vācijas Federatīvās Republikas Pamatlikuma*⁷ (*Pamatlikums*) 20. panta trešajā daļā, kas noteic, ka likumdevējs ir pakļauts konstitucionālajai iekārtai, bet izpildvara un tiesu vara ir pakļauta likumam un tiesībām.⁸ Tieši tiesas pakļautība tiesībām kalpo par tiesas veiktas tiesību jaunrades pamatojumu. Tiesību jēdziena izpratne ietver sevī gan apsvērumus, kas ir pamatā tiesību normām, gan apsvērumus, kas ir pamatā nolēmumiem. Tādējādi atsauce uz “tiesībām”

⁵ Neimanis J. *Ievads tiesībās*. Rīga: zvērināts advokāts Jānis Neimanis, 2004, 172. lpp.

⁶ Horns N. Ievads tiesību zinātnē un tiesību filozofijā. *Likums un Tiesības*, 1999, 1. sēj., nr. 3, 72. lpp.

⁷ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland.

http://www.bundestag.de/parlament/funktion/gesetze/gg_jan2007.pdf. Oficiālais tulkojums angļu val. pieejams: http://www.bundestag.de/htdocs_e/parliament/function/legal/germanbasiclaw.pdf.

⁸ Grundgesetz, Artikel 20 (3): *Die Gesetzgebung ist an die verfassungsmäßige Ordnung, die vollziehende Gewalt und die Rechtsprechung sind an Gesetz und Recht gebunden.*

minētajā normā ietver arī tiesnešu tiesības kā tiesību sastāvdaļu. Šajā kontekstā gan jāatceras, ka Vācijas konstitucionālā sistēma kā prioritāro tiesību jaunradītāju atzīst vienīgi likumdevēju. Tādēļ, pieļaujot, ka ar terminu “tiesības” *Pamatlikuma* 20. panta trešajā daļā ir jāsaprot *inter alia* arī tiesnešu radītās tiesības, rodas jautājums par šo tiesību avotu savstarpējām attiecībām un tiesnešu tiesību konstitucionālajām robežām, ko risina tiesību doktrīna.

Minētās *Pamatlikuma* normas izpratnē “tiesības”, kam tiesa ir pakļauta, ietver sevī tādus konstitucionālos principus kā pamattiesību ievērošanu, demokrātijas prasības, likuma vara un sociālas valsts princips. Tā kā tiesa ir saistīta ar šiem principiem, tas nozīmē, ka tiesai ir tiesības tos interpretēt, izsvērt un iedzīvināt, tādējādi papildinot, uzlabojot un attīstot tiesības. Kā papildu arguments tiesas tiesībām veikt tiesību normu jaunradi kalpo rakstīto tiesību sistēmas atvērtība, kodifikāciju novecošanās, sociālo izmaiņu ātrums, modernās sabiedrības sarežģītā struktūra un parlamentārā likumdevēja trūkumi.⁹

Tiesnešu tiesības tiešā formā Vācijas normatīvajos tiesību aktos nav regulētas. Tomēr vairāki likumi satur norādes uz agrākas tiesu prakses piemērošanu un regulē procedūru, kāda piemērojama, ja tā tiek ignorēta. Saskaņā ar *Pamatlikuma* 100. panta trešo daļu¹⁰, *ja Zemes konstitucionālā tiesa, interpretējot Pamatlikumu, piedāvā atkāpties no Federālās konstitucionālās tiesas vai citas Zemes konstitucionālās tiesas agrāka lēmuma, tai ir jāsaņem Federālās konstitucionālās tiesas piekrišana (lēmums)*. Līdzīga procedūra piemērojama, ja kāda no piecām federālajām augstākajām tiesām [Federālā Augstākā tiesa (*Bundesgerichtshof* – vācu val.), Federālā Administratīvā tiesa (*Bundesverwaltungsgericht* – vācu val.), Federālā Darba tiesa (*Bundesarbeitsgericht* – vācu val.), Federālā Sociālā tiesa (*Bundessozialgericht* – vācu val.) vai Federālā Finanšu tiesa (*Bundesfinanzhof* – vācu val.)] vēlas modificēt vai atkāpties no citas Federālās augstākās tiesas agrāka precedenta: saskaņā ar likuma *Par vienotas jurisdikcijas ievērošanu federālajās augstākajās tiesās*¹¹ 2. paragrāfa pirmo daļu tai ir par šo atkāpšanos jāinformē Augstāko federālo tiesu Kopējais Senāts (*Gemeinsamer Senat der obersten Gerichte des Bundes* – vācu val.), kas izlemj jautājumu. Arī augstākās federālās tiesas senātam atkāpjoties no tās pašas tiesas cita senāta agrāka nolēmuma nepieciešama tā sauktā

⁹ Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: McCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p. 47.

¹⁰ Grundgesetz, Artikel 100 (3): *Will das Verfassungsgericht eines Landes bei der Auslegung des Grundgesetzes von einer Entscheidung des Bundesverfassungsgerichtes oder des Verfassungsgerichtes eines anderen Landes abweichen, so hat das Verfassungsgericht die Entscheidung des Bundesverfassungsgerichtes einzuholen.*

¹¹ Gesetz zur Wahrung der Einheitlichkeit der Rechtsprechung der obersten Gerichtshöfe des Bundes. <http://www.gesetze-im-internet.de/rspreinhg/BJNR006610968.html>

Lielā senāta (*Groser Senat* – vācu val.) piekrišana. *Federālās konstitucionālās tiesas likuma*¹² 16. paragrāfa pirmā daļa analogiski noteic, ka Federālajā konstitucionālajā tiesā gadījumā, ja kādā tiesību jautājumā senāts uzskata par nepieciešamu atkāpties no juridiskā viedokļa, kas izteikts kāda cita senāta nolēmumā, jautājumu izšķir Federālās konstitucionālās tiesas Plēnums. Visi šie noteikumi attiecas uz konstitucionālajām vai augstākajām tiesām. Dažkārt līdzīga procedūra piemērojama atkāpjoties no tiesnešu tiesību noteikumiem arī zemāka līmeņa tiesās, ja to nolēmumi ir galīgi.¹³

Tādējādi, lai arī neviens Vācijas normatīvais tiesību akts formāli neparedz tiesnešu tiesību saistošo spēku, tomēr rakstītajās tiesībās atrodama virkne normu, kas norāda uz tiesnešu tiesību būtisko nozīmi tiesiskās sistēmas vienotības nodrošināšanā un tiesu darba kvalitātes garantēšanā. Tiesnešu tiesībām ir noteikts tiesisks spēks un būtiska nozīme, lai arī tās nav strikti formāli saistošas.¹⁴ Tiesnešu tiesību normām ir netiešs spēks.¹⁵

Izstrādājot tiesnešu tiesību normas tiesai ir ļoti uzmanīgi un precīzi jāpiemēro metodoloģiskie noteikumi, jo tas uzskatāms par tiesnešu tiesību konstitucionalitātes garantu. Saskaņā ar *Pamatlikuma* 20. panta trešo daļu, tiesa ir pakļauta likumam un tiesībām. Ja tiesas spriedums pārkāpj metodoloģiskos noteikumus, secināms, ka tas ir pretrunā ar tiesībām, pārkāpj *Pamatlikuma* 20. panta trešo daļu un tādējādi ir defektīvs. Šāda nolēmuma spēkā esamība ir atkarīga no tā, cik ļoti metodoloģisko noteikumu pārkāpums ietekmējis sprieduma saturu.

Vēsturiski Vācijas konstitucionālo domu par varas dalīšanu attiecībā uz tiesu varu ietekmēja *Šarla Luija de Monteskjē* (*Charles-Louis de Secondat, baron de La Brède et de Montesquieu*, 1689–1755) angļu modelis tādā pašā mērā, kā to ietekmēja *Georga Vilhelma Frīdriha Hēgeļa* [*Georg Wilhelm Friedrich Hegel*, 1770–1831 (*Georgs Hēgelis*)] izstrādātais modelis. Darbā *Tiesību filozofijas elementi*¹⁶ *Georgs Hēgelis* taisnīguma nodrošinātājus, proti, tiesnešus kā tiesas spriešanas funkcijas īstenotājus kvalificēja nevis kā daļu no valsts mehānisma, bet kā civilās sabiedrības konstituējošu elementu. Tādējādi varas dalīšana valsts ietvaros *Georga Hēgeļa* shēmā tika realizēta starp likumdevēju un izpildvaru, kur tiesa bija

¹² Gesetz über das Bundesverfassungsgericht. <http://www.gesetze.2me.net/bver/index.html>

¹³ Skat., piemēram, Gerichtsverfassungsgesetz, Art. 121 (2)

<http://bundesrecht.juris.de/gvg/index.html>

¹⁴ Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: McCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p. 17–64.

¹⁵ Siltala R. *A Theory of Precedent. From Analytical Positivism to a Post-Analytical Philosophy of Law*. Canada: Hart Publishing, 2000, p. 132–135

¹⁶ Hegel G.W.F. *Elements of the Philosophy of Right*. Wood A.W. (ed.), translated by Nisbet H.B. New York: Cambridge University Press, 1991

daļa no izpildvaras.¹⁷ Galvenais varas dalīšanas īstenošanas mehānisms attiecībā uz tiesu varu bija tiesu varas neatkarības nodrošināšana, tādā veidā pasargājot tiesu no monarha represijām vai jebkādas likumdevēja ietekmes.

2. Doktrinārā pieeja

Tiesnešu tiesību doktrīna un tiesību zinātnieku diskusijas par tiesnešu tiesībām kā tiesību avotu un tiesnešu tiesību noteikumu teorētiskās kvalifikācijas un metodoloģiskajiem jautājumiem Vācijā ir bijusi ļoti plaša. Par spīti normatīvi regulētajai ierobežotajai piesaistei tiesnešu tiesībām nevar nepamanīt to milzīgo faktisko un metodisko nozīmi.¹⁸ Tās aizsākumi meklējami Vēsturiskās tiesību skolas pamatlicēja *Frīdriha Karla fon Savinjī* (*Friedrich Carl von Savigny*, 1779–1861) idejās,¹⁹ kas 1814. gadā paustas pamfletā *Par mūsu laikmeta likumdošanas un tiesību zinātnes centieniem*²⁰, un kur autors noliedz nepieciešamību veidot vienotu Vācijas civilkodeksu un kritizē kodifikācijas centienus kopumā.²¹ Šajā darbā aprakstītā tiesību avotu teorija un termins “juristu tiesības” (*Juristenrecht* – vācu val.) radīja pamatu ilglaicīgām vēlākām diskusijām par tiesas lomu tiesību jaunradē un tiesnešu tiesībām kā tiesību avotu.²² *Frīdrihs Karls fon Savinjī* uzskatīja, ka tiesības attīstās neatkarīgi no likumdošanas varas. Kodificēšana tiesības padara stīvas un izjauc to dabisko zinātnisko struktūru, tādēļ tā ir vai nu nevajadzīga, vai kaitīga. Likumu var radīt vienīgi organiski, proti, tautā vispārpieņemtu paražu, doktrīnas vai tiesu prakses attīstības ceļā. Ar terminu “tauta” *Frīdrihs Karls fon Savinjī* saprata galēji kulturālu konceptu, kas ir gandrīz identisks ar valsts tiesnešu un tiesību zinātnieku kopumu.²³ Tādējādi, papildus uzsvaram uz tiesību zinātnes un attiecīgi zinātnieku lomu tiesību sakārtošanā un attīstīšanā, viņš atzina arī tiesu un tiesnešu būtisko lomu tautas vēsturiskā gara izprašanā un iedzīvināšanā tiesību normās.

¹⁷ Ledford K.F. Judicial Independence and Political Representation: Prussian Judges as Parliamentary Deputies, 1849–1913. *Law & Social Inquiry*, 2000, Vol. 25, No. 4, p. 1053–1071

¹⁸ Langenbuhre K. *Tiesnešu tiesību attīstība un iztulkošana*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 102. lpp.

¹⁹ Plašāk skat.: Krastiņš I. *Tiesību doktrīnas*. Rīga, Latvijas Universitāte, 2000, 20. lpp.

²⁰ *Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft* – vācu val., 1814. Skat.: Friedrich Karl von Savigny. http://www.1911encyclopedia.org/Friedrich_Karl_von_Savigny; Zimmermann R. Savigny's Legacy – Legal history, comparative law and the emergence of a European legal science. In: *The Europeanisation of Law*. Watkin Th. (ed.) Oxford: The UK National Committee of Comparative Law, 1998, pp. 1–39.

²¹ *Latviešu konversācijas vārdnīca*. Rīga: A. Gulbja apgāds, 1939, 19. sēj., 37841–37842 sl.

²² Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: McCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p. 17–64.

²³ Wieacker Fr. *A History of Private Law in Europe with Particular reference to Germany*. Oxford: Clarendon Press, 1995, p. 310

Gan *Frīdrihs Karls fon Savinjī*, gan *Georgs Frīdrihs Puhta* (*Georg Friedrich Puchta*, 1798–1846) uzsvēra, ka vienā tiesas nolēmumā paustai tiesas juridiskai atziņai ir saistošs spēks tādēļ, ka tā ir “iekšēji pareiza”, proti, tā ir rakstītā likuma korekts papildinājums.²⁴

19. gadsimta otrajā pusē un 20. gadsimta sākumā Vācijā attīstījušās dažādas teorijas par precedentu saistošo spēku un tiesnešu tiesībām. Vēsturiskā aspektā kā ievērojamākās varētu minēt paražu tiesību koncepciju, pozitīvo tiesību skolas idejas un *Rūdolfa fon Jēringa* (*Rudolf von Jhering*, 1818–1892) mācību.

Par paražu tiesību koncepciju tiesnešu tiesību kontekstā var dēvēt civiltiesību jomā izplatīto teoriju, par kuras aizsācēju tiek uzskatīts *Vācijas Civilkodeksa*²⁵ viens no izstrādātājiem *Bernards Vindšeids* (*Bernhard Windscheid*, 1817–1892), kurš ir vēlinās vēsturisko tiesību skolas un jēdzienu jurisprudences pārstāvis. Šī teorija balstījās uz tēzi, ka pastāv tikai divi tiesību avoti – normatīvie akti un paražu tiesības. Tādējādi tiesnešu radītās normas kvalificējas kā tiesību avots tikai tad, ja tās atbilst paražu tiesību pazīmēm. Pārējos gadījumos, no vispārējiem principiem atvasinot tiesību normas, tiesa veic vienīgi metodoloģisku likumu robu aizpildīšanu. Viena precedentā faktiskais spēks ir atkarīgs no tā pamatojuma kvalitātes²⁶ jeb apstākļa, ka tas atspoguļo pareizu likuma interpretāciju.²⁷

Pozitīvo tiesību skola, kam bija būtiska un ilglaicīga loma Vācijas tiesību doktrīnas attīstībā, likumu uzskatīja par valsts gribas aktu. Tiesas spriedumā izteiktas atziņas var tikt kvalificētas kā autoritatīva valsts gribas deklarācija, tādējādi tiesa tika uzskatīta par pilnvarotu radīt tiesību normas vispārīgu, plaši formulētu rakstīto tiesību normu un likumu robu gadījumos.²⁸ Ievērojamākie pozitīvo tiesību skolas pārstāvji – *Hanss Kelzens* (*Hans Kelsen*, 1881–1973), *Karls Magnuss Bergboms*²⁹ (*Carl Magnus Bergbohm*, 1849–1927) un citi – tomēr nevar tikt uzskatīti par tiesnešu tiesību vispārējiem atzinējiem un to saistošā spēka analizētājiem.

²⁴ Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: MacCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p. 17–64.

²⁵ Bürgerliches Gesetzbuch. <http://bundesrecht.juris.de/bgb/index.html>

²⁶ Windscheid B. *Lehrbuch des Pandektenrecht*. Vol. I. Frankfurt am Main: Ruttens&Loenig, 1906, S. 16–23

²⁷ Larenz K., Canaris C.W. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. Dritte, Neu bearbeitete Auflage. Berlin, Heidelberg: Springer-Verlag, 1995

²⁸ Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: MacCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p. 17–64.

²⁹ Plašāk skat.: Kremer T. Carl Magnus Bergbohm (1849–1927), a jurist and expert in constitutional and international law from Tartu. *Juridica*, 1999, No. 1, pp. 45–47.

Vācijas tiesību doktrīnā tiesnešu tiesību kontekstā uzmanību pelna koncepcija un tai sekojošas diskusijas, ko aizsāka *Oskars Bulovs (Oscar Bülow)*.³⁰ Saskaņā ar *Oskara Bulova* uzskatu, likumdevēja radītie rakstītie likumi ir tikai mēģinājums radīt tiesības, ko vienmēr nepieciešams īstenot un pabeigt tiesai. Tādējādi **spēkā esošās tiesības rodas no likumdevēja un tiesas savstarpējas sadarbības**. Šādā aspektā autors būtībā rada pamatu tiesnešu tiesību leģitimitācijai. *Oskars Bulovs* secina, ka tiesnešu tiesības savā būtībā nerodas no likuma (respektīvi, to avots nav normatīvie tiesību akti), bet gan no dzīves – tiesnešu tiesību patiesais avots ir daudzas un sarežģītas sociālās attiecības. Tiesas spriedumos ietvertās atziņas ir daudz ciešāk saistītas ar objektīvo tiesību noteikumiem, kā varētu domāt.³¹ *Oskara Bulova* tiesnešu tiesības ir jāatzīst par nošķirtu tiesību avotu no normatīvajiem tiesību aktiem un paražu tiesībām, turklāt – ar vienlīdzīgu spēku. Tēze, ka tiesa ir tā, kas rada tiesību normas, balstās apsvērumā, ka likumdošana ir nepilnīgs tiesiskais mehānisms. Tas rada vispārīgus noteikumus un uzsver plānu. Bet likumdevējs nevar pats piemērot nevienu normatīvo tiesību aktu, tas nevar savu iecerēto “jābūtību” pārvērst “esamībā”. Lai tiesa panāktu normatīvā akta ietekmi uz konkrētu lietu, tai ir jārikojas radoši. Tiesas radošā pieeja ir nepieciešama, lai pilnveidotu un īstenotu likumdevēja radīto plānu. Tā kā formālie tiesību avoti nereti satur neskaidrus un pat pretrunīgus principus, tiesas pienākums ir no piedāvāto risinājumu variantiem izvēlēties to, kas noved pie lēmuma. Tādā veidā tiesa rada likumu.³² *Oskara Bulova* sekotāji mūsdienās turpina aizstāvēt uzskatu, ka likumdevēja radītais likums ir vienmēr jāuztver kā tāds, kam nepieciešama tiesas konkretizācija. Tādējādi tiesnešu tiesības būtībā ir likuma papildinātājas. Valsts patiesā vara attiecībā uz sabiedrības locekļiem izpaužas nevis caur likumdevēju, kas rada vispārīgas objektīvās tiesību normas, bet gan caur tiesu varu, kas pārvērš likumu realitātē, to piemērojot. Tādējādi nevis likums, bet likums un tiesu vara kopā ir tie, kas rada tiesības.³³ *Oskars Bulovs* tādējādi ir uzskatāms par tiesnešu tiesību teorijas pamatlicēju Vācijā un arī pirmo autoru, kurš zinātniskā juridiskā publikācijā lietoja terminu “tiesnešu tiesības”.³⁴

Rūdolfa fon Jēringa devums Vācijas tiesību doktrīnā raksturojams ar vērtību jurisprudences idejām. Gan savas darbības sākuma posmā, kad *Rūdolfs fon Jērings* vairāk pievērsās jēdzienu jurisprudencei, gan vēlākajā periodā vērtību jurisprudences ietekmē, būtisks

³⁰ Bülow O. *Gesetz und Richteramt*. Leipzig: Duncker&Humblot, 1885.

³¹ Bülow O. *Gesetz und Richteramt*. Published as: Statutory Law and the Judicial Function. Translated by Herget J.E., Wade I. *The American Journal of Legal History*, 1995, No. 1, vol. XXXIX, p. 71–94.

³² Herget J.E. Unearthing the Origins of a Radical Idea: The Case of Legal Indeterminacy. *The American Journal of Legal History*, 1995, No. 1, vol. XXXIX, p. 69

³³ Bülow O. *Gesetz und Richteramt*. Published as: Statutory Law and the Judicial Function. Translated by Herget J.E., Wade I. *The American Journal of Legal History*, 1995, No. 1, vol. XXXIX, p. 71–94.

³⁴ Neimanis J. *Tiesību tālākveidošana*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006, 35. lpp.

uzsvars viņa idejās bija juristu un tiesas radošajai lomai tiesību sistēmā. Tomēr jautājumā par precedentu saistošo spēku autors bija piesardzīgs.³⁵

Kopumā 20. gadsimta sākumā Vācijas tiesību doktrīna pievērsa mazu uzmanību katras atsevišķas tiesu nolēmumā ietvertas atziņas saistošajam spēkam, tomēr no socioloģiskā aspekta bija vērojama tendence atzīt tiesnešu tiesības kā tiesību avotu, savukārt no juridiskā aspekta – kā apstrīdamu tiesību papildavotu.³⁶

Mūsdienu Vācijas tiesību doktrīnā tiesnešu tiesību praktiskā nozīme netiek noliegta, tomēr plašas ir diskusijas par viena konkrēta precedenta saistošo spēku, konstantas judikatūras atziņu saistošo spēku un tiesību avota statusu, kā arī tiesnešu tiesību konstitucionālo pieļaujamību un nozīmi. Tiek norādīts, ka tiesas spriedumā ietverta abstrakta juridiska atziņa rada argumentācijas pienākumu vēlākai tiesai, ja tā vēlas no šīs atziņas atkāpties,³⁷ turklāt šādas atziņas ir saistošas netipiskās situācijās (netipiskās, sarežģītās lietās), kur saskaņā ar rakstīto tiesību normām būtu iespējami vairāki saturiski un metodoloģiski pieļaujami risinājumi, ja netiktu ņemtas vērā tiesnešu tiesību atziņas.³⁸ Stabils judikatūras atziņas ir patstāvīgs tiesību avots, kas ir pakārtots normatīvajiem tiesību aktiem (vispārējiem tiesību principiem) un paražu tiesībām, tajā pašā laikā šādas normas tiek raksturotas kā “neformālas”, “subsidiāras” vai “apstrīdamas”.³⁹

Tomēr tiesību doktrīnā atrodami arī viedokļi, kas tiesnešu tiesību normas kā tiesību avotu juridiskā spēka ziņā atzīst par ekvivalentām likumiem. Ja tiesnešu tiesību norma tiek iegūta pozitīvo tiesību normu korektas un uz taisnīgumu orientētas interpretācijas (plašākā nozīmē) ceļā, tad šāda norma ir vispārsaistoša un vienādā juridiskā spēkā ar likumu.⁴⁰

Jautājums par **tiesas radīto tiesību normu saistošo spēku** Vācijas tiesību doktrīnā tiek atbildēts atsaucoties uz trīs konstitucionālajiem pamatprincipiem: no *Pamatlikuma* 20. un 28. panta izrietošo tiesiskās palāvēības principu, *Pamatlikuma* 3. panta pirmajā daļā nostiprināto

³⁵ von Jhering R. *La lutte pour le droit*. France: Dalloz, 2006, p. 392

³⁶ Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: McCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p. 43.

³⁷ Alexy R. *A Theory of Legal Argumentation: the theory of rational discourse as theory of legal justification*. Oxford: Clarendon Press, Oxford University Press, 1989, p. 276

³⁸ Bydlinski F. Hauptpositionen zum Richterrecht. *Juristenzeitung*, 1985, No. 40, S. 149. Citēts pēc: Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: McCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p. 43.

³⁹ Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: McCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p. 45.

⁴⁰ von Fikentscher W. *Methoden des Rechts: in vergleichender Darstellung*. Band IV. Tübingen: Mohr, 1977, S. 313–336

vienlīdzības likuma priekšā principu un tiesiskās uzticības un pašāvības aizsardzības principu, kas arī tiek atvasināts no konstitucionālas valsts principa.

Nepārvērtējamu ieguldījumu doktrinārās pieejas attīstības stimulēšanā ir devusi Vācijas Federālā konstitucionālā tiesa, kuras spriedumos paustās atziņas kalpo par pamatu tiesnešu tiesību doktrīnai Vācijā. Tādējādi tiesnešu tiesību teoriju būtībā veido pašas tiesnešu tiesības. Fundamentāli, *Pamatlikumu* iztulkojošie un arī tālākattīstošie Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas spriedumi aptver vairāk kā simts sējumu, no kā secināms, ka no paša *Pamatlikuma* viss vairs nav atkarīgs. Konstitūcija ir tas, ko tiesneši un tiesa saprot ar konstitūciju.⁴¹

Viena no vadošajām lietām Vācijas tiesnešu tiesību teorijas aizsākšanā ir tā sauktā *Soraijas* (princess *Soraya*) lieta⁴². Šajā lietā Vācijas federālā konstitucionālā tiesa secināja, ka tiesību sistēmā var pastāvēt gadījumi, kad tiesa ne tikai ir tiesīga, bet tai ir pienākums atrast tiesību sistēmā pastāvošu taisnīgāku tiesību normu, nekā tā, ko likumdevējs nostiprinājis pozitīvizētā formā. Kā norādīja tiesa, tradicionālais noteikums, ka tiesnesim ir saistošs likums – kas ir varas dalīšanas principa un, līdz ar to, tiesiskas valsts eksistenciāla sastāvdaļa – *Pamatlikumā* ir pārvērties par noteikumu, ka tiesu varai ir saistoši “likums un tiesības”. Šī formula liek apzināties, ka likums un tiesības gan faktiski visumā pārklājas, bet tomēr ne obligāti un ne vienmēr. Tiesības nav identiskas ar rakstīto likumu kopumu. Iepretī valsts varas pozitīvajiem nolēmumiem zināmos apstākļos var pastāvēt vēl tiesiskāks noteikums, kura avots atrodas konstitucionāli noteiktajā tiesību sistēmā kā jēdzieniskā veselumā un kurš spēj būt par rakstītā likuma koriģētāju. To atrast un savā nolēmumā īstenot ir tiesas uzdevums. Tiesneša uzdevums un tiesības uz tiesību jaunradi *Pamatlikuma* darbības laikos nekad nav apšaubītas. Jāšaubās ir vienīgi par robežām, kuras nepieciešams novilkt šādai radošai tiesību piemērošanai, ievērojot tiesiskas valsts vārdā neapšaubāmo principu, ka tiesai jāievēro likums.⁴³

Citā lietā⁴⁴ Vācijas Federālā konstitucionālā tiesa akcentēja tiesas pienākumu radīt tiesnešu tiesību normas, kā arī sniedza savu skatījumu uz tiesas veiktas tiesību jaunrades pamatojumu noteiktās situācijās: nepietiekamu rakstīto normatīvo priekšrakstu gadījumā tiesai ir pienākums izsecināt un atvasināt būtiskās normas ar atzītu metožu palīdzību par likuma atvasināšanu no vispārējiem likuma pamatprincipiem, kas attiecināmi uz iesaistītajām

⁴¹ Forlanders H. Iztulkotājs kā suverēns ar neierobežotu varu. *Likums un Tiesības*, 2001, 3. sēj., nr. 10, 299. lpp.

⁴² Vācijas Federālās Konstitucionālās tiesas lieta: *BVerfG-Entscheidungen* 34, S. 269 (Soraya). Elektroniski pieejama: <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv034269.html>.

⁴³ Turpat.

⁴⁴ Vācijas Federālās Konstitucionālās tiesas lieta: *BVerfG-Entscheidungen* 84, S. 212 (Aussperrung). Elektroniski pieejama: <http://www.servat.unibe.ch/law/dfr/bv084212.html>.

tiesiskajām attiecībām. Tāpat šāds pienākums tiesai ir arī gadījumos, kad tiesību norma ir nepieciešama konstitucionāli garantētās aizsardzības nodrošināšanai. Tikai tādā veidā tiesas var pienācīgi pildīt savu ar *Pamatlikumu* noteikto pienākumu izšķirt jebkuru tiesisku strīdu, kas nodots to izskatīšanai.

No minētā secināms, ka **tiesnešu tiesību juridiskā spēka pamatā nav tiesu varas kompetence radīt tiesību normas pati par sevi, bet gan tiesību sistēmas pamatprincipi, uz ko tiesību normas balstītas, un juridiskās metodes, ar kuru palīdzību tās radītas.** Proti, ja tiesa nevar tiesnešu tiesību noteikumu sasaistīt ar konkrētām rakstīto tiesību normām, tai ir pienākums balstīties no vairākām tiesību normām atvasinātos principos vai vispārējos tiesību principos, un darīt to saskaņā ar atzītām tiesību normu atrašanas metodēm.⁴⁵

Proti, Vācijas Federālā konstitucionālā tiesa ir atzinusi tiesnešu tiesību atbilstību *Pamatlikumam* tiktāl, ciktāl tās nepārsniedz tiesiskas valsts saistību ar likumiem. Kas saprotams ar “piesaisti likumiem” ir interpretācijas jautājums, tomēr viennozīmīgi ir skaidrs, ka šis kritērijs liek tiesai izstrādāt tiesnešu tiesību normas *intra ius* (latīņu val. – tiesību ietvaros) un atbilstoši tiesiskām juridiskām metodēm.

Vācijā tiesu darbība tiesību normu jaunrades sfērā visintensīvāk norisinās civiltiesību jomā, turklāt šādas tiesību normu jaunrades uzdevums nav vienīgi likumu robu aizpildīšana, bet arī jaunu tiesību institūtu un tiesiskās domāšanas veidošana tiktāl, ciktāl to nav veicis likumdevējs un ciktāl tas ir objektīvi nepieciešams. Vēlākajā praksē ar tiesnešu tiesību palīdzību tiesas ne tikai aizpilda likuma robas, bet arī labo kļūdas normatīvajos tiesību aktos, kas izriet no likumdevēja pieredzes trūkuma vai parlamentārās likumdošanas neizbēgamā partejiskā vienpusīguma. Šajā aspektā tiesu neitralitāte ir vērtējama kā priekšrocība salīdzinājumā ar parlamentārā likumdevēja politisko orientāciju.

Viens no iemesliem, ko tiesas pašas ir atzinušas kā pamatu tiesas kompetencei radīt tiesnešu tiesības, ir apstākļu maiņas dēļ radītā rakstīto tiesību novecošanās. Būtiskas apstākļu izmaiņas – lai tie būtu tehniskas, ekonomiskas vai juridiskas dabas apstākļi – noved pie likumu normu saistošā spēka attiecībā pret tiesu mazināšanās, jo nav skaidrs, kādu regulējumu likumdevējs būtu izvēlējis, ja tas būtu informēts par vēlāk mainīgajiem apstākļiem, kā arī nav pārliecības par rakstīto tiesību normu pastāvīgu spēju pielāgoties šīm apstākļu izmaiņām.

⁴⁵ Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: MacCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p.17–64.

Tiesas likumīgs uzdevums šādos gadījumos ir ļoti uzmanīgi un atbilstoši nodibinātajām tiesiskajām vērtībām “palīdzēt” rakstītajām tiesību normām ar tiesas veiktu tiesību jaunradi.⁴⁶

1) Tiesnešu tiesību jēdziena robežas

Mūsdienās ar jēdzienu “tiesnešu tiesības” saprot tiesību principus, ko izstrādā tiesa, veicot tiesību normu interpretāciju un tiesību tālākveidošanu. Darba tiesībās, piemēram, daudzas jomas (kolektīvā rīcība, darbinieka atbildība) ar normatīvajiem aktiem vispār nav regulēti, savukārt citās normatīvie akti satur nenoteiktus juridiskus jēdzienus, ko nepieciešams konkretizēt ar tiesu nolēmumu palīdzību. Šajā jomā tiesnešu tiesību veidošanā kā augstākās instances tiesai būtiska loma ir Federālajai Darba tiesai.⁴⁷ No minētā izriet, ka tiesnešu tiesības ietver gan tiesību normu interpretācijas, gan tālākveidošanas, gan arī nenoteiktu juridisku jēdzienu konkretizācijas ceļā iegūtas tiesas atziņas. Tomēr teorija par tiesnešu tiesību jēdziena robežām Vācijā ir attīstījies vairākos virzienos, kas viens otru neizslēdz. Tādējādi tiesnešu tiesību jēdziena robežas nosakāmas atbilstoši visu tiesisko iespēju lokam, kādās tiesa var radīt tiesību sistēmu papildinošas atziņas, un atbilstoši šo darbību tiesiskuma kritērijam.

Pēc objekta tiesnešu tiesības tradicionāli iedala trīs grupās, kas tiešā veidā izriet no tiesas veiktās darbības tiesību piemērošanas gaitā: interpretējošas (kas satur juridiski nozīmīgas un iekšēji pareizas tiesību normu interpretācijas), tālākveidojošas (kas sastāv no tiesas veiktās tiesību tālākveidošanas slēdzieniem un atziņām) un likumam pretējas (*contra legem* – latīņu val., kas ietver likumiski kvalificētas tiesiskas netaisnības pasludināšanu par nesaistošu: likumam ir pēc tam jāizvairās no “neīstām tiesībām”, kad pretruna starp pozitīvajām tiesībām un taisnīgumu sasniedz nepieļaujamu, morāli neizturamu apmēru.⁴⁸). Tomēr ir izstrādāti arī vairāki citi dalījumi, kas atšķiras no klasiskā trīs līmeņu iedalījuma. Vācu tiesību zinātnieks *Jorns Ipsens (Jorn Ipsen)* ir radījis⁴⁹ modernāku četru grupu dalījumu, kas ietver likumu konkretizējošas, likumu papildinošas, likumu labojošas un ar likumu konkurējošas tiesnešu tiesības. Zināmu līdzību šim dalījumam satur arī tiesnešu tiesību iedalījums šādās četrās grupās:

- 1) robus aizpildošās tiesnešu tiesības: tās atbilst tiesību tālākveidošanai;
- 2) likumu pārstāvošās tiesnešu tiesības: tās attīstās “pantu vakuumā”, tas ir, kur veselās tiesību nozarēs trūkst apjomīgs rakstīto tiesību regulējums;

⁴⁶ Vācijas Federālās Augstākās tiesas lieta: BGHZ 85, S. 64.

⁴⁷ Judge-made law, Germany. <http://www.eurofound.europa.eu/emire/GERMANY/JUDGEMADELAW-DE.htm>

⁴⁸ Biaggini G. *Verfassung und Richterrecht*. Basel, Frankfurt am Main: Helbing&Lichtenhahn, 1991

⁴⁹ Ipsen J. *Richterrecht und Verfassung*. Berlin: Duncker&Humblot, 1975. Citēts pēc: Neimanis J. *Tiesību tālākveidošana*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006, 22. lpp.

3) likumu konkretizējošās tiesnešu tiesības: rodas ģenerālklausulu un nenoteiktu tiesību jēdzienu konkretizācijas procesā;

4) likumu koriģējošās tiesnešu tiesības: tās atbilst klasiskā modeļa tiesnešu tiesībām *contra legem*.⁵⁰

Tātad saskaņā ar minēto tipoloģiju nenoteiktu juridisku jēdzienu aizpildīšanas tēzes veido tiesnešu tiesību daļu. Šādā izpratnē *inter alia* par tiesnešu tiesībām tiek uzskatīti tiesneša veiktās nenoteikto tiesību jēdzienu un ģenerālklausulu iztulkošanas un konkretizēšanas rezultāti.⁵¹ Taču konkretizācija ir metode, kas aptver vispārējo tiesību principu konkretizāciju. Konkretizējot vispārējos tiesību principus, izskatāmās lietas vajadzībām tiesa tāpat rada noteikumus, kas vēlāk izmantojami līdzīgās lietās. Tā kā vispārējie principi pamatā ir nerakstītas tiesību normas, tiesu nolēmumos ietvertie rakstītie šo principu konkretizējumi veido neatņemamu un būtisku vispārējo tiesību principu izpratnes un piemērošanas sastāvdaļu. Līdz ar to arī vispārējo tiesību principu konkretizācija ir tiesnešu tiesību daļa, proti – tās ir konkretizējošās tiesnešu tiesības augstāk minētajā iedalījumā.

No minētā iedalījuma izriet, ka tiesnešu tiesību lokā vispārējā gadījumā neietilpst interpretācijas rezultātā formulētās tiesas atziņas. Ārpus vispārējā gadījuma minama jau aplūkotā nenoteiktu juridisku jēdzienu konkretizācija, kas savā būtībā ir tiesību normu interpretācija,⁵² bet tomēr tiek pieskaitīta tiesnešu tiesībām.

2) Tiesnešu tiesības kā paražu tiesību normas

Atzīstot tiesnešu tiesības par tiesību normām, tiesību doktrīna likumsakarīgi ir sastapusi ar mēģinājumiem esošo patstāvīgo tiesību avotu lokā atrast piemērotāko tiesību avotu, kam pielīdzināt tiesu nolēmumus, kas satur tiesnešu tiesību normas. Kā vēlāk tiks secināts, neviena no šīm teorijām nedz Vācijā, nedz Francijā nav absolūta un pilnīga, iespējams, tieši tā iemesla dēļ, ka teoriju pamatā ir likts uzstādījums par pastāvošajiem patstāvīgajiem tiesību avotiem kā vienīgo leģitīmi iespējamo un pieļaujamo bāzi tiesnešu tiesību saistošā spēka pamatojumam.

Viena no teorijām, kam iezīmes rodamas gan vācu, gan franču tiesību doktrīnā, tiesnešu tiesību saistošo spēku pamato ar paražu tiesībām.

⁵⁰ Biaggini G. *Verfassung und Richterrecht*. Basel, Frankfurt am Main: Helbing&Lichtenhahn, 1991

⁵¹ Neimanis J. *Ievads tiesībās*. Rīga: zvērināts advokāts Jānis Neimanis, 2004, 173. lpp.

⁵² Par minēto apgalvojumu sīkāk skat.: Sniedzīte G. Tiesību normu interpretācija *praeter legem*. *Likums un Tiesības*, 2005, 7. sēj., nr. 74/75.

Karls Larencs (Karl Larenz) un *Klauss Vilhelms Kanaris (Claus Wilhelm Canaris)* ir izteikuši viedokli, ka pastāvīgu precedentu radītās tiesnešu tiesības, kas atbilst vispārējai juridiskajai pārlicībai un praktiski netiek apstrīdētas, var pretendēt uz paražu tiesību spēku.⁵³ Tādā veidā autori nonāk pie tiesnešu tiesību kategorizācijas, apzīmējot tās kā *de facto* saistošas, un uzsverot, ka tām tajā pašā laikā nepiemīt *de jure* saistošs spēks.⁵⁴ Tiesu nolēmumu pamatojumos paustajam juridiskajam viedoklim nav likumam piemītošā nepastarpinātā normatīvā spēka.⁵⁵ Tātad norādot uz *de facto* saistošo spēku, tas tiek pretstatīts *de jure* saistošajam spēkam, tādējādi izceļot formālā un faktiskā spēka atšķirības un nošķirot šajā aspektā tiesnešu tiesības no formāli saistošajiem likumiem un citiem formālajiem tiesību avotiem. Šāds dalījums tomēr nav atzīstams par adekvātu, jo liek domāt par formālā spēka pārākumu pār faktisko spēku, lai gan šāda diferenciacija ne vienmēr ir precīza. Arī formāli saistošu tiesību avotu starpā ir konstatējams dažāda līmeņa saistošais spēks,⁵⁶ turklāt tiesību praksē tiesnešu tiesību noteikumi tiek respektēti kā normatīvi pēc būtības, nevis vienīgi kā regulāri sastopama prakses parādība.

Tiesnešu tiesību atzīšanu vienīgi kā paražu tiesības ir kritizējis *Oskars Bulovs*, norādot, ka vēsturiskā kopsaiste ir novedusi pie tā, ka tiesnešu tiesības tiek pilnīgi nepamatoti un nepatiesi pakļautas paražu tiesību eksistences noteikšanas priekšnoteikumiem.⁵⁷ Saskaņā ar viņa teoriju, kā jau norādīts, tiesnešu tiesības ir nošķiramas no normatīvajiem tiesību aktiem un paražu tiesībām kā atsevišķs tiesību normu veids.

3) Tiesnešu tiesību un judikatūras ekvivalence

Vācijas tiesību teorijā ir attīstījies juridiskās domas virziens, kura pamatā dominē judikatūras un tiesnešu tiesību jēdzienu savstarpēja pielīdzināšana, proti, uzskats, ka tiesnešu tiesības un judikatūra aptver vienu un to pašu tiesas darbības rezultātā iegūto tiesību materiālu.

⁵³ Larenz K., Canaris C.W. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. Dritte, Neu bearbeitete Auflage. Berlin, Heidelberg: Springer-Verlag, 1995, S.154

⁵⁴ Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: MacCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p. 17–64.

⁵⁵ Larenz K., Canaris C.W. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. Dritte, Neu bearbeitete Auflage. Berlin, Heidelberg: Springer-Verlag, 1995, S.155

⁵⁶ Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: MacCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p. 17–64.

⁵⁷ Bülow O. *Gesetz und Richteramt*. Published as: Statutory Law and the Judicial Function. Translated by Herget J.E., Wade I. *The American Journal of Legal History*, 1995, No. 1, vol. XXXIX, p. 71–94.

Tā *Frīdrihs Millers*⁵⁸ (*Friedrich Müller*), apkopojot Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas jauno metodoloģisko pieeju konstitucionālajām tiesībām, norāda, ka papildus interpretācijai atbilstoši konstitūcijai un “lietu dabas” institūtam (*nature des choses* – franču val.), citi jauni aspekti, kas skarti konstitucionālajās tiesnešu tiesībās [*droit jurisprudentiel* (*Richterrecht*) *constitutionnel* – franču val.], ietver pamattiesību institucionālo interpretāciju, konstitucionālo normu reālo saturu un šo normu konkretizāciju, normatīvo hipotēžu konstruēšanas procedūru un citus konstitūcijas interpretēšanas specifiskos principus.⁵⁹ Tā kā uzskaitītās tiesas darbības tiesību normu piemērošanas gaitā ietver gan interpretāciju un tai pielīdzināmas metodes, gan metodes, kas satur tiesību tālākveidošanas pazīmes, tad secināms, ka minētais autors tiesnešu tiesību jēdzienu lieto kā ekvivalentu attiecīgās tiesas judikatūrai kā tādai, neizšķirot dažādas tiesību normu apstrādes metodes un nediferencējot to piemērošanas rezultātus atkarībā no tā, vai tiesa ir vai nav formulējusi un pievienojusi tiesību sistēmai jaunu juridisku tēzi (normu). Aplūkotajā gadījumā *Frīdrihs Millers* analizē metodoloģiskus tiesas darba aspektus, tomēr līdzīga jēdziena “tiesnešu tiesības” izpratne izsecināma arī no citām autora tēzēm. Tas skaidrojams ar to, ka *Frīdrihs Millers* neatzīst tiesas kompetenci spriest *praeter legem* (latīņu val. – blakus likumam, vairāk nekā likums), *contra legem* (latīņu val. – likumam pretējs) vai *extra legem* (latīņu val. – ārpus likuma, ārpus likuma aizsardzības), jo šāda spriešana ārpus likuma ietvariem neesot konstitucionāla.⁶⁰

Tiesu praksē tiesnešu tiesības netiek atzītas kā patstāvīgs tiesību avots neatkarīgi no rakstītajām tiesību normām, paražu tiesībām vai vispārējiem tiesību principiem. Tiesnešu tiesību noteikumiem ir saistošs spēks tādēļ, ka saskaņā ar tiem tiek interpretēti un piemēroti rakstīto tiesību noteikumi. Šādā aspektā varētu secināt, ka tiesnešu tiesību saistošais spēks izriet no likuma saistošā spēka, ko šīs tiesnešu tiesības interpretē.⁶¹ Tātad no formālā viedokļa – tas ir patstāvīgais tiesību avots, kas ir saistošs, savukārt pēc būtības – tiesnešu tiesību noteikums.

⁵⁸ Frīdrihs Millers (1938) ir viens no atzītākajiem mūsdienu Vācijas tiesību zinātniekiem, kura uzmanības lokā ir tiesību teorijas un tiesību lingvistikas problēmjaudājumi un kurš ir daudzu monogrāfiju un publikāciju autors šajās jomās Skat., piemēram: Müller F. *Normstruktur und Normativität. Zum Verhältnis von Recht und Wirklichkeit in der juristischen Hermeneutik, entwickelt an Fragen der Verfassungsinterpretation*. Berlin, Duncker&Humblot, 1966; Müller F. *Richterrecht*. Berlin: Duncker&Humblot, 1986; Müller F. *Die Positivität der Grundrechte. Fragen einer praktischen Grundrechtsdogmatik*. Berlin: Duncker & Humblot, 1990; Müller F. *Juristische Methodik*. Berlin: Duncker&Humblot, 1993. u.c.

⁵⁹ Müller F. *Discours de la Méthode Juridique*. Paris: Presses Universitaires de France, 1996, p. 120

⁶⁰ Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: McCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p. 17–64.

⁶¹ Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: McCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p. 17–64.

Tiesnešu tiesības savu teorētisko pamatu rod starp hipotēzi par tiesībradošo kapacitāti, kas noteiktam subjektam spēju radīt tiesību normas piešķir tikai kā prerogatīvu, bet ne kā monopolu (funkcionālā pieeja), un starp šīs kapacitātes redukciju līdz tādām līmenim, kas dod tiesības vienīgi saskaņā ar siloģisma modeli formāli un loģiski piemērot esošo tiesību normu tekstu.⁶² Piekrītot funkcionālajai pieejai, tiesneša darbība vērtējama kā tiesībradoša tajos gadījumos, kad tā iziet ārpus vienkāršas subsumcijas. Proti, pie tiesnešu tiesībām šādā aspektā pieskaitāms vienīgi tāds tiesību piemērotāja darbības rezultāts, kas iegūts “pārsniedzot” (vienkāršā) siloģisma metodi. Tiesnešu tiesības sastāv no spriedumu normām (*normes-décisions* – franču val.), kas nav un nevar būt tiešā veidā deducējamas no normas teksta.⁶³

Šīs pieejas problemātika slēpjas apstākļi, ka tiesnesis “sevi nostāda augstāk par likumu”. Tā tas ir gan rakstīta normatīva priekšraksta trūkuma gadījumā, gan tad, ja interpretācijas rezultātā tiek noskaidrots, ka tiesību sistēma prasa spriest pretēji normatīvajam priekšrakstam. Normatīvās konstrukcijas kontekstā tipiskajā situācijā tiesnešu tiesību norma rodas tad, kad tiek konstatēta kļūda vai nepilnība normatīvajā programmā (citiem vārdiem – likuma plānā). Pie tam, tiesnešu tiesību normas radīšanu vienmēr pavada papildu argumenti, kas pamatojas konkrētās lietas faktiskajā sastāvā, nenormatīvos un cita veida apstākļos, bez kā normatīvais priekšraksts nevarētu tikt juridiski piemērots. Tātad lielākajā daļā situāciju tieši tiesību tālākveidošanas un sarežģītās subsumcijas rezultātā rodas tiesnešu tiesību normas.

Frīdrihs Millers papildus norāda, ka tiesnešu tiesības ierobežo trīs aspekti: to **teorētiskā dimensija, metodoloģiskā un normatīvā dimensija.**

No teorētiskā aspekta ir sistēmiski jānošķir tiesību normas teksts, juridiskā norma un sprieduma norma. **No metodoloģiskā plāna viedokļa** ir jāaskaras ar jautājumu par to, vai tiešām apskatāmajā gadījumā atrodamas tiesnešu tiesības, proti, vai konstruētā juridiskā norma noved pie normas teksta, kas jau pastāv spēkā esošo tiesību normu tekstā, vai pie normas kvaziteksta, kas pirmo reizi tiek formulēts šīs konkrētās lietas atrisināšanas gaitā. Visbeidzot, **no normatīvās dimensijas aspekta** būtisks ir jautājums par šādu tiesas darbību juridiski un konstitucionāli pieļaujamo regularitāti. Kamēr tiesa konstatē, ka sabiedrībā ir vajadzība pēc noteikta sociālā regulējuma, un likumdevējs šo vajadzību (vēl) nav apmierinājis, tiek radīts normas kvazi-teksts.

Lai gan Vācijas tiesību zinātne ir tā, kur rodami pamati tiesnešu tiesību teorijai un tās attīstībai, atziņa par tiesas tiesībām darboties tiesību normu jaunrades laukā nav viennozīmīgi

⁶² Müller F. *Discours de la Méthode Juridique*. Paris: Presses Universitaires de France, 1996, p. 125.

⁶³ *Ibid.*, p. 126.

vērtēta. Tā kā šāda tiesas darbība vislielāko risku ietver demokrātijas un varas dalīšanas principa īstenošanā, tad šie divi arī ir biežāk sastopamie aspekti, kādos tiesnešu tiesību institūts tiek kritizēts tiesību doktrīnā.

4) Tiesnešu tiesību kritika no demokrātijas principa viedokļa

Tiesnešu darbība, tiem aizpildot robos likumos, kuri tur noteikti ir sastopami, pēc savas dabas ir likumdevēja darbība. Tās rezultātā tiek izstrādātas normas, ar kuru palīdzību tiesa izlemj konkrētas lietas, lai gan saturiski šīs lietas ar likumdevēja normu palīdzību netiek izlemtas. Tāpēc tiesnesi var uzskatīt par likumdevēja aizstājēju – papildus jautājumam par strīda pušu tiesībām viņš var ņemt vērā arī sabiedrības kopīgās intereses, un tas nozīmē, ka tiesnesis rīkojas tāpat kā likumdevējs.⁶⁴ Kā jau minēts, *Pamatlikuma* 20. panta trešā daļa *inter alia* noteic, ka tiesa ir pakļauta likumam un tiesībām. Tas norāda uz rakstītajām tiesībām paralēli pastāvošām nerakstītajām, dabiskajām tiesībām, kam tiesa ir pakļauta tāpat kā pozitīvajām tiesībām. Taču ir apšaubāms, vai šis pants būtu iztulkojams tā, ka tas jebkādā veidā dod tiesības izstrādāt normu kvazi-tekstus. Šo viedokli atbalsta arī speciālā norma – *Pamatlikuma* 97. panta pirmā daļa, kas noteic, ka *tiesneši ir neatkarīgi un vienīgi likumam padoti*. Tas norāda uz tiesiskas valsts tekstuālās struktūras raksturu, saskaņā ar kuru tiesai ir obligāti jāvadās no tiesību normu teksta.

Tomēr tiesnešu tiesības lielā daļā gadījumu tiek radītas no tiesību normu teksta brīvajā laukā. Tādējādi minētais *Pamatlikuma* pants kalpo par pamatu arī cita veida apsvērumam – proti, apsvērumam par demokrātijas principa noteiktajām tiesnešu tiesību robežām. Tiesu vara nav demokrātiskā pilsoņu vairākuma vēlēta vara, un tādēļ tai nekādi nepiemīt demokrātiska leģitīmācija īstenot politiskus apsvērumus. Tā kā tā nav atbildīga vēlētājiem, tā arī nav tiesīga izvīrīt savus priekšrakstus un, līdz ar to piedalīties lemšanā par to, kādā virzienā sabiedrībai jāattīstās.⁶⁵ Tātad **no šī demokrātijas principa aspekta tiesnešu tiesības iespējami var tikt atzītas par tiesiskām un konstitucionālām tikai tad, ja tiesa spriež juridiski un tiesnešu tiesību normu veidošana nebalstās uz politiskiem argumentiem.**

Otrs aspekts demokrātijas principa kontekstā, ko ir būtiski ņemt vērā, ir jau minētais varas dalīšanas princips. Tiesnešu tiesības, kas radītas ārpus parlamentārās likumdošanas procedūras un kas nav *a priori* formulētas normu tekstos, atbilst prētoru tiesībām (*ius praetorium* – latīņu val.), kam jau normālas konkretizācijas ietvaros ir radošs elements un kas

⁶⁴ Langenbuhere K. *Tiesnešu tiesību attīstība un iztulkošana*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 44. lpp.

⁶⁵ Dworkin R. *Taking rights seriously*. London: Harvard University Press, 1977, p. 84

de lege lata sfērā neatstāj nevienam citam subjektam tādas funkcijas, kādas ir parlamentam.⁶⁶ Tātad tiesas veikta tiesību jaunrade apdraud sadalītu varas funkciju savstarpējo līdzsvaru un demokrātiski leģitimizēta parlamenta likumu radīšanu.⁶⁷ *Pamatlikumā* noteiktajā demokrātiskajā iekārtā tiesnesis nevar radīt tiesības, tiesnešu tiesības vispār nevar attīstīties, no funkcionālā viedokļa tas būtu tādas amatpersonas nolēmums, kas sevi nostāda virs demokrātiski izstrādātām un garantētām tiesību normām. Tādējādi, no demokrātiskuma aspekta to varētu formulēt kā tiesneša subordināciju likumam. Izpildvara un tiesu vara nav veidotas, organizētas un kontrolētas vienīgi saskaņā ar tiesiskas valsts principu. Arī demokrātiskas valsts princips ir jāņem vērā. No vienas puses, likumdevēja, no otras puses, tiesas un birokrātiskā aparāta līdzdalība tiesību noteikumu radīšanā vispārīgi var tikt aprakstīta kā “tautas tiesības” un “prētoru tiesības”, ar pirmajām saprotot demokrātiskā procesā radītos tiesību noteikumus. Demokrātiskā procesa nodrošināšanai pastāv arī referenduma, plebiscīta iespēja, kur lielākajā daļā gadījumu tiek izdarītas sabiedrībai būtiskas izšķiršanās, kas līdz tam tiesību normu tekstā nav bijušas formulētas. Gadījumā, kad tiesnešu un ierēdņu iecelšanai amatos netiek rīkotas vēlēšanas un ir izslēgts imperatīvais mandāts, referendums ir atzīstams par vienīgo *Pamatlikumam* atbilstošo demokrātisko tiesību normu teksta radīšanas veidu papildus parlamentārajai procedūrai.⁶⁸

Tātad, konkrētas lietas izskatīšanas gaitā radītās konkrētās spriedumu normas nav demokrātiska procesa rezultāts. Vispārinot, spriedumu normas kā tādas ir izņēmums no demokrātiskā procesa. Akti, kuru mērķis ir tieši konkrētas lietas atrisināšana, pieder pie tiesnešu tiesību lauka, un tiem ir tiešāk vai netiešāk jābūt balstītiem parlamentā radītajos tiesību normu tekstos ne tikai tiesiskas valsts principa, bet arī demokrātijas principa dēļ. Profesionālās tiesības, tiesnešu tiesības nedrīkst “apiet” “tautas tiesības”, nedrīkst no tām attālināties vai būt pretrunā ar tām. Ne tiesai, ne izpildvarai nav tiesību ne papildināt, ne deformēt esošos tiesību normu tekstus, izņemot konstitucionāli skaidri noteiktos gadījumus. Tām nav tiesību būt par prētoriem.⁶⁹

⁶⁶ Müller F. *Discours de la Méthode Juridique*. Paris: Presses Universitaires de France, 1996, p. 125–128

⁶⁷ Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: MacCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p. 17–64.

⁶⁸ Müller F. *Discours de la Méthode Juridique*. Paris: Presses Universitaires de France, 1996, p. 128

⁶⁹ Müller F. *Discours de la Méthode Juridique*. Paris: Presses Universitaires de France, 1996, p. 128

5) Tiesnešu tiesības radošās metodes

Apkopojot visus minētos viedokļus un izteikumus, var izdarīt vienojošu secinājumu par Vācijas tiesību doktrīnā atzītajām juridiskajām metodēm, kuru izmantošanas rezultātā tiesas radītās atziņas uzskatāmas par tiesnešu tiesību normām.

Pie šādām metodēm pieskaitāmas juridiskās metodes, kas viennozīmīgi prasa esošā tiesību materiāla papildināšanu, proti, tiesību tālākveidošanas metodes. Gan koriģējošās tiesnešu tiesības, gan likumu papildinošās tiesnešu tiesības pamatos aptver tiesību tālākveidošanas ceļā iegūtās abstraktās juridiskās atziņas. Tātad, tiesību tālākveidošana visās tās izpausmēs ir viennozīmīgi atzīta kā metode, kas rada tiesnešu tiesību normas.

Iepriekš jau tika analizētas konkretizējošo tiesnešu tiesību pamatā piemērotās juridiskās metodes. Šis tiesnešu tiesību veids ietver ne tikai tiesību normu iztulkošanu *praeter legem* jeb nenoteiktu juridisku jēdzienu un ģenerālklausulu piepildīšanu ar saturu konkretizācijas ceļā. Konkretizējošās tiesnešu tiesības ietver arī vispārējo tiesību principu konkretizācijas ceļā radītās tiesību atziņas, kas attīsta un noskaidro vispārējo tiesību principu saturu uz *case by case basis* (angļu val. – katrā atsevišķā lietā, gadījumā).

Papildus jau minētajam, būtu grūti apstrīdēt, ka vienkārša tiesas veikta interpretācija var būt tiesību tālākveidošana, pašai tiesai to vēl pat nenojaušot, un tāpat ārpus interpretācijas robežām notiekoša tiesību tālākveidošana arvien vēl izmanto interpretatīvās metodes.⁷⁰ Šīs radošās darbības pakāpes nav iespējams stingri nodalīt.

Ņemot vērā minēto, ir pamats secinājumam, ka **Vācijas tiesību zinātnē par tiesnešu tiesības radošajām metodēm tiek atzītas tiesību tālākveidošanas metodes, nenoteiktu juridisku jēdzienu un ģenerālklausulu konkretizēšana, vispārējo tiesību principu konkretizēšana, savukārt par vienkāršas tiesību normu interpretācijas pieskaitīšanu tiesnešu tiesību radošajām metodēm vienots viedoklis nepastāv. Tiesību zinātnieki tiesību normu interpretāciju *expressis verbis* nenosauc kā tiesnešu tiesības radošu juridisko metodi un neveido tādu tiesnešu tiesību grupu kā likumus interpretējošas tiesnešu tiesības, tajā pašā laikā doktrīnā konstatējami pieņemami argumenti par interpretācijas rezultātā radīto juridisko atziņu iespējamo nozīmīgumu un vēlāku izmantošanu tiesās skatot līdzīgas lietas.**

⁷⁰ Larenz K., Canaris C.W. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. Dritte, Neu bearbeitete Auflage. Berlin, Heidelberg: Springer-Verlag, 1995, S. 162

III. Tiesnešu tiesību jēdziena izpratne Francijā

Lai apzīmētu tiesnešu tiesībām piesaistītos un tās konstituējošos jēdzienus, franču valodā tiek lietoti vairāki termini: *la jurisprudence* – judikatūra⁷¹ (citviet – tiesu prakse, precedenti), *décision d'espèce* – konkrēts spriedums, tiesas nolēmums, *décision de principe* – principiāls, principu saturošs spriedums, tiesas nolēmums, kas veido judikatūru. Pašas tiesnešu tiesības visbiežāk tiek apzīmētas ar terminu *droit jurisprudentiel*,⁷² tomēr vēsturiski sastopami arī citi analogiski termini - *droit crée par le juge, règles de tribunaux un normes juridictionnelles*.

Judikatūra ir tiesas spriedumu kopums, kuros tiek interpretēts likums.⁷³ Jēdziens “interpretācija” lielākajā daļā gadījumu franču tiesību doktrīnā tiek lietots kā vienojošs apzīmējums visām tiesību piemērotāja veiktajām tiesību normu apstrādes metodēm, proti, tas ietver sevī ne tikai tiesību normu interpretāciju tās šaurākā izpratnē, bet arī tiesību tālākveidošanu, vispārējo tiesību principu konkretizāciju un citas iespējamās metodes.

Visu tiesu praksē esošo spriedumu un lēmumu iedalījums divās grupās – *décisions d'espèce* un *décisions de principe* – ir būtiskākais faktors, kas palīdz nošķirt judikatūru no pārējiem nolēmumiem. *Décision d'espèce* gadījumā tiesnesis sevi ierobežo vienīgi ar konkrētās izskatāmās lietas izšķiršanu un atturas no lietas atrisināšanai piemērotā principa formulēšanas vispārīgos terminos, jo lietas atrisināšanai tas nav nepieciešams.⁷⁴ *Décision de principe* gadījumā, savukārt, tiesa kopsakarā izvērtē izskatāmās lietas radīto juridisko problēmjaudājumu un, abstrahējoties no lietas konkrētajiem faktiskajiem apstākļiem, abstraktos un vispārīgos terminos formulē risinājuma principu, kā tam būtu bijis jābūt atrodamam pozitīvajās tiesībās un kas pieder tiesību sistēmai.⁷⁵ Principu spriedumi var būt gan augstākās tiesas spriedumi, gan

⁷¹ Agrāk ar terminu *la jurisprudence* apzīmēja tiesību zinātni. Modernāka un precīzāka termina izpratne ietver tiesu nolēmumu kopuma radītos risinājumus par tiesību jautājumiem. Publiskajās tiesībās nereti lieto arī terminu *jurisprudence prétorienne* (franču val. – prētoru tiesības), lai uzsvērtu administratīvās judikatūras kreatīvo raksturu un būtisko tiesību avota lomu administratīvajās tiesībās. Skat.: Guillien R., Vincent J. *Lexique des termes juridiques*. Paris: Dalloz, 2007, p. 384.

⁷² *Jurisprudentiel* (franču val. – tāds, kas raksturīgs tiesām); *droit jurisprudentiel* (franču val. – tiesības, ko radījušas tiesas). Skat.: Dhucq B., Frison D. *Dictionnaire de l'anglais juridique*. Paris: Business Management Series, 2004, p. 472.

⁷³ Silance L. La règle de droit dans le temps. Dans: *La règle de droit. Etudes publiées par Ch. Perelman*. Bruxelles: Etablissements Emile Bruylant, 1971, p. 50–67.

⁷⁴ Cornu G. (dir.) *Vocabulaire juridique*. Paris: Presses Universitaires de France, 2007, p. 370

⁷⁵ *Ibid.*, p. 720.

izveidoties no zemāku instanču tiesu līdzīgu homologu spriedumu sērijas.⁷⁶ Šie nolēmumi satur “risinājuma principus” (*principes de solution* – franču val.), kas tad arī ir tie noteikumi, kas veido tiesnešu tiesības. Tomēr termini *décisions d’espèce* un *décisions de principe* tiek attiecināti vienīgi uz kasācijas instances tiesas nolēmumiem, jo tiesnešu tiesību kontekstā lielākajā daļā gadījumu franču tiesību doktrīna aplūko vienīgi kasācijas instances tiesas radītos noteikumus.⁷⁷ Tātad tiesnešu tiesības ir vispārīgi, abstrakti tiesas nolēmumā formulēti juridiski rakstīto tiesību kopumu papildinoši noteikumi. Francijas tiesību doktrīnā un arī judikatūrā par tiesnešu tiesībām vai tiesas radītajām normām diskusijas atrodamas jau sākot ar 20. gadsimta piecdesmitajiem gadiem, tomēr vienmēr būtiskāka loma ir tikusi pievērsta šī tiesību avota tiesiskuma, leģitimitātes un normativitātes aspektiem nekā pašam jēdzienam, skrupulozai tā definīcijas izstrādei.⁷⁸

Vispārējo oficiālo Francijas nostāju tiesnešu tiesību un jebkādas tiesas radošas tiesību tālākattīstīšanas jautājumā vēsturiskā aspektā ļoti lakoniski raksturo *Maksimiliāna Robespjēra* (*Maximilien Robespierre*, 1758–1794) 1790. gada 18. novembrī uzrunā Konstitucionālajai sapulcei teiktais: “Šis vārds – judikatūra – neko nenožīmē jaunajā sistēmā, tas ir jāiznīdē no mūsu valodas”⁷⁹. *Šarla Luija de Monteskjē* idejas un Lielās Franču revolūcijas ietekmē radītie normatīvie tiesību akti visvairāk ir iespaidojuši klasiskās franču tiesību izpratnes veidošanos un tiesu varas pilnvaru atzīšanu. Francijā kā tipiskā rakstīto tiesību sistēmas valstī normatīvajiem tiesību aktiem kā tiesību avotam ir vislielākā nozīme, lai gan šī pieeja ir saņēmusi ilglaicīgu kritiku no ievērojamāko franču tiesību zinātnieku puses kā reālajai dzīvei neatbilstoša.⁸⁰ Vēsturiski šī oficiālā izpratne par tiesību avotiem savas saknes rod *Žana Žaka Ruso* (*Jean Jacques Rousseau*, 1712–1778) 1762. gada darbā *Par sabiedrisko līgumu*⁸¹, kur autors pauda slaveno postulātu, saskaņā ar kuru “likums ir vispārējās gribas akts un tādējādi to var radīt tikai

⁷⁶ Belaid S. *Essai Sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1974, p. 297

⁷⁷ Troper M., Grzegorzczak Ch. Precedent in France. In: MacCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p. 103–140.

⁷⁸ Skat., piemēram: Waline M. Le Pouvoir Normatif de la Jurisprudence. Dans: *La Technique et les Principes du Droit Public. Etudes en l’Honneur de G. Scelle*. Tome 2. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1950; Belaid S. *Essai Sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1974; Zenati F. *La Jurisprudence. Methodes du Droit*. Paris: Dalloz, 1991.

⁷⁹ *Maximilien Robespierre dans Assemblée Nationale Constituante à 18 novembre 1790*. Citēts pēc: Bredin J.-D. *La France et les Droits de l’Homme*.

<http://www.asmp.fr/travaux/communications/2001/bredin.htm>.

⁸⁰ Steiner E. *French Legal Method*. New York: Oxford University Press, 2003, p. 3

⁸¹ Latviešu valodā fragmentāri skat.: Žans Žaks Ruso par sabiedrisko līgumu jeb politisko tiesību principu. Grām.: Cers V. *Filozofija tekstu fragmentos*. Rīga, RTU izdevniecība, 2007, 239.–242. lpp.

tautas vēlēts orgāns, proti, likumdevējs⁸². Arī Šarla Luija de Monteskjē varas dalīšanas teorijas kontekstā 1748. gadā darbā *Par likumu garu*⁸³ jau bija norādījis, ka “tiesnesis ir tikai mute, kas izrunā likuma vārdus”⁸⁴. Vadoties no šīm idejām un paužot vēlmi pilnībā izskaust vēsturisko tiesu darbību, kad tās būtībā sacentās ar karali likumdošanas varas realizācijā, 1790. gada *Tiesu varas pamatlikuma*⁸⁵ 10. pantā tika noteikts: *Tiesai, lai tā nepārkāptu savas varas robežas, nav jebkādu tiesību ne tieši, ne netieši piedalīties likumdevēja varas realizācijā, nedz arī ierobežot vai izslēgt likumdošanas orgāna pieņemto un karaļa sankcionēto aktu piemērošanu, izpildi.*⁸⁶ Attiecīgi arī 1789. gada *Cilvēka un pilsoņa tiesību deklarācijā*⁸⁷ tika nostiprināts varas dalīšanas princips, nosakot, ka *sabiedrībai, kurā netiek garantēta tiesību īstenošana un nav noteikta varu dalīšana, nav konstitūcijas*. Šī deklarācija vēl joprojām ir spēkā un, saskaņā ar *Francijas V Republikas Konstitūciju*⁸⁸, uzskatāma par daļu no Francijas rakstītās konstitūcijas. Tādējādi Lielās Franču revolūcijas ietekmē izveidojās tiesiskās domas un normatīvā regulējuma tradīcijas tiesu veiktas tiesību jaunrades kontekstā, kuru pamatprincipu aktualitāte ir manāma vēl mūsdienās.

1. Normatīvi nostiprinātā koncepcija

Spēkā esošā *Francijas Civillkodeksa*⁸⁹ (Civillkodekss) 5. pantā noteikts, ka tiesnešiem ir aizliegts izlemt tiem iesniegtās lietas ar vispārējiem un regulējošiem priekšrakstiem. Proti, *prima facie* (latīņu val. – no pirmā acu uzmetiena) tiesnešiem ir normatīvi noteikts aizliegums savos nolēmumos ietvert atziņas un noteikumus, kam būtu normatīvs raksturs un kas būtu pietiekami vispārīgi un iecerēti citu lietu izlemšanai. Tomēr šī norma praksē tiek interpretēta tā, ka tiesnesim nav tiesību spriedumā ietvert normatīvus priekšrakstus citu nākotnes lietu izlemšanai, kam nav saistības ar konkrētās izskatāmās lietas faktiskajiem vai tiesiskajiem

⁸² Rousseau J.J. *The Social Contract or Principles of Political Right*, 1762. Angļu val. pieejams: <http://www.constitution.org/jjr/socon.htm>.

⁸³ Montesquieu Ch. *The Spirit of Laws*. In: *Great Books of the Western World*. Hutchins R.M. (ed.) Chicago: The University of Chicago, 1952, pp. 1–315.

⁸⁴ Citēts pēc: Bredin J.-D. *La Responsabilite des Juges*. <http://www.asmp.fr/travaux/communications/2006/bredin.htm>.

⁸⁵ La loi fondamentale des 16-24 août 1790. Plašāk skat.: <http://www.justice.gouv.fr/index.php?rubrique=10050&ssrubrique=10288&article=11909>.

⁸⁶ *Les tribunaux ne pourront prendre directement ou indirectement aucune part à l'exercice du pouvoir législatif, ni empêcher ou suspendre l'exécution des décrets du Corps législatif sanctionnés par le roi, à peine de forfaiture.*

⁸⁷ Déclaration des Droits de l'homme et du citoyen, 1789. 26 août. <http://www.conseil-constitutionnel.fr/textes/d1789.htm>.

⁸⁸ La Constitution de la République française du 4 octobre 1958. Elektroniski pieejama: <http://www.conseil-constitutionnel.fr/textes/c1958web.htm>.

⁸⁹ Code Civil des Français (Code Napoléon), 1803, Article 5. Aktuālā redakcija pieejama: http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?sessionid=D280BB803DF14EBF4BED08F75FB03EE6.tpdjo13v_1?idSectionTA=LEGISCTA000006089696&cidTexte=LEGITEXT000006070721&dateTexte=20080422.

apstākļiem. Savukārt izmantojot tiesas agrāk nodibinātu principu un to argumentēti pielietojot esošās lietas izlemšanai, tiesa nepārkāpj minētā 5. panta aizliegumu.⁹⁰ Respektīvi, *Civilkodeksa* 5. pants, it īpaši sistēmiski interpretējot to kontekstā ar 1351. pantu⁹¹, kas *inter alia* noteic tiesas kompetenci nespriest ārpus konkrētās lietas robežām, vairāk tiek piemērots kā ierobežojošs noteikums tiesai radīt vispārējus, ārpus izskatāmās lietas apstākļiem un pusēm nākotnē piemērojamus noteikumus, nevis kā vispārējs tiesnešu tiesību radīšanas aizliegums.

Tā, piemēram, lietā *Société France-Editions et Publications v. Société Laboratoires Solac et Chambre Syndicale des Fabricants de produits pharmaceutiques*⁹² *Civilkodeksa* 5. pants tika izmantots kasācijas instances sprieduma pamatošanā, atceļot apelācijas instances spriedumu. Svētdienas avīze bez iepriekšēja saskaņojuma vai atļaujas ievietoja savās slejās prasītāja – farmācijas uzņēmuma ražoto produktu reklāmu. Farmācijas uzņēmums iesniedza prasības pieteikumu pret avīzi par zaudējumu atlīdzību un nesaskaņotās reklāmas publicēšanas pārtraukšanu. Apelācijas instances tiesa savā spriedumā aizliedza avīzei turpmāk reklamēt ne tikai konkrēto prasītāja produktu, bet jebkurus prasītāja produktus, ko tas nākotnē varētu ražot vai izplatīt, kā arī jebkuru citu nacionālās farmaceitisko produktu ražotāju asociācijas biedru (uzņēmumu) ražotos vai izplatītos produktus. Kasācijas instances tiesa šo spriedumu atcēla pamatojoties uz to, ka tiesa bija izspriedusi lietu ar vispārēju noteikumu, kas attiektos uz nākotnē ražotiem produktiem, ko farmācijas uzņēmums vēl neražo, un iespējamiem nākotnes prasītājiem un atbildētājiem tiesā, kas nav saistīti ar konkrēto izskatāmo lietu.

Tātad, lai gan *Civilkodeksa* 5. pants aizliedz vispārīgu normu radīšanu tiesas nolēmumos, tā *ratio* (latīņu val. – jēga, mērķis) neierobežo tiesnešu tiesību izstrādi un attīstību, ciktāl nolēmumā ietvertās jaunās juridiskās atziņas nodomātas vienīgi konkrētās lietas izšķiršanai. Šī norma neierobežo tiesas darbību tiesību jaunrades jomā, bet gan attur no prasījuma robežu pārkāpšanas.

Analoģiski Latvijai, arī Francijā vienīgais normatīvi nostiprinātais tiesas nolēmumu obligāti saistošais spēks attiecināms uz Konstitucionālās padomes [*Conseil Constitutionnel* – franču val. (Francijas konstitucionālā tiesa)] nolēmumiem. Saskaņā ar *Konstitūcijas* 62. pantu, Konstitucionālās padomes lēmumi ir saistoši visām valsts pārvaldes un administratīvajām

⁹⁰ Steiner E. *French Legal Method*. New York: Oxford University Press, 2003, p. 78

⁹¹ *L'autorité de la chose jugée n'a lieu qu'à l'égard de ce qui a fait l'objet du jugement. Il faut que la chose demandée soit la même; que la demande soit fondée sur la même cause; que la demande soit entre les mêmes parties, et formée par elles et contre elles en la même qualité.*

⁹² Francijas kasācijas instances tiesas lieta: *Société France-Editions et Publications v. Société Laboratoires Solac et Chambre Syndicale des Fabricants de produits pharmaceutiques*. *La Semaine Juridique* (JCP), 1971, II, 16932

iestādēm un tiesām. Konstitucionālā padome pati savā judikatūrā noteikusi⁹³, ka tās lēmumu saistošais spēks attiecas ne tikai uz lēmumu rezolutīvās daļas izpildi, bet arī uz lēmuma argumentācijā ietvertajiem apsvērumiem, kas noveduši pie attiecīgā rezultāta. Turklāt, arī pati Konstitucionālā padome ir saistīta ar savā agrākajā judikatūrā paustajām atziņām.⁹⁴

2. Doktrinārā pieeja

Tomēr minētie apstākļi nav ietekmējuši tiesnešu tiesību praktisko attīstību Francijā, kā arī plašas teorētiskas diskusijas par tiesnešu tiesībām kā tiesību avotu. Klasiskajā franču tiesību doktrīnā tiesnešiem netika atzītas tiesības radīt jaunus tiesību noteikumus, aprobežojoties vienīgi ar tiem likumā deleģētajām funkcijām piemērot rakstīto tiesību normas. Mūsdienu franču tiesību doktrīna savukārt ir attīstījies tiesnešu tiesībām daudz labvēlīgākā virzienā.⁹⁵ Tiesu darbības ieguldījums Francijas tiesību sistēmas evolūcijā sākot no 19. gadsimta sākuma ir viennozīmīgi atzīts.⁹⁶ Tas, ka tiesnešiem tomēr ir izdevies radīt tiesnešu tiesības un tādējādi pilnveidot un papildināt rakstīto tiesību kopu, franču tiesību teorētiķu vērtējumā ir uzskatāms par īstu fenomenu, pat “mīklu”⁹⁷. Mūsdienās kolīzija starp postrevolucionāro koncepciju,⁹⁸ saskaņā ar kuru tiesību normas var būt tikai likumdevēja radītas, un reālo tiesu darbību Francijā ir izraisījušas nebeidzamas debātes starp franču tiesību zinātniekiem par to, vai tiesnešu radītajiem noteikumiem ir vai nav normatīvi saistošs spēks. Tā kā Francijā valdošā doktrinārā tiesību izpratne ir tiesību reālisms,⁹⁹ kur par tiesībām tiek uzskatītas reālās, tiesnešu piemērotās tiesības (“valsts vai jebkuras organizētas sabiedrības tiesības ir to noteikumu kopums, ko

⁹³ Skat. : Francijas Konstitucionālās padomes lieta: Nature juridique des dispositions de l'article 31 (alinéa 2) de la loi n° 60-808 du 5 août 1960 d'orientation agricole (“Loi d'orientation agricole”): décision No. 62-18 L, 16 Janvier 1962. *Journal officiel* du 25 février 1962, p. 1915. Elektroniski pieejama: <http://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/1962/6218l.htm>.

⁹⁴ Skat., piemēram, lietas: A.N., Lozère (2e circ.): Décision n° 58-90bis, 5 mai 1959. *Journal officiel* du 16 mai 1959, p. 5063; Loi sur l'évolution de la Nouvelle-Calédonie: Décision n° 85-197 DC, 23 août 1985. *Journal officiel* du 24 août 1985, p. 9814; A.N., Haute-Garonne: Décision n° 87-1026, 23 octobre 1987. *Journal officiel* du 27 octobre 1987, p. 12508; A.N., Meurthe-et-Moselle (2e circ.): Décision n° 88-1127, 20 avril 1989. *Journal officiel* du 23 avril 1989, p. 5245. Elektroniski pieejami: <http://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/>.

⁹⁵ Belaid S. *Essai Sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1974, p. 11

⁹⁶ Terré F. L'hétérarchie juridique. Dans: *La création du droit jurisprudentiel. Mélanges en l'honneur de Jacques Boré*. Paris: Dalloz, 2007, p. 447.

⁹⁷ Boulanger J. Notations sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence Civile. *Revue Trimestrielle de Droit Civil*, 1961. Vol. 59, p. 417

⁹⁸ Par spīti pēcrevolūcijas ideoloģijai, ko lielā mērā ietekmēja vēsturiski veidojušās bailes no tiesnešu valdīšanas (*le gouvernement des juges* – franču val.), realitātē lielai daļai spriedumu, vismaz augstāko tiesu spriedumu, Francijā vienmēr ir bijusi *erga omnes* iedarbība. Tiesiskā sistēma joprojām rada iespaidu, ka zemākām tiesām augstāko tiesu nolēmumi nebūtu saistoši. Šis acīmredzams realitātes noliegums izriet no visai fiktīvas varas dalīšanas starp likumdevēju un tiesu varu. Plašāk skat.: Zupančičs B.M. Eiropas Cilvēktiesību tiesas precedentu un spriedumu interpretācija. *Likums un Tiesības*, 2004, 6. sēj., nr. 4, 98.–107. lpp.

⁹⁹ *Encyclopaedia Universalis*. Corpus 13. Paris: Encyclopaedia Universalis France S.A., 2002, p. 51

tiesas, kas ir šīs sabiedrības tiesas spriešanas orgāni, nosaka personu subjektīvo tiesību un pienākumu identificēšanai”¹⁰⁰), tad šīs tiesību izpratnes kontekstā saprotama ir tieņu tiesību reālās nozīmes atzišana. Lai gan formāli tiesnešu tiesības ir pakārtotas rakstītajām tiesību normām (pakārtotības teorija), tomēr šai nostājai ir ļoti daudz iebildumu, norādot, ka precīzāka ir teorija, ka šie divi tiesību avotu veidi savstarpēji papildina viens otru.¹⁰¹

Saskaņā ar kasācijas instances tiesas nostāju, tiesnešu tiesības ir “paslēpušās” zem likuma un ieņem absorbējošu vietu starp tiesību avotiem, kas izskaidrojams ar to, ka tiesību piemērošana ir daudz brīvāka kā tiesību radīšana. Stabila judikatūra (tiesnešu tiesību nemainība) ir likuma nepieciešama sastāvdaļa, tomēr tas nenozīmē judikatūras evolūcijas neiespējamību. Tiesnešu tiesības ir neitrālas, to permanenta piemērošana nerada to normatīvo spēku, bet vienīgi pienākumu līdzīgās lietās piemērot vienus un tos pašus principus. Tādējādi tiesnešu tiesības nav uzskatāmas par autonomu tiesību avotu, bet gan par neatņemamu to rakstīto tiesību normu papildinājumu, ko tās precizē un izskaidro.¹⁰² Tātad kasācijas instances tiesa pievienojas pakārtotības teorijai, tomēr šī kasācijas instances tiesas nostāja nav absolūta. Konstitucionālā padome, savukārt, viennozīmīgi rada tiesnešu tiesības un veic konstitūcijas normu revīziju uz tā sauktās imperatīvās statistikas bāzes.¹⁰³

Apkopojot doktrinārās debates var secināt, ka **pakārtotības teoriju pamato divi galvenie argumenti: pirmkārt**, parlamenta tiesības grozīt tiesnešu tiesību noteikumus (tātad likumdevēja radīto vēlāko tiesību normu pārākums pār tiesnešu tiesību normām), un **otrkārt**, tiesnešu padotība likumam.

Lai gan parlamentam ir tiesības grozīt tiesnešu tiesību noteikumus, statistiski tomēr likumdevējs daudz biežāk groza un modificē pats savas radītās rakstīto tiesību normas, proti, pieņem likumu grozījumus vai jaunus likumus, kas aizvieto agrākos. Tātad pirmo argumentu var viegli atspēkot ar empīrisku pamatojumu. Otro argumentu atspēkot ir sarežģītāk, jo tiesneši neuzstājas kā likumdevēji un vispārējā gadījumā neapšaubā likumdošanas ceļā radīto noteikumu pārākumu. Tiesneša padotību likumam atspoguļo divi aspekti:

1) Tiesa savu spriedumu rezolutīvās daļas tradicionāli pamato ar normatīvo tiesību aktu konkrētām normām. Pat gadījumos, kad tiesa ir konstatējusi likuma robu un to aizpildījusi

¹⁰⁰ Gray J.Ch. *The Nature and Sources of the Law*. 2nd edition. USA: Macmillan, 1948

¹⁰¹ Steiner E. *French Legal Method*. New York: Oxford University Press, 2003, p. 91

¹⁰² Francijas kasācijas instances tiesas lieta: Le Collinet v. Compagnie d'assurances Rhin et Moselle. *Recueil Dalloz*, 2000, p. 593.

¹⁰³ Avril P. La jurisprudence institutionnelle du Conseil constitutionnel est-elle créatrice du droit? Dans: *La création du droit par le juge*. Tome 50. Paris: Dalloz, 2007, p. 33–39.

tiesību tālākveidošanas ceļā vai kā citādi papildinājusi esošo tiesību materiālu, spriedumā tiek ietvertas atsauces uz attālajām, bet tomēr sprieduma taisīšanā iesaistītajām rakstītajām tiesību normām. Šīs normas tiešā veidā nenoved pie sprieduma rezolutīvās daļas secinājuma, bet tā kā citu rakstītu tiesību normu nav, tiesa uz tām atsaucas.

2) Vispārējās kompetences tiesas neskata jautājumus par rakstīto normatīvo tiesību aktu konstitucionalitāti. Likuma konstitucionalitātes pārbaude nav tiesu kompetencē, un tiesas nekontrolē likumdevēja darba kvalitāti, kas izpaužas rakstītajos normatīvajos tiesību aktos.

Tātad no formālā viedokļa padotības teorija jāatzīst par atbilstošu, tomēr tāda tā nav no funkcionālā viedokļa. Aplūkojot funkcijas¹⁰⁴, ko sabiedrībā īsteno tiesību normas, tas ir, sabiedrības dzīves regulēšana, aizsargāšana, un mazāk uzmanības veltot avotiem, no kā izriet to saistošais spēks, padotības teorija zaudē savu aktualitāti.

Funkcionālā skatījumā tiesnešu tiesības un likumdošanas ceļā fiksētās rakstītās tiesību normas saplūst, tās ir līdzvērtīgas:

- 1) Noteikumi, ko tiesas ietver savos nolēmumos, ļoti bieži ir tikpat vispārīgi kā rakstītās tiesību normas, bieži vien pat vispārīgāki par it kā pārākajām normatīvajos tiesību aktos ietvertajām normām, kas kļūst arvien konkrētākas un specifiskākas. Tiesu nolēmumos ietvertie vispārīgie juridiskie principi un noteikumi savā piemērošanā tālu pārsniedz tās lietas robežas, kurai tie sākotnēji radīti.
- 2) Tiesnešu tiesībām ir tāds pats *de facto* spēks kā jebkurai normatīvajā tiesību aktā ietvertai tiesību normai. Francijā tiesneši pēc tām vadās, un arī sabiedrība atzīst tās par tādu pašu “likumu” kā parlamentā radīto. Studējot tiesības, universitāšu programmās tiesnešu tiesību noteikumi ir ietverti tāpat, kā rakstīto tiesību noteikumi, un katrs tiesību jautājums tiek aplūkots visā tā regulējuma pilnībā, nevis tikai no normatīvā regulējuma viedokļa.¹⁰⁵

Gan vispārīguma, gan *de facto* spēka esamību tiesnešu tiesībās ilustrē, piemēram, *Veuve Jand'heur v. Les Galeries Belfortaises*¹⁰⁶ lieta, kas pieder pie tā sauktajām “vadošajām lietām” Francijā. Lietas juridiskais problēmjaucējums bija saistīts ar *Civilkodeksa* 1384. panta pirmo daļu¹⁰⁷, kas noteic personas atbildību ne tikai par zaudējumiem, ko tā nodarījusi pati ar

¹⁰⁴ Tiesībām tradicionāli izdala divas galvenās funkcijas – regulatīvo funkciju un aizsargājošo funkciju, taču iespējams konstatēt arī kārtības nodrošināšanas, brīvības realizācijas nodrošināšanas, sociālās drošības nodrošināšanas, sadarbības un integrācijas funkcijas, audzinājošu un citas funkcijas.

¹⁰⁵ Steiner E. *French Legal Method*. New York: Oxford University Press, 2003, p. 92

¹⁰⁶ Francijas kasācijas instances tiesas lieta: *Veuve Jand'heur v. Les Galeries Belfortaises*. *Dalloz*, 1930, 1, 57. Elektroniski pieejama arī: <http://bu.dalloz.fr/>.

¹⁰⁷ Art. 1384 al. 1: *On est responsable non seulement du dommage que l'on cause par son propre fait, mais encore de celui qui est causé par le fait des personnes dont on doit répondre, ou des choses que l'on a sous sa garde.*

savu rīcību, bet arī par zaudējumiem, ko radījušas tādas trešās personas, par ko šī persona ir atbildīga, un zaudējumiem, kas radušies no lietas, kas ir šīs personas aizgādībā. Tiesai bija jānoskaidro, vai atbildība par zaudējumiem, kas radīti ar personai piederošu lietu, prasa kā priekšnoteikumu konstatēt arī personas vainu. Šajā lietā Kasācijas instances tiesa, skatot lietu pilnā sastāvā, radīja noteikumu par vainas prezumpciju. Proti, tiesa noteica, ka persona ir atbildīga par tās īpašumā vai valdījumā esošo lietu nodarītajiem zaudējumiem arī, ja persona pie šo zaudējumu nodarīšanas nav vainojama, un šī atbildības prezumpcija neattiecas vienīgi uz gadījumiem, kas pielīdzināmi *force majeure* – ārēja spēka radītiem un no personas puses neietekmējamiem gadījumiem.¹⁰⁸

Šis *Veuve Jand'heur v. Les Galeries Belfortaises* lietā tiesas formulētais noteikums par atbildību bez vainas par ar personas lietu radītajiem zaudējumiem ir pielīdzināms likuma pantam (rakstītai tiesību normai). Šis noteikums ir tik “saistošs”, ka neviens tiesnesis tiesā no tā neatkāpjas un nespriež pretēji tam.¹⁰⁹ Vairāk kā septiņdesmit gadu laikā kopš tā radīšanas šis noteikums nav ticis apstrīdēts vai kritizēts. Tas tiek pieņemts kā noteikums ar tādu pašu spēku, kā *Civillkodeksa* 1384. pants, uz kura bāzes šis tiesnešu tiesību noteikums ir radies, un būtībā ir kļuvis par šī *Civillkodeksa* panta sastāvdaļu. Kā zināms, šāds princips ir pazīstams lielākajā daļā civilo tiesību valstu un ir ietverts arī rakstītajās tiesību normās. Arī *Latvijas Republikas Civillikuma* 2347. pants¹¹⁰ paredz personas atbildību par zaudējumiem, ko nodarījis paaugstinātas bīstamības avots.

3) To, ka funkcionāli gan tiesnešu tiesību noteikumi, gan normatīvie tiesību akti saplūst vienota mērķa sasniegšanai, apliecina arī fakts, ka likumdevējs nereti tiesnešu radītos noteikumus vēlāk pārvērš rakstīto tiesību normās, proti, pozitivizē tos, pārņemot tiesas radīto noteikumu visā tā pilnībā un formāli radot tam likuma spēku.

http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?jsessionid=2CC35D7156FAE77F0A9F008474C01BE.tpdjo5v_1?idSectionTA=LEGISCTA000006136352&cidTexte=LEGI-TEXT000006070721&dateTexte=20080121.

¹⁰⁸ Skat.: Francijas kasācijas instances tiesas lieta: *Veuve Jand'heur v. Les Galeries Belfortaises*. *Dalloz*, 1930, 1, 57. Elektroniski pieejama arī: <http://bu.dalloz.fr/>.

¹⁰⁹ Steiner E. *French Legal Method*. New York: Oxford University Press, 2003, p. 92

¹¹⁰ *Latvijas Republikas Civillikuma* 2347. pants. *Ja kāds ar darbību, par ko viņš ir vainojams un kas ir prettiesīga, nodara otram miesas bojājumu, tad viņam jāatlīdzina tam ārstēšanās izdevumi un bez tam, pēc tiesas ieskata, varbūtēja atrautā peļņa.*

Tam, kura darbība saistīta ar paaugstinātu bīstamību apkārtējiem (transporta, uzņēmums, būvniecība, bīstamas vielas u.tml.), ir jāatlīdzina zaudējumi, ko nodarījis paaugstinātas bīstamības avots, ja viņš nepierāda, ka zaudējums radies nepārvaramas varas dēļ, ar paša cietušā nodomu vai viņa rupjas neuzmanības dēļ. Ja paaugstinātas bīstamības avots izgājis no īpašnieka, glabātāja vai lietotāja valdījuma bez viņa vainas, bet citas personas prettiesisku darbību rezultātā, par nodarīto zaudējumu atbild šī persona. Ja valdītājs (īpašnieks, glabātājs, lietotājs) arī uzvedies neattaisnojoshi, atbildību par nodarīto zaudējumu var prasīt kā no personas, kas lietojusi paaugstinātas bīstamības avotu, tā arī no tā valdītāja, ievērojot, cik katrs vainīgs.

4) Uz normatīvo tiesību aktu un tiesnešu tiesību noteikumu līdzvērtīgo spēku Francijā norādījusi arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa (ECT) lietā *Kruslin v. France*¹¹¹. Šajā lietā ECT analizēja tiesas radīto noteikumu (sprieduma tekstā – judikatūras) nozīmi kontinentālās Eiropas un *common law* (angļu val. – kopējās tiesības) tiesību sistēmās, *inter alia* norādot, ka Francijā ar Eiropas *Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas*¹¹² 8. panta¹¹³ otrās daļas frāzi *kas paredzēts likumā* ir jāsaprot ne tikai rakstītajā, formālajā likumā paredzēto, bet arī tiesnešu tiesībās noteikto. Proti, ECT secināja, ka jēdziens “likums” ir jāinterpretē ne tikai formāli, bet arī tā materiālajā izpratnē, ar to saprotot gan rakstītās, gan nerakstītās tiesības. **Gan likumdevēja pieņemtie normatīvie akti, gan tiesnešu tiesības – abi ir “likums” šī jēdziena materiālajā izpratnē.**

Apkopojot, iespējams identificēt pietiekoši daudz argumentu, lai pamatotu tiesnešu tiesību un rakstīto normatīvo tiesību aktu funkcionālo ekvivalenci. Tātad, **ja no formālā viedokļa tiesnešu tiesības Francijā tiek uztvertas kā likumam pakārtotas, tad funkcionāli tām ir tāds pats spēks un nozīme, kā rakstītajām tiesību normām.**

Saskaņā ar pakārtotības teoriju, ja arī tiesas sprieduma motivācijā atrodama vispārīga rakstura jauna juridiska atziņa, tad tā nav nekas cits kā vienīgi siloģisma lielās premisas izvērsums. Pakārtotības teoriju kritizējis arī *Hanss Kelzens*, izvēršot savu mācību par tiesību normu hierarhiju.¹¹⁴ Viņš norāda uz pretnostatījumu starp tiesību normu radīšanu un tiesību normu piemērošanu. Visi juridiskie akti vienlaicīgi ar to, ka tie var būt tiesību jaunrades akti, ir augstākās normas piemērošanas akti, izņemot pamatnormu, proti, konstitūciju, kas vienīgais ir tiesībradošais akts. Pat ja tiesnesis vienīgi mehāniski piemērotu likumu, tas vienalga jau radītu jaunu normu, nosakot soda veidu un mēru, vai tamlīdzīgi (sprieduma normu). Taču realitātē spriedumi nekad neaprobežojas ar mehānisku likuma piemērošanu, tiesa vienmēr pievieno arī savus apsvērumus un analīzi.¹¹⁵ Šī *Hansa Kelzena* pakārtotības teorijas kritika gan ir apšaubāma tā iemesla dēļ, ka pakārtotības teorija nenoliedz, ka tiesa rada individuālas normas.

¹¹¹ ECT lieta: *Kruslin v. France*, application No. 11801/85, 24 April 1990.

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/viewhbkm.asp?action=open&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649&key=207&sessionId=7250633&skin=hudoc-en&attachment=true>.

¹¹² Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: LR starptautiskais līgums. *Latvijas Vēstnesis*, 1997. 13. jūnijs, nr. 143/144; latviešu val. pieejama:

<http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/56D2C838-7133-4010-8D00-99BE58570B95/0/LatvianLetton.pdf>.

¹¹³ *Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas* 8. pants: 1. *Ikvienam ir tiesības uz savu privāto un ģimenes dzīvi, korespondences noslēpumu un dzīvokļa neaizskaramību.* 2. *Valsts institūcijas nedrīkst traucēt nevienam baudīt šīs tiesības, izņemot gadījumos, kas paredzēti likumā un ir nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā, lai aizstāvētu valsts un sabiedriskās drošības vai valsts ekonomiskās labklājības intereses, lai nepieļautu nekārtības vai noziegumus, lai aizsargātu veselību vai tikumību, vai lai aizstāvētu citu tiesības un brīvības.*

¹¹⁴ Plašāk skat.: Kelsen H. *Théorie pure du droit*. Paris: Dalloz, 1962.

¹¹⁵ Troper M. *La philosophie du droit*. Paris: Presses Universitaires de France, 2003, p. 93

Jautājums ir par vispārīga rakstura normatīviem noteikumiem, ko, savukārt, *Hanss Kelzens* neaplūko savā kritikā.

Kā jau minēts, **otra teorija, kas plaši ir atspoguļota Francijas tiesību doktrīnā, atzīst, ka tiesnešu tiesības un normatīvie tiesību akti kā tiesību avoti papildina viens otru.** Judikatūra nav nekas cits kā interpretēts, modificēts vai papildināts likums,¹¹⁶ tāpēc jāsecina, ka tiesnešu tiesību noteikumi ir likuma teksta neatņemama sastāvdaļa.¹¹⁷ Šīs teorijas pamatā ir apstākļi, ka parlaments ir spējīgs radīt vienīgi vispārējas piemērošanas normas, kam bez tiesas, kas nodrošina to konkrētu piemērošanu konkrētiem faktiskajiem gadījumiem, nav nekādas reālas nozīmes. Proti, tiesa caur savu darbību piešķir likumam reālu spēku, bet tiesas līdzdalības likumu teksti, kādi tie ir savā būtībā, nav piemērojami.¹¹⁸

1) Tiesnešu tiesību leģitimitāti pamatojošās teorijas

Radot jaunus tiesību noteikumus kā papildinājumu rakstīto tiesību laukam un paliekot tiesību sistēmas ietvaros (tātad – radot tiesnešu tiesību noteikumus), tiesa nosacīti īsteno kvazi-leģislatīvu varu. Fakts, ka tiesas rada jaunus tiesību noteikumus, ir nenoliedzams, diskutabls ir vienīgi jautājums par to pamatojumu.¹¹⁹ Tādēļ Francijas tiesību doktrīnā savu aktualitāti pamazām zaudē jautājums par to, vai tiesnešu tiesības ir tiesību avots, un lielāka nozīme tiek piešķirta **jautājumam par tiesnešu tiesību leģitimitātes avotu.** Vai citiem vārdiem, būtisks ir nevis jautājums, vai liberālisma politikas ideāliem atbilst tiesnešu tiesību kā tiesību avota eksistence, bet gan jautājums par to, vai tiesas, radot šos noteikumus, savu varu izmanto atbilstoši un pietiekami efektīvi.¹²⁰ Lai pamatotu tiesnešu tiesību kā rakstīto tiesību materiālu papildinošu noteikumu kopuma leģitimitāti un pieļaujamību tiesiskā valstī, **ir izstrādātas vairākas teorijas.**

a) Deleģēšanas teorija

Saskaņā ar **deleģēšanas teoriju** tiesnešu tiesību leģitimitātes jautājums tiek bez problēmām atrisināts, ja pastāv likumdevēja deleģējums tiesai konstantas tiesu prakses ceļā radīt tiesību noteikumus.¹²¹ Konstitucionāla ranga tiesnešu tiesībām ir jābūt tieši noteiktām,

¹¹⁶ Boulanger J. *Jurisprudence*. Dans: *Répertoire De Droit Civil*, 1er ed., 1953, p. 22

¹¹⁷ Boulanger J. Notations sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence Civile. *Revue Trimestrielle de Droit Civil*, 1961. Vol. 59, p. 11

¹¹⁸ Steiner E. *French Legal Method*. New York: Oxford University Press, 2003, p. 93

¹¹⁹ Zenati F. *La Jurisprudence. Methodes du Droit*. Paris: Dalloz, 1991, p. 218

¹²⁰ Troper M. *La philosophie du droit*. Paris: Presses Universitaires de France, 2003, p. 92

¹²¹ Skat.: Dupeyroux O. La Jurisprudence, Source Abusive du Droit. Dans: *Mélanges Offerts à J. Maury*. Tome 2. Paris: Dalloz/Sirey, 1960; Maury J. Observation sur la Jurisprudence en tant que Source de Droit. Dans: *Le Droit Prive Français au Milieu du XXe Siecle. Etudes Offertes a G. Ripert*. Vol. 1. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1950, p. 28–29.

pieļautām konstitūcijā, savukārt likumiem vai zemākam juridiskam spēkam pielīdzināmām tiesnešu tiesībām jābūt pieļautām un tieši atzītām attiecīgi ar likumu vai zemākā juridiska spēka aktu. Tiesnešu tiesības pašas par sevi neiegūst pat arī paražu tiesību spēku, tās arī to var iegūt vienīgi ar likumdevēja skaidru atzīšanu.¹²² Šāda atzīšana nozīmē normatīvas varas deleģējumu no likumdevēja tiesai.

Šī teorija ir saņēmusi ievērojamu kritiku jau tūlīt pēc tās radīšanas tā vienkāršā iemesla dēļ, ka Francijā kā daudzās citās valstīs nekur rakstītajās tiesību normās nav atrodams šāds tiešs likumdevēja normatīvās varas deleģējums tiesai.¹²³ Tādējādi varētu secināt, ka likumdevēja nodoms nekad nav bijis pieļaut tiesām iespēju radīt likumu.

Šī teorija neatrisina jautājumu par tiesas normatīvo varu radīt tiesnešu tiesības un šīs varas avotu. Turklāt neskaidrs ir arī tās autoru ieviestais **konstantas tiesu prakses** kritērijs, kas nepieciešams vēl pirms likumdevēja deleģējuma, lai tiesnešu rīcību tiesību jaunrades sfērā atzītu par pamatotu. Tas liek domāt par saistību ar paražu tiesībām, jo tīra likumdevēja deleģējuma gadījumā ar to ir pietiekami un tiesa var radīt tiesnešu tiesību noteikumu arī ar vienu vienīgu spriedumu. Savukārt, ja tiek saglabāts konstantuma kritērijs, tad tiesas radītais noteikums kļūst par paražu tiesību un nekāds likumdevēja deleģējums nav nepieciešams.

Tāpat deleģēšanas teorija nedod atbildi uz jautājumu par tiesas normatīvo varu, tās leģitimitāti un avotiem.

b) Tiesnešu tiesības kā paražu tiesības

Viena no senākajām pieejām tiesnešu tiesību leģitimitātes pamatošanā balstās uz tēzi, ka tiesnešu tiesības nav atsevišķs, nošķirts tiesību avotu veids, bet, ka tām ir normatīvs spēks tādēļ, ka laika gaitā tās kļūst par paražu tiesībām.¹²⁴ Tādējādi tiesas spriedumi, papildus likumiem un kodeksiem, formulē jaunus likumus, kam ir paražu tiesību daba.¹²⁵ Vai precīzāk – tiesnešu tiesības ir iespējamo paražu tiesību formācijas elements un izteiksmes veids, uz kura bāzes var veidoties paražu tiesības. Tādējādi tiesnešu tiesības nav patstāvīgs tiesību avots, bet gan iekļaujas paražu tiesību formācijā.¹²⁶

¹²² Belaid S. *Essai Sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1974, p. 49

¹²³ Maury J. Observation sur la Jurisprudence en tant que Source de Droit. Dans: *Le Droit Privé Français au Milieu du XXe Siecle. Etudes Offertes à G. Ripert*. Vol. 1. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1950.

¹²⁴ Génay F. *Les Méthodes d'Interprétation et les Sources du Droit Privé Positif*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1932, p. 384–387

¹²⁵ Planiol M. *Traité Élémentaire de Droit Civil*. Vol. 1. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1922, p. 6

¹²⁶ Génay F. *Les Méthodes d'Interprétation et les Sources du Droit Privé Positif*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1932, p. 384–387

Šis tiesnešu tiesību leģitimitātes pamatojums un arī pozicionējums tiesību avotu sistēmā tomēr nav pilnīgs un precīzs. Jāpiekrīt argumentam, ka tiesnešu tiesību noteikumi pilnībā neatbilst paražu tiesību pazīmēm, proti, pretēji paražu tiesību noteikumiem, tiesnešu tiesību noteikumi nerodas spontāni un tie prasa skaidru gribas aktu, kas ir tiesneša aktīvas rīcības radītais ieguldījums.¹²⁷ Turklāt paražu tiesību normas konstatēšanai viens no priekšnoteikumiem ir tā ilglaicīga pastāvēšana, savukārt tiesnešu tiesību noteikums var tikt radīts ar vienu vienīgu spriedumu. Tiesnešu tiesību noteikuma radīšanai ilglaicīgums un stabilitāte nav obligāti nepieciešamas pazīmes.

Turklāt starp tiesnešu tiesību normām un paražu tiesību normām pastāv arī citas atšķirības – psiholoģiskais elements.¹²⁸ Tiesnešu tiesībām nav obligāti nepieciešams kāds papildu elements, lai tās būtu spēcā un piemērojamas, kamēr paražu tiesībām ir jābaida vispārēja piekrišana.

Atšķirību starp tiesnešu tiesību normām un paražu tiesībām norādījuši arī *Karls Larencs* un *Klauss Vilhelms Kanaris*, kuri gan paši šo teoriju atbalsta: proti, starp abām šīm normu grupām ir būtiska atšķirība attiecībā uz to interpretāciju.¹²⁹ Paražu tiesību noteikumi vispirms ir jāformulē vārdos, un jau pie šīs darbības ir nepieciešama interpretācija, kuras kritēriji nevar būt ne normas teksts, jo tāda nav, ne likumdevēja griba. Paražu tiesību normu interpretācijas kritēriji ir atbilstība tiesību sistēmai (it īpaši konstitūcijai), tiesībētiskajiem principiem, objektīvie tiesību nolūki, specifiskie tiesību vērtību kritēriji.

c) Netiešas piekrišanas teorija

Cita tēze, kas pamato tiesas veiktas tiesību jaunrades leģitimitāti, norāda uz likumdevēja netiešu piekrišanu tiesas radītajiem noteikumiem. Ar savu klusēšanu un bezdarbību (likuma roba nenovēršana pēc tā konstatēšanas no likumdevēja puses, atļaujot turpināt to aizpildīt tiesai) likumdevēja vara netieši piekrīt, ka tiesnešu tiesībām ir likuma spēks.¹³⁰

Netiešās piekrišanas teoriju papildus pamato fakts, ka nereti vēlāk likumdevējs apstiprina tiesas radīto noteikumu spēku, pārvēršot tos par likumu parlamentārās likumdošanas

¹²⁷ Belaid S. *Essai Sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1974, p. 257–301

¹²⁸ Ibid., p. 63–64.

¹²⁹ Larenz K., Canaris C.W. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. Dritte, Neu bearbeitete Auflage. Berlin, Heidelberg: Springer-Verlag, 1995, p. 154

¹³⁰ Waline M. Le Pouvoir Normatif de la Jurisprudence. Dans: *La Technique et les Principes du Droit Public. Etudes en l'Honneur de G. Scelle*. Tome 2. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1950, p. 613–632.

procesā. Tā, piemēram, Vācijas *Administratīvā procesa likuma*¹³¹ 48. un 49. pants attiecībā uz administratīvu aktu atcelšanu lielā mērā atspoguļo tos noteikumus, ko tiesas bija radījušas kā tiesnešu tiesības pirms likuma izstrādes.¹³²

Līdzīga parādība konstatējama arī Latvijā. Īpaši tiesnešu tiesību formalizēšana no likumdevēja puses novērojama pēc apjomīgu, konceptuāli jaunu likumu spēkā stāšanās, kad to piemērošanas praksē tiesas ir identificējušas problemātiskos jautājumus, atrisinājušas tos tiesnešu tiesību formā, savukārt likumdevējs izšķiras par šo risinājumu formalizēšanu, ietverot tos jaunā likuma tekstā ar grozījumu palīdzību. Spilgts piemērs ir *Administratīvā procesa likums* (APL) un pēc dažu gadu piemērošanas prakses tajā veiktie apjomīgie grozījumi¹³³. Šo grozījumu likumprojekta anotācijā¹³⁴ arī tika norādīts, ka “[..] iestādēm un administratīvajām tiesām praksē piemērojot *Administratīvā procesa likumu*, ir identificētas *Administratīvā procesa likuma* normu neprecizitātes, kuras novēršot administratīvo procesu iespējams pilnveidot un tādējādi padarīt ātrāku un efektīvāku.” Kā vienu no šādām problēmām var minēt APL sākotnējo 316. panta pirmās daļas regulējumu, kas noteica, ka “blakus sūdzību var iesniegt desmit dienu laikā no dienas, kad tiesa pieņēmusi lēmumu, izņemot šajā likumā paredzētos gadījumus”. Augstākās tiesas Senāts savā lēmumā lietā par blakus sūdzību par Administratīvās apgabaltiesas lēmumu, ar kuru atteikts pieņemt blakus sūdzību¹³⁵ secināja: *Likumā nav paredzēts, kā termiņu skaita, ja sākotnēji sastādīts saīsināts lēmums. Normā noteiktais tiesiskais regulējums lēmuma pārsūdzībai saīsināta lēmuma pieņemšanas gadījumā tiesiskā ziņā būtiski atšķiras no gadījuma, kad ir taisīts pilns lēmums, tas ir, identiski šādu lēmumu pārsūdzēšanas termiņi būtu objektīvi neattaisnojami. Līdz ar to tiesa atzīst, ka netiek sasniegts likuma mērķis garantēt administratīvā procesa dalībniekam tiesības pārsūdzēt tiesas lēmumu saskaņā ar Administratīvā procesa likuma 315. pantu, kā arī Latvijas Republikas Satversmes 92. pantā garantētajām personu tiesībām uz likumīgo interešu aizsardzību tiesā.* Tātad tiesa interpretācijas ceļā konstatē aizklātu likuma robu un nepieciešamību veikt teleoloģisko redukciju. Tālāk tiesa spriedumā atspoguļo savu secinājumu par to, ka veicot teleoloģisko redukciju izveidojas situācija, ka attiecībā uz izšķiramo gadījumu atklājas atbilstoša tiesiska regulējuma trūkums jeb atklāts likuma robs, ko savukārt nepieciešams

¹³¹ *Verwaltungsverfagrensgesetz*, 1976. <http://www.bundesrecht.juris.de/bundesrecht/vwvfg/gesamt.pdf>

¹³² Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: MacCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p. 58.

¹³³ Grozījumi Administratīvā procesa likumā: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2006. 15. novembris, nr. 183

¹³⁴ Likumprojekta *Grozījumi Administratīvā procesa likumā* anotācija, 2006. 31. janvāris. http://www.saeima.lv/saeima8/mek_reg_fre

¹³⁵ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006. gada 15. marta lēmums lietā nr. SKA-143. Npublicēts.

aizpildīt analogijas ceļā. Veicot analogiju, tiesa secina, ka saīsinātā sprieduma pārsūdzības termiņa sākuma noteikšanas noteikumi, iesniedzot apelācijas sūdzību un kasācijas sūdzību, ir identiski, un saīsināta lēmuma pārsūdzības termiņa sākuma noteikšanai pēc analogijas ir piemērojami saīsināta sprieduma pārsūdzības noteikumi. Noslēgumā tiesa izstrādā tiesnešu tiesību noteikumu, ka šāda *lēmuma pārsūdzēšanas termiņš skaitāms no pilna lēmuma sastādīšanas dienas*.¹³⁶ Kā redzams, lēmuma formā tiesa ir izstrādājusi un nostiprinājusi tiesnešu tiesību noteikumu, kas turklāt iegūts no juridisko metožu viedokļa ļoti sarežģītā procesā – secīgi piemērojot divas tiesību tālākveidošanas metodes. Pēc šī tiesas lēmuma savukārt ar minētajiem grozījumiem APL 316. panta pirmā daļa izteikta šādā redakcijā: *Blakus sūdzību var iesniegt 10 dienu laikā no dienas, kad tiesa pieņēmusi lēmumu, izņemot šajā likumā paredzētos gadījumus. Ja tiesa pieņēmusi saīsināto lēmumu, pārsūdzēšanas termiņu skaita no pilna lēmuma sastādīšanas dienas*. Tātad likumdevējs tiešā veidā ir pozitīvizējis un pārvērtis rakstītā tiesību normā tiesnešu tiesību noteikumu.

Atgriežoties pie netiešās piekrišanas teorijas, saskaņā ar kuru likumdevējs netieši, klusējot akceptē tiesas radītās tiesnešu tiesību normas, nevar noliegt, ka lielākajā daļā gadījumu tomēr praksē netieša, no bezdarbības un klusēšanas izsecināma likumdevēja piekrišana ir fikcija, jo parlamenta deputāti parasti nav sīki un precīzi informēti par tiesu spriedumu saturu un tiesu spriedumos atrodamajām kreatīvajām juridiskajām tēzēm. Ja likumdevējam šādas zināšanas ir, tad tas ir īpašs izņēmuma gadījums. Šī teorija arī neatbild uz jautājumu par to, kā tiesa iegūst normatīvu varu, jo pat, ja pieļauj likumdevēja netiešu piekrišanu, tā nepadara tiesnešu tiesību noteikumus par formāliem spēkā esošiem likumiem līdzīgiem noteikumiem.¹³⁷

d) Interēšu konsensa teorija

Daži autori ir norādījuši, ka tiesas veiktas tiesību jaunrades leģitimitātes pamatā ir juristu sabiedrībā valdoša viedokļa konsenss.¹³⁸ Konsensu veido tiesnešu tiesību spēka atzīšana caur to pieņemšanu no juristu sabiedrības puses un sabiedrības kopumā, vai pat no tā, ka neviens neprotē pret tiesnešu tiesību noteikumu. Tātad tiek prezumēts, ka šis noteikums

¹³⁶ Interesanti, ka analogisku tiesnešu tiesību normu jau pirms tam bija izstrādājusi Administratīvā apgabaltiesa (skat.: Administratīvās apgabaltiesas 2006. gada 13. februāra lēmums lietā nr. AA 1236– 06/8. Nepublicēts), tomēr Augstākās tiesas Senāts uz šo apgabaltiesas lēmumu neatsaucās.

¹³⁷ Belaid S. *Essai Sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1974, p. 52

¹³⁸ Jestaz P. *La Jurisprudence: Réflexions sur un Malentendu*, Chr. 11. Paris: Dalloz, 1987. Skat. arī: Maury J. Observation sur la Jurisprudence en tant que Source de Droit. Dans: *Le Droit Prive Français au Milieu du XXe Siecle. Etudes Offertes à G. Ripert*. Vol. 1. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1950.

atbilst kopējo interešu konsensam.¹³⁹ Tā kā tiesas seko sevis radītajiem noteikumiem un juristi tos izmanto, atsaucoties uz tiem kā argumentiem lietās, tad šīs abas subjektu grupas pieturas pie idejas par šo noteikumu saistošo spēku. Tiesa šīs teorijas skatījumā ir apveltīta ne tikai ar juridisku varu, ko tai piešķir formālais likums, bet arī ar sociālu varu, kas tai eksistē sabiedrības priekšā. Ar sociālās varas palīdzību tiesa var rīkoties arī ārpus ar likumu tieši piešķirtās varas robežām.¹⁴⁰ Šo teoriju varētu kritizēt, jo pieņemšana no sabiedrības puses un konsenss ir tiesiskās stabilitātes faktors un kā tāds ir viennozīmīgi pozitīvi vērtējams, tomēr tas nenozīmē, ka tas piešķir un pamato tiesas radīto noteikumu spēku gadījumā, kad, kā, piemēram, Francijā, konstitucionālo tiesību teorija un rakstītie normatīvie tiesību akti nepieļauj šādu likumu radīšanas formu. Pieņemšana no sabiedrības puses ir normu kvalitāti raksturojošs faktors, tas nav normu statusu un spēku veidojošs elements. Arī sociālās varas esamība tiesai nav normatīvu varu konstituējošs arguments.¹⁴¹ Sociāla vara pastāv visās sociālo aktivitāšu jomās, tā dod tiesības pieņemt lēmumus, kas skar plašas intereses, tomēr tā nav vispāršaistoši normatīva vara. Tāpat nav skaidrs, kādēļ tikai daļa sabiedrības – juristu un profesionāļu kopums – veido nepieciešamo interešu konsensu.

e) Teorija, kuras pamatā ir juridiskās obstrukcijas aizliegums jeb pienākums obligāti izspriest lietu

Viens no tiesiskās valsts pamatprincipiem paredz personas tiesības uz strīda atrisināšanu tiesā, no kā, savukārt, izriet juridiskās obstrukcijas aizliegums tiesai. Tas nostiprināts arī rakstītajos normatīvajos tiesību aktos (piemēram, Latvijas *Administratīvā procesa likuma* 15. p. 12. d.¹⁴², *Francijas Civilkodeksa* 4. p.¹⁴³).

Tomēr juridiskās obstrukcijas aizliegums pats par sevi nav attaisnojums tiesnešu tiesībām, jo, kā zināms, juridiskās obstrukcijas aizliegums pastāv arī pozitīvo tiesību sistēmās, kas tajā pašā laikā viennozīmīgi neatzīst tiesnešu tiesību pastāvēšanas iespējamību. Respektīvi,

¹³⁹ Maury J. Observation sur la Jurisprudence en tant que Source de Droit. Dans: *Le Droit Prive Français au Milieu du XXe Siecle. Etudes Offertes à G. Ripert*. Vol. 1. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1950.

¹⁴⁰ Belaid S. *Essai Sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1974, p. 55

¹⁴¹ Ibid.

¹⁴² *Iestāde un tiesa nedrīkst atteikties izlemt jautājumu, pamatojoties uz to, ka šis jautājums nav noregulēts ar likumu vai citu ārējo normatīvo aktu (iestāžu un tiesu juridiskās obstrukcijas aizliegums). Tās nedrīkst atteikties piemērot tiesību normu, pamatojoties uz to, ka šī tiesību norma neparedz piemērošanas mehānismu, ka tas nav pilnīgs vai nav izdoti citi normatīvie akti, kas tuvāk regulētu attiecīgās tiesību normas piemērošanu. Tas neattiecas tikai uz gadījumu, kad nav izveidota vai nedarbojas iestāde, kurai šī tiesību norma ir jāpiemēro vai citādā veidā jāpiedalās tās piemērošanā.*

¹⁴³ *Le juge qui refusera de juger, sous prétexte du silence, de l'obscurité ou de l'insuffisance de la loi, pourra être poursuivi comme coupable de déni de justice.*

juridiskās obstrukcijas aizliegums kalpo par pamatojumu tiesnešu tiesību eksistencei vienīgi, ja tas tiek analizēts kopā ar tiesisku, demokrātisku valsts iekārtu un dabisko tiesību izpratni.

Tātad juridiskās obstrukcijas aizlieguma kontekstā būtiski atcerēties, ka noteikums, kas tiesai ir jāaizpilda likuma robs, ja tā to konstatē, ir spēkā tikai gadījumā, ja tiek atbalstīta likumu robu teorija. Pretējā gadījumā juridiskās obstrukcijas aizliegums nozīmētu vienīgi apgalvojumu, ka pozitīvajās tiesībās robu nav¹⁴⁴ un tiesnesim ir jāmeklē tajās atbilde tik ilgi, kamēr viņš to atrod.

Juridiskās obstrukcijas aizliegums var tikt izmantots kā leģitimitātes pamatojums tiesas veiktai tiesību jaunradei, jo saskaņā ar šo principu tiesai ir pienākums izlemt lietu ne tikai gadījumos, kad tiesību norma neparedz piemērošanas mehānismu, kad tas nav pilnīgs vai nav izdoti citi normatīvie tiesību akti, kas tuvāk regulētu attiecīgās tiesību normas piemērošanu un tamlīdzīgi, bet arī gadījumos, kad vispār nepastāv rakstīta tiesību norma, kas regulētu noteikto faktisko gadījumu. Tā kā šādā gadījumā tiesa ir ne tikai tiesīga, bet tai pat ir pienākums radīt tiesību noteikumu, kas pamatotu lietas risinājumu un tiesas spriedumu, tad tas ir skaidrs tiesnešu tiesību leģitimitātes avots. Proti, tiesnešu tiesības iegūst savu spēku no tiesas spriešanas funkcijas un misijas kā tādas.¹⁴⁵

Šis risinājums atbalstu rod arī tiesību reālismā, kura pamatā ir uzskats, ka tiesības ir tiesu un valsts ierēdņu individuālo lēmumu summa.¹⁴⁶ Tiesību normas ir tās normas, kas tiek reāli īstenotas un realizētas dzīvē, tādējādi saskaņā ar tiesību reālisma doktrīnu, kas ir visai aktuāla Francijas tiesību teorijā, tiesa, interpretējot un piemērojot normatīvo tiesību aktu pantus, rada tiesību normas.¹⁴⁷

2) Tiesnešu tiesības radošās metodes

Francijas tiesību doktrīnā maza uzmanība ir pievērsta atsevišķu juridisko metožu analīzei, kuru izmantošanas rezultātā tiesas radītās atziņas būtu uzskatāmas par tiesnešu tiesību normām. Lielākajā daļā gadījumu tiesnešu tiesību jēdziens vai tiesas tiesību (*règles de tribunaux* – franču val.) jēdziens tiek izmantots plašā nozīmē, apzīmējot jebkuru tiesas nolēmumos izteiktu atziņu vai noteikumu, kas rada precedentu un ko citām tiesām būtu iespējams ņemt vērā vēlāku lietu izšķiršanā vai pamatošanā. Apzīmējot šādai vajadzībai tiesas

¹⁴⁴ Waline M. Le Pouvoir Normatif de la Jurisprudence. Dans: *La Technique et les Principes du Droit Public. Etudes en l'Honneur de G. Scelle*. Tome 2. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1950, p. 613–632.

¹⁴⁵ Terré F. *Introduction Générale au Droit*. 5 ed. Paris: Dalloz, 2000, p. 245–260

¹⁴⁶ Neimanis J. *Ievads tiesībās*. Rīga: Zv. adv. Jānis Neimanis, 2004, 39. lpp.

¹⁴⁷ Troper M. *La philosophie du droit*. Paris: Presses Universitaires de France, 2003, p. 94

izmantotās juridiskās metodes, tiek lietots termins “interpretācija” plašākā nozīmē, kas ietver sevī gan tiesību normu interpretāciju šaurākā nozīmē, gan tiesību tālākveidošanas metodes, gan parasti arī citas iespējamās metodes, ko tiesību piemērotājs var izmantot pienācīgai tiesību normu piemērošanai.

Francijas tiesu praksē vislielāko tiesnešu tiesību īpatsvaru veido tie noteikumi, kas papildina rakstītās tiesību normas un ir saskaņā ar tām (pāri likuma tekstam ejoša, bet likuma jēgas (plāna) ietvaros paliekoša tiesību piemērotāja darbība).¹⁴⁸ Tā, piemēram, līgumu tiesību un līgumiskās atbildības jomā civilās jurisdikcijas tiesa ir plaši izvērsusi tiesnešu tiesības papildinot normatīvajos tiesību aktos atrodamos noteikumus: *Francijas Civilkodeksa* 1147. pants noteic vienīgi, ka parādnieks sedz visus zaudējumus, kas radušies no viņa saistību neizpildes vai izpildes nokavējuma, pat, ja viņš rīkojies labā ticībā, ja vien viņš nepierāda ārēja, ar parādnieku nesaistīta iemesla esamību, kas radījis saistību neizpildi.¹⁴⁹ Tiesnešu tiesības ir attīstījušās daudz tālāk par šī panta saturu, ieviešot līgumtiesisko saistību dalījumu divās primārās grupās – saistībās, kur parādniekam ir jāizrāda vienīgi saprātīgas rūpes savu saistību izpildē, (*obligation de moyen* – franču val.) un saistībās, kur parādnieka pienākums ir ne tikai parādīt pienācīgu rūpību, bet arī sasniegt solīto galarezultātu, (*obligation de résultat* – franču val.) attiecīgi diferencējot parādnieka atbildības apmēru. No šī primārā divu grupu dalījuma izriet sīkāks saistību veidu iedalījums atkarībā no parādnieka atbildības apmēra, pie tam tiesa ir atzinusi un “radījusi” virkni papildu līgumu veidu, kur ir specifiski atbildības noteikumi, piemēram, transporta līgumus un ārstniecības līgumus. *Compagnie Generale Transatlantique v. Zbidi Hamida Ben Mahmoud*¹⁵⁰ lietā tiesa radīja noteikumu, ka transporta uzņēmumam ir pienākums nogādāt ceļotāju “sveiku un veselu” tā galamērķī. Savukārt, *Dr Nicolas v. Epoux Mercier*¹⁵¹ lietā tiesa noteica ārsta pienākumu apjomu, proti, pienākumu sniegt pacientam apzinīgas rūpes un uzmanību atbilstoši jaunākajām tehnoloģijām un pieejamajām metodēm.

Arī tiesnešu tiesību *contra legem* sfērā Francijas tiesas ir bijušas pietiekoši aktīvas. Viens no zināmākajiem *contra legem* tiesnešu tiesību piemēriem ir saistīts ar dāvinājumu, ko *inter vivos* (latīņu val. – dzīves laikā) saskaņā ar *Civilkodeksa* 931. pantu var noslēgt vienīgi

¹⁴⁸ Steiner E. *French Legal Method*. New York: Oxford University Press, 2003, p. 94

¹⁴⁹ Art. 1147: *Le débiteur est condamné, s'il y a lieu, au paiement de dommages et intérêts soit à raison de l'inexécution de l'obligation, soit à raison du retard dans l'exécution, toutes les fois qu'il ne justifie pas que l'inexécution provient d'une cause étrangère qui ne peut lui être imputée, encore qu'il n'y ait aucune mauvaise foi de sa part.*

http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do;jsessionid=53AC8DD401F6546695E56B9340692D49.tpdjo07v_3?iSectionTA=LEGISCTA000006150246&cidTexte=LEGITEXT000006070721&dateTexte=20080506

¹⁵⁰ Francijas kasācijas instances tiesas lieta: *Compagnie Generale Transatlantique v. Zbidi Hamida Ben, Mahmoud*, 21 novembre 1911. *Dalloz*, 1913, 1.

¹⁵¹ Francijas kasācijas instances tiesas lieta: *Dr Nicolas v. Epoux Mercier*, 20 mai 1936. *Dalloz*, 1936, 1.

pie notāra un vienīgi rakstiska akta – līguma – formā. Pretēji šai rakstīto tiesību normai Francijas tiesas ilgstoši ir iedibinājušas praksi, ka kustamu lietu dāvinājums var tik veikts ar vienkāršu nodošanu un bez formāla notariāla akta (piemēram, naudas pārskaitījums uz dāvinājuma saņēmēja bankas kontu, čeka izrakstīšana un tamlīdzīgi).¹⁵² Tātad Francijas tiesa ir radījusi rakstīto tiesību normām pretēju un prevalējošu tiesnešu tiesību normu, kas tiek atzīta un piemērota ilgākā laika posmā.

No aplūkotajiem piemēriem secināms, ka praksē Francijas tiesas visai plaši izmanto tiesību tālākveidošanas metodes, radot attiecīgi papildinošas tiesnešu tiesības, kā arī zināmos gadījumos, ekstrēmi netaisnīga vai nesaprātīga likuma gadījumā, arī tiesnešu tiesības *contra legem*. Tā kā Francijas tiesību zinātnieki nevelta lielu uzmanību tiesnešu tiesību radošo juridisko metožu nošķiršanai, tas dod iemeslu slēdzienam ne vien par to, ka tiesnešu tiesību institūts ir vispārēji atzīts un neprasa detalizētu pamatojumu, bet arī par to, ka visas tiesību normu piemērošanas metodes noteiktos gadījumos var radīt tiesnešu tiesību noteikumus. Ja kādas no metodēm piemērošanas rezultātā tiesnešu tiesību normas viennozīmīgi nevarētu tikt radītas vai būtu aizliegts radīt, tas būtu pietiekams pamats šīs metodes izcelt un norādīt uz nepieciešamību tās izslēgt no tiesnešu tiesību radīšanas veidiem. Tā kā šādas norādes tiesību zinātnē autorei nav izdevies konstatēt, secināms, ka pieļāvuma formā ir akceptēta visu iespējamo juridisko metožu izmantošana, izstrādājot un formulējot tiesnešu tiesību noteikumus.

IV. Tiesnešu tiesību jēdziena izpratne tuvākajās kaimiņvalstīs

Kā tiesnešu tiesību likumisko pamatu var minēt, piemēram, *Šveices Civilkodeksa*¹⁵³ 1.pantā noteikto: *(Šo) likumu piemēro visu tiesisko jautājumu risināšanai, ko tieši regulē šis likums vai kas izriet no tā interpretācijas. Ja likums kādu jautājumu neregulē, tiesai jautājums jārisina, saskaņā ar paražu tiesībām, bet, ja tādu nav, – tā, kā to būtu izšķīris likumdevējs. Šajā gadījumā tiesa vadās no doktrīnas un tradīcijām.* Šis ir viens no vistiešākajiem tiesnešu tiesību leģitimācijas pozitīvizētajiem regulējumiem, tomēr vairāk vai mazāk tiešas norādes uz tiesnešu tiesību kā tiesību normu pastāvēšanu, pieļaujamību un nepieciešamību iespējams konstatēt vairumā kontinentālās Eiropas valstu. Lai izdarītu pamatotus secinājumus par Latvijā nepieciešamo un atzīstamo tiesnešu tiesību institūta izpratni, lietderīgi analizēt tuvāko kaimiņvalstu tiesību teorijas doktrīnas atziņas un uz to pamata izdarītos secinājumus.

¹⁵² Plašāk skat.: Steiner E. *French Legal Method*. New York: Oxford University Press, 2003, p. 95–96

¹⁵³ Schweizerisches Zivilgesetzbuch. <http://www.admin.ch/ch/d/sr/210/a1.html>

1. Igaunijā

Saskaņā ar *Igaunijas Republikas Konstitūcijas*¹⁵⁴ 146.pantu, tiesas ir savā darbībā neatkarīgas un spriež tiesu saskaņā ar konstitūciju un likumiem. Šis formulējums ir ekvivalents *Satversmes* 83.pantam, lai gan tā subjekts ir tiesa, nevis tiesneši. Tātad tiesa ir saistīta ar likumu un, tā kā Igaunija ir neatkarīga un suverēna demokrātiska republika, arī tiesībām, kā tas izriet no vispārējiem tiesību principiem un dabisko tiesību sistēmai piederīgas tiesību avotu izpratnes.

Igaunijas tiesību doktrīnā atrodami visai progresīvi viedokļi par tiesnešu tiesību pamatojumu un izplatību, kas tomēr saglabā uzskatu par tiesnešu tiesību kā papildavota lomu tiesību sistēmā. Tiek norādīts, ka, tā kā uz tiesneša pleciem gulstas lietas izlemšanas pienākums, viņš nevar gaidīt, kamēr likumdevējs novērsīs tiesiskā regulējuma trūkumu. Tāpēc tiesnesim zināmos gadījumos un apstākļos ir pašam jārada tiesības, proti – tiesnešu tiesības.¹⁵⁵ Tiesneša tiesības tiek definētas kā tiesneša jaunrades rezultāts, atzīstot, ka kontinentālās Eiropas tiesiskajā telpā tās ir drīzāk līdzīgas angļu-amerikāņu tiesību loka valstīs pastāvošajām precedentu tiesībām.

Attiecībā uz metodēm, kuru piemērošanas rezultātā var tikt radīti jauni tiesnešu tiesību noteikumi, Igaunijas tiesību zinātnē atrodama diskusija par to, vai pie šīm metodēm būtu pieskaitāma tiesību normu interpretācija (papildus tiesību tālākveidošanai). Interpretācija tiek uzskatīta par visproblemātiskāko tiesību piemērotāja darbības veidu tiesnešu tiesību normu identificēšanas kontekstā. Proti, tiesību normu interpretācijas ietvaros ir jāmeklē robeža starp vienkāršu likuma teksta interpretāciju, no vienas puses, un tiesību tālākveidošanu, no otras puses.

Piekrītot virknei ārvalstu autoru, kas ir norādījuši, ka starp likuma interpretāciju un tiesības tālākveidošanu nav skaidri izteiktas robežas un tādēļ tās noteikšana ir apgrūtināta, tiek piebilsts, ka īpaši apgrūtināši tas ir gadījumā, ja atzīst šobrīd populārajā hermeneitikā pausto viedokli, ka katra teksta interpretācija nav tikai uztveroša, bet lielākajā vai mazākajā mērā arī produktīva darbība.¹⁵⁶ Tartu universitātes docētājs, tiesību zinātņu doktors *Meris Sillaots*¹⁵⁷ ir izvirzījis priekšlikumu interpretācijas ietvaros nošķirt produktivitāti jeb tiesību piemērotāja

¹⁵⁴ Constitution of the Republic of Estonia, <http://www.president.ee/en/estonia/constitution.php>

¹⁵⁵ Sillaots M. Kohtunikuõigus. *Juridica*, 1998, No. 5, pp. 238-241

¹⁵⁶ Sillaots M. Kohtunikuõigus. *Juridica*, 1998, No. 5, pp. 238-241

¹⁵⁷ Par autoru plašāk skat. http://www.juridica.ee/show_cv.php?uid=3668&lang_id=2

radoši papildinošo darbību plašākā un šaurākā nozīmē. Interpretācija kā produktīva darbība plašākā nozīmē var balstīties faktā, ka jebkura normatīvā teksta interpretācija ir normas satura radīšana.¹⁵⁸ Tādējādi interpretāciju cita starpā var izmantot radoši arī tad, kad, izdibinot tiesību normas saturu, ir jānodarbojas ar tās teksta viennozīmīguma noteikšanu. Tiesību normas teksta izpratne, īpaši tās atbilstības novērtēšana konkrētās lietas faktiskajam sastāvam (subsumcija), vienmēr ietver sevī interpretāciju. Tātad arī normas viennozīmīguma noteikšana ir interpretācija.

Par tiesību normu radošu interpretāciju šaurākā nozīmē, savukārt, var runāt tad, kad interpretējamais normatīvais teksts piedāvā dažādus teksta satura piepildīšanas iespējas un interpretētajam attiecībā uz teksta satura veidošanu ir jāpieņem uz izvēli balstīti lēmumi. Līdz ar to, atkarībā no interpretējošās darbības rezultātiem, var izdalīt divus interpretācijas veidus:

- 1) vienkāršu interpretāciju
- 2) tiesības papildinošu interpretāciju.

Nošķirot vienkāršo interpretāciju no tiesības papildinošās interpretācijas, nosakāma arī robeža, no kuras sākot tiesību piemērotāja darbības rezultātu būtu pamats atzīt par tiesnešu tiesībām.¹⁵⁹ Proti, tiesneša tiesības „sākas” tur, kur tiesību normu interpretācijas ietvaros tiesa nodarbojas ar tiesības papildinošu interpretāciju.

Kā jau minēts, tiesnešu tiesības rodas, piemērojot virkni juridisko metožu, un interpretācija ir tikai viena no tām. Tiesības papildinošā interpretācija nav vienīgā iespēja radīt tiesneša tiesības. Acīmredzamākā un tiešākā metode, kuras rezultātā tiesa rada jaunus tiesību noteikumus, ir tiesību tālākveidošana jeb robu aizpildīšana likumos un rakstīto tiesību sistēmā kopumā. Tā kā likuma vai tiesību robs primāri nozīmē vajadzīgās un atbilstošās eventuāli piemērojamās tiesību normas trūkumu, tad šī roba aizpildīšana izpaužas atbilstošās nepieciešamās tiesību normas radīšanā. Ja to īsteno tiesnesis, rodas tiesību materiāls, ko sauc par tiesnešu tiesībām.¹⁶⁰

Kontinentālās Eiropas tiesiskajā sistēmā un tādējādi arī Igaunijā tiesu spriedumu saistošā spēka nepieciešamību nosaka divi būtiski apstākļi:

- 1) nepieciešamība nodrošināt tiesisko noteiktību;
- 2) nepieciešamība nodrošināt visu personu vienlīdzību likuma priekšā.

Pirmo principu, proti, **tiesisko noteiktību**, primāri palīdz nodrošināt tas, ka tiesa un tiesnesis ir obligāti saistīts ar likumdevēja radītajām pozitīvajām tiesību normām. Lai gan rakstītajiem

¹⁵⁸ Sillaots M. Kohtunikuõigus. *Juridica*, 1998, No. 5, pp. 238-241

¹⁵⁹ Sillaots M. Kohtunikuõigus. *Juridica*, 1998, No. 5, pp. 238-241

¹⁶⁰ Kergandberg E., Sillaots M. Kohtunikuõigusest Saksamaal. *Juridica*, 1993, no. 3, pp 58-59

normatīvajiem tiesību aktiem kontinentālās Eiropas tiesību sistēmā ir centrālā loma tiesiskās noteiktības nodrošināšanā, tomēr šo tiesību avotu kapacitāti šajā jomā nedrīkst pārvērtēt. Ja vienīgais tiesību avots būtu normatīvie tiesību akti, tie nespētu nodrošināt pietiekamu taisnīguma līmeni un tiesisko noteiktību. Lai garantētu tiesisko noteiktību, būtiska loma ir arī tiesnešu tiesību saistošajam raksturam.¹⁶¹ Neapšaubāmi, tiesiskās noteiktības nodrošināšanā rakstītajam likumam ir vadošā loma. Tomēr vienlaicīgi jānorāda, ka rakstītas tiesību normas patiesā loma tiesiskās noteiktības realizācijā daudzos gadījumos īstenojas tikai tiesu darbības rezultātā, piemērojot šīs rakstītās tiesību normas. Proti, ja tiesa vienveidīgi interpretē un piemēro kādu rakstīto tiesību normu, tikai tad var pilnvērtīgi apgalvot, ka pastāv tiesiskā noteiktība attiecībā uz šo normu.

Likumsakarīgi, situācijā, kad tiesnesis ir spiests veikt tiesību tālākveidošanu, princips par to, ka tiesai ir saistošs likums, zaudē lielāko daļu savas efektivitātes. Līdz ar to tiesiskās noteiktības nodrošināšanā ir svarīgi, lai tiesību normām, ko valsts augstākā tiesa ir radījusi individuālu gadījumu izskatīšanas gaitā veicot tiesību papildinošu interpretāciju vai likuma robu aizpildīšanu, arī nākotnē būtu regulējoša nozīme tiesiskās kārtības stabilitātes un vienotības nodrošināšanā.¹⁶²

Attiecībā uz tiesnešu tiesību saistošā spēka līmeni Igaunijas tiesību doktrīnā atrodams arī citās kontinentālās Eiropas valstīs izplatīts uzskats, ka tiesnešu tiesības nav vispārsaistošas *de jure*, bet tām ir *de facto* saistošs spēks.¹⁶³ Kontinentālajā Eiropā tiesnesim, pieņemot lēmumu, nav tik daudz jāvadās pēc agrākajos tiesu lēmumos ietvertajām tiesību normām (tiesnešu tiesībām) saistošā rakstura formālajā aspektā, kā saistošā rakstura materiālajā aspektā. Respektīvi, tiesnešu tiesību saistošais spēks balstās ne tik daudz uz tiesību normu saturošā tiesas lēmuma autoritatīvi formālo spēku (valsts augstākās tiesas nolēmums), bet gan uz šajā formā ar tiesību normas pamatojumu noteikto pārliecību, kas savukārt balstās uz tiesisko pamatdomu vai principu, kas ir šīs tiesiskās normas pamatā.

Tiesību teorijā ir izteikts uzskats, ka tiesnešu tiesībām vai jebkurai tiesas radošai darbībai tiesību normu piemērošanas ietvaros būtu jākonkretizē tie gadījumi, kad pozitīvā tiesību norma ir viennozīmīgi, tieši un neapstrīdami piemērojama, un robežgadījumi, kad šīs tiesību normas piemērošana ir vērtēšanas priekšmets, kā arī jāizskaidro attiecīgajā rakstītajā

¹⁶¹ Sillaots M. Kohtunikuõigus. *Juridica*, 1998, No. 5, pp. 238-241

¹⁶² Sillaots M. Kohtunikuõigus. *Juridica*, 1998, No. 5, pp. 238-241

¹⁶³ Kergandberg E., Sillaots M. Kohtunikuõigusest Saksamaal. *Juridica*, 1993, No. 3, pp. 58-59, kā arī Sillaots M. Kohtunikuõigus. *Juridica*, 1998, No. 5, pp. 238-241.

tiesību normas tekstā ietvertās pilnīgās tiesību normas saturs tā, lai strīdīgos gadījumos tiesa varētu pieņemt lēmumu par šīs normas piemērojamību.¹⁶⁴

Apkopojot minēto secināms, ka Igaunijas tiesību doktrīnā izteikti vairāki progresīvi viedokļi par tiesnešu tiesību institūtu, to pieļauj pastāvošā tiesiskā sistēma un akceptē tiesas. Lai gan īpaša uzmanība nav veltīta atsevišķu juridisko metožu analīzei, lai noteiktu, kuru no tām piemērošanas rezultātā var rasties jauni tiesnešu tiesību noteikumi, no aplūkotajām tēzēm ir pamats uzskatīt, ka pie tiesnešu tiesībām Igaunijā viennozīmīgi tiek pieskaitīts tiesību tālākveidošanas rezultāts un atklātu juridisku jēdzienu aizpildīšanas gaitā radītās juridiskās tēzes, nekonkretizējot iespējamību tiesību normu interpretācijas ceļā radīt jaunus vispārāstošus tiesību noteikumus, ko vēlākas tiesas varētu piemērot līdzīgu faktisko gadījumu izšķiršanā.

2. Krievijā

Lai gan tradicionāli Krievijas Federācijas (Krievija) teritorijā valdošā tiesību sistēma tiek saistīta ar pozitīvās tiesību skolas dominanti un likumu kā vienīgo atzīto tiesību avotu, nevar apgalvot, ka tādēļ tiesnešu tiesības kā tiesību avots Krievijā vēsturiski un mūsdienās nepastāvētu vai netiktu atzīts tiesību doktrīnā.

Pirmās tiesnešu tiesību attīstību veicinošās pazīmes Krievijas rakstīto tiesību sistēmā identificējamās pēc 1917.gada un tam sekojošās tiesu reformas, kad stājās spēkā virkne jaunu procesuālo likumu. Gan kriminālprocesuālais likums, gan civilprocesuālais likums saturēja noteikumu, ka tiesai ir pienākums atrisināt jebkuru lietu uz eksistējošā likuma pamata, neatkāpjoties arī nepilnīga, pretrunīga vai neskaidra likuma priekšā.¹⁶⁵ Kā norādījis *Leo Petražickis (Лев Петражицкий)*, papildus likumiem un paražu tiesībām, saskaņā ar vispārējām un vadošajām tiesību zinātnes atziņām par tiesību avotiem, pastāvēja trešā grupa – tiesu prakse. Minētos likumu noteikumus var izpildīt tikai brīvi interpretējot likumu, kas neizbēgami noved arī pie radošas tiesību tālākattīstīšanas, tiesu prakses radošās dabas un attiecīgi tās atzīšanas par tiesību avotu.¹⁶⁶ Šajos normatīvajos tiesību aktos nebija minētas tiesnešu tiesības vai *expresis verbis* atzīta tiesu prakses nozīme, tomēr tie radīja pamatu aktīvai doktrīnas atziņu attīstībai, kas lielā mērā balstījās atziņā, ka tiesu prakse ir vissenākais un turklāt patstāvīgs tiesību avots, kas kalpo par pozitīvo tiesību avotu ne tikai precedentu tiesību

¹⁶⁴ Kergandberg E., Sillaots M. Kohtunikuõigusest Saksamaal. *Juridica*, 1993, no. 3, pp 58-59

¹⁶⁵ Марченко М.Н. *Источники права*. Москва: Проспект, 2005, с.363

¹⁶⁶ Petražickis L. *Tiesību un valsts teorija sakarā ar mācību par morāli*. Rīga: A.Golta apgāds, 1931, 630.lpp.

saimes valstīs, bet arī Krievijā.¹⁶⁷ „Pie mums Krievijā tiesu praksei ir patstāvīga tiesību avota loma, taču šī loma kā tāda tika atzīta vienīgi no brīža, kad tika izdoti *imperatora Aleksandra II tiesas ustavi*.”¹⁶⁸ Šādi Krievijas tiesību zinātnie rakstīja 1906.gadā, un jau toreiz tika atzīts, ka tiesu praksei ir ne tikai īpašs objektīvs raksturs, bet arī pozitīvizēta forma. Proti, tā ir patstāvīgs un autonomas pozitīvo tiesību avots līdzīgi kā likums un paražu tiesības.

Šajā laikā zināmu lomu tiesību teorijas diskusijās par tiesu prakses nozīmi un problemātiku ieņēma arī diskusijas par tiesu prakses kā tiesību avota lomu un vietu citu tiesību avotu vidū. *Leo Petražickis* šajā kontekstā secināja: daudzi uzskata tiesu praksi par īpašu tiesību avotu (pozitīvo tiesību veidu), kas pielīdzināms likumiem un paražu tiesībām. Citi, savukārt, noliedzot tās statusu kā tiesību avotam, tiesu praksi pakārto paražu tiesībām un uzskata par īpašu paražu tiesību paveidu. Vēl citi vispār noliedz tiesu prakses kā tiesību avota nozīmi, norādot, ka tiesas uzdevums nav radīt, bet gan piemērot pastāvošās tiesības. Pēdējo divu grupu pārstāvji atzīst tikai divus, nevis trīs tiesību avotu (šaurākā izpratnē) veidus – likumus un paražu tiesības.¹⁶⁹ Tādējādi minētais autors norāda uz tiesu prakses, kas mūsdienu izpratnē varētu būt analoga tiesnešu tiesībām, objektīvo nepieciešamību, par kuras statusu tiesību avotu starpā diskusija ir iespējama vienīgi situācijā, kad tā tiek atzīta par atsevišķu tiesību avotu.

Padomju un pēcpadomju laikā Krievijā tiesību izpratne noteica atšķirīgu tiesnešu tiesību lomas traktējumu, tomēr tās nemazinājās un tiesiskajā realitātē ieņēma pat vēl lielāku nozīmi, nekā iepriekš. Tas lielā mērā saistāms ar normatīvo regulējumu, kas ne tikai uzsvēra tiesu uzdevumu piemērot tiesību normas, bet arī pieļāva augstākajai tiesai iespēju darboties tiesību normu jaunrades sfērā. 1924.gada *PSRS Konstitūcija*¹⁷⁰ noteica PSRS Augstākajai tiesai pienākumu sniegt republiku augstākajām tiesām vadošus norādījumus par savienības kopējo likumu piemērošanu, kam formāli-juridiskā ziņā bija ieteikuma raksturs, taču realitātē – saistošs, imperatīvs pienākuma raksturs. Arī PSRS likums *Par PSRS savienoto un autonomo republiku tiesu iekārtu*¹⁷¹ saturēja norādes, ka PSRS Augstākajai tiesai ir jāsniedz tiesām vadoši norādījumi par likumu piemērošanas jautājumiem, izskatot konkrētas lietas. PSRS Augstākās tiesas Plēnuma lēmumiem bija saistošs raksturs, un lielākajā daļā savienības

¹⁶⁷ Марченко М.Н. *Источники права*. Москва: Проспект, 2005, с.363

¹⁶⁸ Трудецкий Е.Н. *Энциклопедия права*. Киев: СПб., 1998, с.103. Citēts pēc: Марченко М.Н. *Судебное право*. Москва: Проспект, 2006, с.381

¹⁶⁹ Petražickis L. *Tiesību un valsts teorija sakarā ar mācību par morāli*. Rīga: A.Golta apgāds, 1931, 567.lpp.

¹⁷⁰ Основной Закон (Конституция СССР). Москва, 1924. Citēts pēc: Марченко М.Н. *Источники права*. Москва: Проспект, 2005, с.377

¹⁷¹ Закон СССР „О судостроительстве СССР союзных и автономных республик от 16 августа 1938 г. *Ведомости Верховного Совета СССР*, 1938. No.11

republiku tika ieviesta līdzīga sistēma attiecībā uz sociālistiskās republikas augstākās tiesas plēnuma lēmumiem.¹⁷²

Arī padomju un postpadomju laikā Krievijas tiesību doktrīnā aktuāls bija jautājums par tiesnešu tiesību kā tiesību avota nozīmi un vietu pārējo tiesību avotu strapā. Mūsdienu aspektā šis jautājums īpašu nozīmi ieguva līdz ar Krievijas Federācijas Konstitucionālās tiesas (*Конституционный Суд Российской Федерации*) izveidi un *Krievijas Federācijas Konstitūcijas*¹⁷³ (*KF Konstitūcija*) spēkā stāšanās 1993.gadā. Saskaņā ar *KF Konstitūcijas* 125.panta piekto daļu, *Krievijas Federācijas konstitucionālā tiesa* [...] *sniedz KF Konstitūcijas interpretāciju*. Savukārt *KF Konstitūcijas* 126.pants paredz, ka Krievijas Federācijas Augstākā tiesa ir augstākā tiesu iestāde civilajās, kriminālajās, administratīvajās un citās lietās, kas ir vispārējo tiesu kompetencē, tā īsteno tiesas pārraudzību pār vispārējo tiesu darbību atbilstoši likumā noteiktajiem procedurālajiem noteikumiem un nodrošina skaidrojumus par tiesu procesa jautājumiem.

Lai gan mūsdienu Krievijas tiesību zinātnieku pētījumos var konstatēt virkni argumentu par to, kādēļ tiesnešu tiesību atzīšana par patstāvīgu tiesību avotu nav pieļaujama un ir pretrunā ar konstitucionāli iedibināto tiesisko kārtību,¹⁷⁴ tomēr pastāv arī viedokļi, ka tiesnešu tiesības ir radušas specifiskas izpausmes formas un šajās formās turpina pastāvēt Krievijas Federācijas tiesību sistēmā.¹⁷⁵ Kā vienu no šādām specifiskām formām varētu minēt konstitucionālās tiesas „nostāju tiesību jautājumos”¹⁷⁶.

Interesants ir Krievijas federālā konstitucionālā likuma *Par Krievijas Federācijas tiesu iekārtu*¹⁷⁷ 6.panta „Tiesas nolēmumu saistošais spēks” formulējums, kas noteic: Likumīgā spēkā stājušies federālo tiesu, miertiesu un Krievijas Federācijas subjektu tiesu nolēmumi, kā arī to likumīgie norādījumi, pieprasījumi, rīkojumi, pavēstes un citas izsaukuma formas ir saistošas visām valsts pārvaldes iestādēm, pašvaldību iestādēm, sabiedriskajām organizācijām, amatpersonām, citām fiziskām un juridiskām personām bez jebkāda izņēmuma, un tās ir bez ierunām izpildāmas visā Krievijas Federācijas teritorijā. Šis formulējums liek domāt par tiesu nolēmumu vispārēju saistošu spēku, proti, ārpus konkrētās lietas pusēm un ne tikai attiecībā uz sprieduma izpildi konkrētajā lietā. Tajā pašā laikā šāds secinājums vērtējams kā

¹⁷² Analogisku regulējumu saturēja arī Latvijas PSR un vēlāk Latvijas Republikas likums „Par tiesu varu”. Līdz 2003.gada 3.decembrim likuma “Par tiesu varu” 49.panta 2. daļa noteica, ka Augstākās tiesas Plēnums pieņem tiesām saistošus izskaidrojumus par likumu piemērošanu.

¹⁷³ Krievijas Federācijas konstitūcija. Angļu valodā pieejama: <http://www.constitution.ru/en/10003000-01.htm>

¹⁷⁴ Марченко М.Н. *Источники права*. Москва: Проспект, 2005, с.386.-403.

¹⁷⁵ Марченко М.Н. *Источники права*. Москва: Проспект, 2005, с.403.

¹⁷⁶ Винтрук Н.В. *Конституционное правосудие в России (1991-2001)*, Москва: [б.и.], с.109-119

¹⁷⁷ On the Judicial System of the Russian Federation: Federal Constitutional Law, adopted by the Council of Federation December 26,1996, <http://www.supcourt.ru/EN/jsystem.htm>

neviennozīmīgs, jo, interpretējot minēto normu sistēmā ar pārējo šī likuma struktūru un normu formulējumiem, izriet, ka tās patiesā jēga ir noteikt tiesu nolēmumu un pārējo normā minēto dokumentu obligātu izpildāmību un tajos ietvertu prasību likumam pielīdzināmo spēku.

Lai gan mūsdienu Krievijas Federācijā tiesas pilda arī normatīvo tiesību aktu tiesiskuma kontroli un noteiktā kārtībā noteiktas tiesu institūcijas ir tiesīgas tos atzīt par spēkā neesošiem, ārpus šīs kompetences vispārējās jurisdikcijas tiesu izstrādāto un piemēroto tiesnešu tiesību vērtējums tiesību doktrīnā ir piesardzīgs. Proti, attiecībā uz arbitražas tiesām, piemēram, tiek norādīts, ka tās, līdzīgi kā citas tiesas, savā pamatdarbībā neaprobežojas vienīgi ar tradicionālo tiesību normu piemērošanas funkciju, bet rada arī noteiktu netiešu ietekmi uz tiesību sistēmu tiesību normu jaunrades procesu.¹⁷⁸

3. Zviedrija

Zviedrijas doktrīna par tiesību avotiem ir fleksibla un visai sarežģīta, un atšķiras no klasiskās Franču tiesību doktrīnas, kas pievēršas tiesību reālismam.

Tiesībzinātnieks *Aleksandrs Pečeniks* (*Aleksander Petzenik*, 1937-2005) ir attīstījis un pamatojis trīs kategoriju tiesību avotu dalījumu, kas viņaprāt ir spēkā Zviedrijā. Viņš visus tiesību avotus iedala trīs kategorijās: Obligāti piemērojamos (*must-sources*), nepieciešami piemērojamos¹⁷⁹ (*should-sources*) un pieļaujami piemērojamos (*may-sources*).¹⁸⁰ Obligāti piemērojami ir tie tiesību avoti, kas ir obligāti saistoši, piemēram, parlamenta likumi un citi normatīvie tiesību akti, starptautiskie līgumi un civiltiesiskos strīdos – kolektīvie līgumi vai vienkārši civiltiesiski līgumi, ja par tiem ir strīds. Savukārt visi pārējie tiesību avoti, kas nav obligāti saistoši, tiek iedalīti tādos, kas tiesību piemērotājam norāda rīcības virzienu un ko tādēļ ir nepieciešams izmantot (precedenti un likumdošanas sagatavošanas materiāli), un pārējos pieļaujamus. Respektīvi, *Aleksandrs Pečeniks* izšķir judikatūras un tiesību doktrīnas savstarpējo hierarhiju jeb “spēku”, norādot, ka nevar pastāvēt tiesību sistēma, kurā eksistē tikai divas tiesību avotu kategorijas – obligāti saistošas normas un ieteicamie noteikumi, jo tad pēdējā kategorija *inter alia* ietvertu sevī gan precedentus, gan tiesību doktrīnu, literatūru. Viņaprāt, daudzi iemesli pieprasa tālāku tiesību avotu diferenciaciju, sīkāk iedalot „neobligāti” saistošos tiesību avotus: sapratīgi būtu atzīt tiesu praksei lielāku varu jeb ietekmi nekā

¹⁷⁸ Марченко М.Н. *Судебное правотворчество и судебское право*. Москва: Проспект, 2006, с.444

¹⁷⁹ Latviešu valodā nav nozīmes ziņā absolūti precīza pārnese angļu vārdam “should”, jo piespiedu rakstura ziņā tas norāda uz starpsituāciju starp obligātumu un ieteicamību.

¹⁸⁰ Peczenik A. *On Law and Reason*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1989, p.319-321

tiesību doktrīnai,¹⁸¹ lai gan tie abi ir palīgavoti. Līdz ar to tiek iegūtas trīs minētās (*must-, should-, may-sources*) tiesību avotu grupas.

Saistošas normas vienmēr ir sociālas normas, kas daļēji izriet no likuma un tiesiskās prakses, bet daļēji tiek neformāli attīstītas sabiedrībā.¹⁸² Tādējādi normu saistošais spēks un formālā normativitāte ir saistīti jēdzieni, bet tomēr arī atšķirīgi jēdzieni, kas izskaidro tiesību avotu iedalījuma tiešu nepiesaisti to saturošo normu saistošajam spēkam.

Trīs kategoriju tiesību avotu teorija savdabīgi atrisina tiesnešu tiesību statusa un juridiskā spēka jautājumu, nepiešķirot tiesnešu tiesību normām likumam pielīdzināmu normatīvu spēku, bet tomēr padarot to avotu (judikatūru) par nozīmīgāku tiesību avotu nekā pārējie palīgavoti. Nepieciešami piemērojami tiesību avoti (precedenti un likumdošanas sagatavošanas materiāli) tiesai ir jāizmanto un uz tiem jāatsaucas, ja tādi konkrētajā lietā pastāv. Tajā pašā laikā *Aleksandrs Pečeniks* norāda arī, ka atšķirību starp obligāti piemērojamiem un nepieciešami piemērojamiem tiesību avotiem, jeb, citiem vārdiem, starp likumiem un tiesnešu tiesībām, ir visai grūti noteikt. Viņaprāt, zināmas atšķirības starp tiem ir tiesisko seku ziņā: „Saskaņā ar Zviedrijas 1974.gada likumu, ja valsts ierēdnis rīkojas pretēji obligāti piemērojamiem tiesību avotiem, tas ir pamats krimināllietas uzsākšanai, savukārt rīcība pretēji nepieciešami piemērojamiem tiesību avotiem kriminālas sekas nerada. Tiesiskās sekas par nepieciešami piemērojamu tiesību avotu pārkāpšanu lielākajā daļā gadījumu ir sprieduma, lēmuma vai rīcības atcelšanas risks tiesā. Zviedrijā valsts var būt atbildīga par kaitējumu, kas nodarīts, ja tās ierēdnis nevērtīgi neievēro nepieciešami piemērojamus tiesību avotus.”¹⁸³

Savukārt arī pašu tiesnešu tiesību ietvaros iespējams izdalīt dažāda līmeņa normas, jeb, *Aleksandra Pečenika* vārdiem: „Tiesas regulāri seko precedentiem, tomēr dažādā apmērā”¹⁸⁴. Spriedumu, ko taisījusi Augstākā tiesa, Augstākā administratīvā tiesa un augstākās specializētās tiesas, piemēram, Darba tiesa, Komerctiesā, Augstā Apdrošināšanas tiesa, ir ieteicams ņemt vērā juridiskajos apsvērumos relevanti līdzīgajās lietās gan praksē, gan tiesību dogmatikā. Spriedumi, ko taisījusi apelācijas tiesa, administratīvā apelācijas tiesa, zemākās apdrošināšanas tiesas var tikt ņemti vērā juridiskajos apsvērumos relevanti līdzīgās lietās, bet tos ir ieteicams ņemt vērā (augstāka saistošā spēka pakāpe) līdzīgās lietās tajā pašā tiesā, kas

¹⁸¹ Peczenik A. *On Law and Reason*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1989, p.320.

¹⁸² Peczenik A. *Kinds of Theory of Legal Argumentation*. <http://peczenik.ivr2003.net/documents/draft2005.pdf>

¹⁸³ Peczenik A. *On Law and Reason*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1989, p.321.

¹⁸⁴ Peczenik A. *On Law and Reason*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1989, p.333.

taisījusi agrāko precedentu spriedumu, kā arī tiesību dogmatikā un zemākās tiesās vai reģionālās paralēlās instancēs ar līdzīgu kompetenci.

Tiesnešu tiesību nozīmīgo lomu Zviedrijā vēl vairāk pastiprina *Tiesas procesa kodeksa*¹⁸⁵ 54.sadaļas 10.nodaļa un *Administratīvā tiesas procesa kodeksa*¹⁸⁶ 36.pants, kas analogiski nosaka Augstākās tiesas un Augstākās Administratīvās tiesas kompetenci skatīt lietu vienīgi divos gadījumos, proti, tad, ja tiesu praksei ir būtiski, ka tiek dots vispārējs nolēmums precedentu veidā (radītas vai precizētas tiesnešu tiesības), kā arī, ja pastāv īpašs iemesls, piemēram, zemākas instances tiesas būtiska kļūda.

Kopumā Zviedrijā, līdzīgi kā daudzās kontinentālās Eiropas valstīs, kur dominē rakstīto tiesību sistēma, formāli tiesu spriedumos ietvertās atziņas netiek uzskatītas par saistošām, tomēr praksē tiesas, iespējams, seko agrākos spriedumos izteiktām atziņām pat biežāk un būtiskākos jautājumos, nekā tiesas to dara *Common Law* tiesību sistēmas valstīs, kur precedentiem ir formāli saistošs spēks.

Tiek atzīts faksts, ka ar parlamenta aktiem nav iespējams noregulēt visas sabiedrības dzīves sfēras, un jo īpaši – atsevišķas sabiedriskās attiecības. Šajā ziņā parlamenta radītie normatīvie tiesību akti praktiski nevar būt visaptverošs fenomēns, tādēļ parlaments apzināti atstāj tiesas kompetencē izšķirt jautājumus, kas skar konkrētas lietas un attiecības, kā arī steidzamus un strīdīgus jautājumus. Tiesnešu tiesību pastāvēšana no vienas puses apliecina rakstīto tiesību sistēmas (likumu) nepilnīguma teoriju, bet no otras puses pierāda nepieciešamību tiesiskas situācijas panākšanai pilnveidot un papildināt parlamenta darbības rezultātu no tiesas puses.¹⁸⁷

V. Tiesnešu tiesību jēdziena izpratne Eiropas Kopienu Tiesā un Eiropas Cilvēktiesību tiesā

1. Eiropas Kopienu tiesa

Eiropas Kopienu Tiesas (EKT) sastāvā ir trīs tiesas: Tiesa, Pirmās instances tiesa un Civildienesta tiesa. EKT pamatuzdevums ir izvērtēt Kopienu aktu tiesiskumu un nodrošināt Kopienu tiesību vienvērtīgu interpretāciju un piemērošanu. Pati EKT atzīst,¹⁸⁸ ka attīstot savu judikatūru, tā ir formulējusi dalībvalstīm un to pilsoņiem saistošus fundamentālus Eiropas

¹⁸⁵ *The Swedish Code of Judicial Procedure*. Stockholm: Norstedts Tryckeri AB, 1998

¹⁸⁶ Administrative Court Procedure Act, <http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/02/61/43/7d1cf048.pdf>

¹⁸⁷ Gomard B. A programme of legal Policy on Judge-made Law. *Scandinavian Studien in Law*, 1988. Vol.32.

¹⁸⁸ http://curia.europa.eu/lv/instit/presentationfr/index_cje.htm

Kopienų principus, piemēram, Kopienų tiesību tiesās piemērošanas principu,¹⁸⁹ Kopienų tiesību pārākuma pār valsts tiesībām principu,¹⁹⁰ dalībvalsts atbildības par Kopienų tiesību pārkāpumu principu.¹⁹¹

Tiesas ieguldījumu juridiskas telpas radīšanā pilsoņiem, aizsargājot tiesības, ko tiem dažādās dzīves situācijās piešķir Kopienų tiesību normas, ilustrē judikatūras attīstība. Tieši EKT judikatūrā iedibinātie vispārējie Kopienų tiesību principi ir tie, kas veido EKT tiesnešu tiesību būtiskāko daļu. EKT attīstītie principi ir definējuši pašu Kopienas būtību, kā arī noteikuši *EK Līguma* konstitucionālo rangu, atšķirot to no citiem starptautiskajiem līgumiem.¹⁹² EKT spriedumos ietvertajām atziņām ir bijusi reāla ietekme un saistošs spēks arī situācijās, kad *EK Līguma* noteikumu nepienācīgi īstenoja Kopienas institūcijas vai dalībvalstis. Kā piemēru šādai rīcībai var minēt vienotā tirgus nodrošināšanas lietas¹⁹³, ar kuru palīdzību EKT radīja iekšējo tirgu, pieprasot nacionālo tirgus barjeru atcelšanu laikā, kad vienotā tirgus izveide ar pozitīvizēta regulējuma palīdzību tika kavēta institūciju pasivitātes dēļ.

Saskaņā ar *Līguma par Eiropas Savienību*¹⁹⁴ (*ES Līgums*) 35.panta pirmo daļu, Eiropas Kopienų Tiesas (EKT) kompetencē, ievērojot šā panta nosacījumus, ir sniegt prejudiciālus nolēmumus par pamatlēmumu un lēmumu spēkā esamību un interpretāciju, par to konvenciju interpretāciju, kas pieņemtas saskaņā ar šo sadaļu, un šo konvenciju īstenošanas pasākumu spēkā esamību un interpretāciju. Turklāt šo noteikumu papildina arī *Eiropas Kopienų*

¹⁸⁹ Šis princips Eiropas pilsoņiem ļauj tieši atsaukties uz Kopienų normām valsts tiesās. Iedibināts ar EKT spriedumu lietā 26/62 NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos pret Nederlandse administratie der belastingen, *Eiropas Tiesas ziņojumi*, 1963., <http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?val=2681:cs&lang=lv&list=119382:cs,119225:cs,111893:cs,111759:cs,3705:cs,2681:cs,&pos=6&page=1&nbl=6&pgs=10&hwords=Van%20Gend%20Loos~>

¹⁹⁰ Kopienų tiesību pārākuma doktrīna, ko EKT ieviesa, pamatojoties uz to, ka Kopienų tiesiskā kārtība ir īpaša un vienādi piemērojama visās dalībvalstīs. Iedibināts ar EKT spriedumu lietā nr.6/64 Flaminio Costa pret E.N.E.L., *Eiropas Tiesas ziņojumi*, 1964., <http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?val=5203:cs&lang=lv&list=5203:cs,5198:cs,5205:cs,&pos=1&page=1&nbl=3&pgs=10&hwords=Costa~1964~>

¹⁹¹ Tā sauktais dalībvalsts atbildības princips attiecībā pret personām par zaudējumiem, kas tām radušies sakarā ar to, ka valsts ir pārkāpusi Kopienų tiesības. Tā rezultātā kopš 1991.gada Eiropas pilsoņi var prasīt zaudējumu atlīdzību no valsts, kas pārkāpusi kādu Kopienų normu. Iedibināts ar EKT spriedumu apvienotās lietās nr.C-6/90 un C-9/90 Andrea Francovich un Danila Bonifaci un citi pret Itālijas Republiku, *Eiropas Tiesas ziņojumi*, 1991., lappuse I-05357, http://eur-lex.europa.eu/Result.do?arg0=Francovich&arg1=1991&arg2=&titre=titre&chlang=lv&RechType=RECH_mot&Submit=Mekl%C4%93t

¹⁹² Craig P., De Burca Gr. *EU Law. Text, Cases and Materials*. Fourth ed., Oxford: Oxford University Press, 2008, p.73

¹⁹³ EKT lietas: 8/74 Procureur du Roi pret Benoît un Gustave Dassonville [1974] ECR 837; 120/78 Rewe-Zentral AG pret Bundesmonopolverwaltung für Branntwein (*Cassis de Dijon*) [1979] ECR 649

¹⁹⁴ Līgums par Eiropas Savienību (*The Treaty on European Union*), parakstīts Māstrihtā 1992. gada 7. februārī. Sākotnējo versiju skat.: *Official Journal*, C 191, 29.07.1992, pp. 0001–0110; latviešu val. pieejams: <http://europa.eu.int/eur-lex/lex/lv/treaties/index.htm>.

dibināšanas līguma¹⁹⁵ (*EK Līgums*) 220.panta pirmā daļa, kas noteic, ka Tiesa un Pirmās instances tiesa, katra atbilstīgi savai kompetencei, nodrošina tiesiskumu šā Līguma interpretēšanā un piemērošanā. EKT *EK Līgumā* ir paredzētas ekskluzīvas tiesības nodrošināt vienveidīgu praksi Kopienas tiesību piemērošanā. Noteikums, ka EKT nodrošina tiesiskumu *EK Līguma* interpretēšanā un piemērošanā ir galvenais EKT kompetences un spriedumos izteikto atziņu un attīstīto principu spēka regulators.

EKT šo noteikumu ir izmantojusi, lai faktiski paplašinātu savas kompetences robežas¹⁹⁶ un attiecinātu savu jurisdikciju uz gadījumiem, kas nav bijuši viennozīmīgi nodoti tās kompetencē. Atsaucoties uz uzdevumu nodrošināt „likuma varu” EKT kā Kopienas tiesību daļu ir attīstījusi konstitucionāla ranga principus, kas ir saistoši Kopienas institūcijām un dalībvalstīm, kad tās darbojas Kopienas tiesību sfērā.¹⁹⁷ Kā ir atzīts, vēsturiski EKT ir bijusi galvenā loma Kopienas dibināšanas līgumu konstitucionālā ranga noteikšanā un atzīšanas veidošanā. Pagājušā gadsimta deviņdesmitajos gados EKT savas prakses ietvaros uzsāka pašierobežošanās tendenci, kas to no šāda konstitucionāla likumdevēja statusa atkal tuvināja tās sākotnēji iecerētajam tiesas statusam.¹⁹⁸ Tomēr tas nemaina EKT radīto juridisko atziņu saistošo spēku.

Tā kā EKT praksei nav raksturīga vēsturiskās interpretācijas izmantošana vai padziļināta likumdevēja mērķa noskaidrošana, tā koncentrējas uz objektīvo teleoloģisko interpretāciju un dažkārt spriedumā formulētās tēzes ir pretrunā ar *EK Līguma* gramatisko tekstu. Tā kā lielāks uzsvars tiek likts uz kontekstuālām un teleoloģiskām metodēm, tiesību normu teksts tiek analizēts ļoti minimāli, un šī iemesla dēļ EKT nereti ir izpelnījusies kritiku.¹⁹⁹ Proti, EKT radot tiesnešu tiesības *contra legem*.²⁰⁰ Gramatiskās metodes mazā nozīme EKT praksē galvenokārt ir izskaidrojama ar Kopienas tiesību daudzvalodību, kuras dēļ atsevišķu vārdu vai terminu gramatiskā nozīme dažādajās ES oficiālajās valodās var būt

¹⁹⁵ Eiropas Kopienas dibināšanas līguma konsolidētā versija. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, C 321E, 29.12.2006, 37.–325. lpp. Pieejams:

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:321E:0001:0331:LV:pdf>.

¹⁹⁶ Šis jautājums gan nav viennozīmīgs, jo daļa autoru un arī pati EKT uzskata, ka nav paplašinājusi savu kompetenci, bet vienīgi izmantojusi tai Līgumā paredzētās kompetences.

¹⁹⁷ Craig P., De Burca Gr. *EU Law. Text, Cases and Materials*. Fourth ed., Oxford: Oxford University Press, 2008, p.72

¹⁹⁸ Cruz J.B. The Changing Constitutional Role of the European Court of Justice. *International Journal of Legal Information*, 2006, Vol. 2, No.2, pp.223-245

¹⁹⁹ Llorens A.A. The European Court of Justice, More than a Teleological Court. In: *The Cambridge Yearbook of European Legal Studies*. Vol.2, 1999, Oxford: Hart Publishing, 2000, pp.373-398.

²⁰⁰ Nourissat C. La jurisprudence de la Cour de justice des Communautés européennes: Un regard privatiste à partir de l'actualité. Dans: *La création du droit par le juge*. Tome 50. Paris: Dalloz, 2007, p.245-259.

atšķirīga.²⁰¹ To, ka EKT raksturīga rakstīto tiesību materiāla radoša papildināšana, apliecina arī konservatīvāku tiesību zinātnieku iebildumi, kas norāda, piemēram, ka EKT nolēmumi nereti rada neparedzētas sekas, ko nav iecerējušas personas, kas radīja Eiropas Kopienas.²⁰²

EKT kompetences noteikšanai vērā ņemams arī *EK Līguma* 234.pants, kura pirmā daļa noteic, ka Tiesas kompetencē ir sniegt prejudiciālus nolēmumus par šā Līguma interpretāciju, Kopienas iestāžu un Eiropas Centrālās Bankas tiesību aktu spēkā esamību un interpretāciju un ar Padomes lēmumu dibinātu struktūru statūtu interpretāciju, ja minētie statūti to paredz. Sniedzot šādu interpretāciju, tiesa ir iedibinājusi savu spriedumos izteikto tēžu saistošo spēku, kura rezultātā nacionālai tiesai nav tiesību vērsties pie EKT pēc prejudiciāla nolēmuma jautājumā, kurā agrāk EKT jau prejudiciālu nolēmumu ir taisījusi. Kā EKT uzsvēra *Da Costa* lietā²⁰³, kad [...] *tiesa sniedz Līguma interpretāciju konkrētā lietā, kas nodota nacionālās tiesas izskatīšanai, tiesa ierobežo sevi deducējot Kopienas tiesību normu noteikumus no Līguma teksta un gara, savukārt nacionālās tiesas kompetencē ir tādējādi interpretētos noteikumus piemērot konkrētajā lietā. Šāda attieksme saskan ar tiesai nodoto funkciju nodrošināt Kopienas tiesību interpretācijas vienveidību dalībvalstu starpā. [...] nacionālā tiesa konkrētajā lietā ir tiesīga vērsties EKT, lai arī identisku lietu EKT jau ir izskatījusi un savu interpretāciju devusi. Interpretācijas jautājumi, kas uzdoti tiesai, ir atrisināti jau agrākā tiesas lietā un šajā lietā dalībvalstis nav iesniegušas pierādījumus par jebkādiem jauniem faktoriem. Ņemot vērā minēto [iesniedzējam] jāvēršas pie agrākā nolēmuma.*

No šī citāta viennozīmīgi izriet EKT nostāja savu agrāk izteikto interpretāciju un juridisko atziņu kontekstā. Nacionālajai tiesai ir nozīme vērsties EKT prasot prejudiciālo nolēmumu vienīgi tad, ja tās jautājums kaut kādā ziņā atšķiras no tiesas jau agrāk skatīta jautājuma. Agrāka nolēmuma esamība var padarīt nacionālās tiesas pienākumu vērsties EKT par bezmērķīgu un saturiski tukšu. Tātad *Da Costa* lieta būtībā iedibināja stare decisis sistēmu attiecībā uz EKT nolēmumiem.

Šo savu nostāju EKT attīstījusi turpmākās lietās, norādot, ka nacionālās tiesas uz iepriekšēju tiesas nolēmumu var paļauties pat gadījumā, ja tas ir taisīts citā procedūrā un izskatītais jautājums nav bijis pilnīgi identisks nacionālās tiesas aktuālajam jautājumam.²⁰⁴ Tādējādi nacionālās tiesas tiek stimulētas paļauties uz agrākos EKT nolēmumos sniegtiem

²⁰¹ Skat. plašāk: Levits E. Probleme der Sprachenvielfalt am Europäischen Gerichtshof. In: *Herausforderungen der Sprachenvielfalt in der Europäischen Union*. Hrsg. v. Roswitha Fischer. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2007, S.44-50.

²⁰² Stone Sweet A. *The Judicial Construction of Europe*. Oxford : Oxford University Press, 2004, pp.235-236

²⁰³ EKT lieta: 28-30/62 *Da Costa en Schaake NV, Jakob Meijer NV un Hoechst-Holland NV* pret Nederlandse Belastingadministratie [1963] ECR 31

²⁰⁴ EKT lieta: 283/81 *Srl CILFIT un Lanificio di Gavardo SpA* pret Ministry of Health [1982] ECR 3415

juridisko jautājumu risinājumiem, un šie risinājumi – padarīti par saistošiem precedentiem nacionālajām tiesām. Vēl jo vairāk, lai gan nolēmums ir adresēts nacionālajai tiesai, kas prasījusi prejudiciālo nolēmumu, tas ir jāievēro citām nacionālajām tiesām, kuru izskatīšanai tiek eventuāli nodotas atbilstošas lietas. Sākotnējam nolēmumam tādējādi ir vairākpusējs, nevis tikai divpusējs spēks. Tam ir saistoša precedenta loma attiecībā pret visām Kopienas nacionālajām tiesām.²⁰⁵ EKT nolēmumiem par Kopienas tiesiskā regulējuma spēkā esamību ir erga omnes efekts.²⁰⁶

Tas, ka EKT veido saistošus precedentus nacionālajām tiesām, ietekmē EKT un nacionālo tiesu savstarpējo attiecību modeli no horizontālām divpusējām attiecībām uz vairākpusējām pakārtotības attiecībām. Ja EKT nolēmumiem ir saistošu precedentu spēks, tad EKT ir šajā ziņā prevalējoša pār nacionālajām tiesām. Proti, EKT izstrādātu legāli autoritatīvu interpretāciju ir jāpārņem nacionālajām tiesām.

Minētā sistēma nostiprināta arī *EKT Reglamentā*²⁰⁷, kura 104.panta trešā daļa noteic: *Ja jautājums, kas Tiesai ir nodots prejudiciāla nolēmuma sniegšanai, ir identisks jautājumam, par kuru Tiesa jau ir sniegusi nolēmumu, vai ja atbilde uz šādu jautājumu skaidri izriet no judikatūras, Tiesa pēc tam, kad ir uzklusējusi ģenerālvokātu, jebkurā brīdī var izdot motivētu rīkojumu, kurā ir norāde uz iepriekšējo spriedumu vai attiecīgo judikatūru. Tiesa var arī izdot motivētu rīkojumu pēc tam, kad tā ir informējusi tiesu, kas tai šo jautājumu ir iesniegusi, uzklusējusi Statūtu 23. pantā minēto personu iespējamus apsvērumus un uzklusējusi ģenerālvokātu, ja atbilde uz jautājumu, kurš Tiesai nodots prejudiciāla nolēmuma sniegšanai, nerada šaubas.*

Apkopojot minēto secināms, ka Dalībvalstu tiesām EKT nolēmumu juridiskās atziņas ir obligāti jāpiemēro un tās ir jāpiemēro visām dalībvalstu tiesām un vienmēr, kad tām izskatīšanai ir nodots atbilstošs jautājums. Tādējādi šīs EKT judikatūrā rodamās atziņas ir gan vairākkārtēji piemērojamas, gan vispārsaistošas. Ja dalībvalsts tiesa atkāpsies no agrākas EKT radītās tiesnešu tiesību normas un attiecīgā lieta nonāks EKT lietvedībā, dalībvalstij par to tiks piemērotas sankcijas. Līdz ar to EKT tiesnešu tiesību normas atbilst visām vispārsaistošas

²⁰⁵ EKT lieta: 66/80 International Chemical Corporation pret Amministrazione delle Finanze dello Stato [1981] ECR 1191

²⁰⁶ Craig P., De Burca Gr. *EU Law. Text, Cases and Materials*. Fourth ed., Oxford: Oxford University Press, 2008, p.471

²⁰⁷ Eiropas Kopienų Tiesas Reglaments, *Oficiālais Vēstnesis*, L 176, 4.7.1991., aktuālā redakcija pieejama: <http://curia.europa.eu/lv/instit/txtdocfr/txtsenvigueur/txt5.pdf>

tiesību normas pazīmēm un to avots – EKT judikatūra – būtu atzīstama par patstāvīgu tiesību avotu.

„Analizējot Līguma 221.pantā EKT doto uzdevumu, var secināt, ka EKT nav uzskatāma par tiesības radošu institūciju. Tās mērķis ar saviem spriedumiem nav vis radīt jaunas tiesību normas, bet gan iztulkot jau esošās Kopienas tiesību normas un sekot, lai šī iztulkošana Kopienas ietvaros būtu vienveidīga. Tāpēc EKT spriedumu kopumu nevar uzskatīt par [...] patstāvīgu tiesību avotu, kas būtu izmantojams kā pamats kādu tiesību vai pienākumu nodibināšanai.”²⁰⁸ No iepriekš aprakstītajiem secinājumiem par EKT radīto tiesnešu tiesību spēku izriet, ka šādai minētajai atziņai nevar piekrist. Lai gan formāli EKT kompetencē ir vienīgi tiesību normu iztulkošana, tās prakses ievērojamā loma Kopienas tiesību attīstīšanā un nodrošināšanā viennozīmīgi ļauj izdarīt secinājumus par EKT nolēmumu saistošo spēku. Arī paši šīs tēzes autori atzīst, ka EKT ietekme uz Kopienas tiesībām ir bijuši ļoti nozīmīga, jo tieši pateicoties EKT, ir attīstījušies Kopienas vispārējie tiesību principi, un ļoti daudzas tiesību normas ir iztulkotas atbilstoši tiesību attīstības tendencēm, ievērojot gan politisko, gan arī ekonomisko nepieciešamību.²⁰⁹ Kā jebkurā tiesību sistēmā, arī Kopienas rakstītajās tiesībās ir konstatējami robi, un EKT tos aizpilda tiesību tālākveidošanas ceļā radot nepieciešamo regulējumu. Fragmentārisma dēļ šie robi Kopienas rakstītajās tiesībās ir lielāki un vairāk kā nacionālajās tiesībās.

Līdz ar līguma par Latvijas pievienošanos Eiropas Savienībai²¹⁰ ratifikāciju Eiropas Savienības tiesības ir kļuvušas par neatņemamu Latvijas tiesību sastāvdaļu. Tādējādi Eiropas Savienības tiesību akti un Eiropas Kopienas Tiesas judikatūrā nostiprinātā to interpretācija ir jāņem vērā, piemērojot nacionālos normatīvos aktus.²¹¹

²⁰⁸ Alehno I., Buka A., Jarinovska K., Škoba L. *Ievads Eiropas Kopienas tiesībās*. Tiesu prakse un komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2001, 23.-24.lpp.

²⁰⁹ Alehno I., Buka A., Jarinovska K., Škoba L. *Ievads Eiropas Kopienas tiesībās*. Tiesu prakse un komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2001, 24.lpp.

²¹⁰ Par Līgumu starp Beļģijas Karalisti, Dānijas Karalisti, Vācijas Federatīvo Republiku, Grieķijas Republiku, Spānijas Karalisti, Francijas Republiku, Īriju, Itālijas Republiku, Luksemburgas Lielhercogisti, Nīderlandes Karalisti, Austrijas Republiku, Portugāles Republiku, Somijas Republiku, Zviedrijas Karalisti, Lielbritānijas un Ziemeļīrijas Apvienoto Karalisti (Eiropas Savienības dalībvalstīm) un Čehijas Republiku, Igaunijas Republiku, Kipras Republiku, Latvijas Republiku, Lietuvas Republiku, Ungārijas Republiku, Maltas Republiku, Polijas Republiku, Slovēnijas Republiku, Slovākijas Republiku par Čehijas Republikas, Igaunijas Republikas, Kipras Republikas, Latvijas Republikas, Lietuvas Republikas, Ungārijas Republikas, Maltas Republikas, Polijas Republikas, Slovēnijas Republikas un Slovākijas Republikas pievienošanos Eiropas Savienībai: LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 2003. 12.novembris, nr.159 (2924)

²¹¹ Par Rīgas teritorijas plānojuma daļas 2006. - 2018.gadam, kas attiecas uz Rīgas brīvostas teritoriju, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 115.pantam: LR Satversmes tiesas spriedumslietā nr.2007-11-03, *Latvijas Vēstnesis*, 2008. 23.janvāris, nr.12 (3796).

Atsauce uz EKT judikatūras spēku Latvijā normatīvā formā atrodama *Administratīvā procesa likuma* 15.panta ceturtajā daļā, kuras otrajā teikumā noteikts, ka, piemērojot Eiropas Savienības (Kopienu) tiesību normas, iestāde un tiesa ņem vērā Eiropas Kopienu Tiesas judikatūru. Analogiska atsauce ietverta arī Kriminālprocesa likuma 2.panta otrajā daļā, kurā noteikts, ka, piemērojot Eiropas Savienības (Kopienu) tiesību normu, ņem vērā Eiropas Kopienu Tiesas judikatūru. Normās lietotais formulējums „ņem vērā” gan viennozīmīgi nenorāda uz šīs judikatūras saistošā spēka līmeni. Tā kā attiecībā uz nacionālo tiesu judikatūru normatīvais regulējums satur līdzīgu formulējumu, varētu secināt, ka Latvijas likumdevējs EKT judikatūru saistošā spēka ziņā uzskata par ekvivalentu nacionālo tiesu judikatūrai, tomēr tam nevarētu piekrist.

Tā kā EKT ir iedibinājusi anglo-amerikāņu tiesību saimei raksturīgo precedentu tiesību sistēmu attiecībā uz savos spriedumos izteiktiem *ratio decidendi*, tad EKT judikatūras loma ir striktāka un nacionālajām tiesām nav tiesību nedz to modificēt, nedz no tās atkāpties, pat īpaši to pamatojot.

Satversmes tiesa savā praksē ir vairākkārt izmantojusi EKT judikatūrā atrodamās atziņas kā aksiomātisku un neapstrīdamu normu, pārņemot attiecīgo regulējumu un caur saviem spriedumiem iedibinot to Latvijas tiesību sistēmā. Minēto raksturo, piemēram, šādas Satversmes tiesas nolēmumos attīstītas atziņas, kas savu pirmsākumu rod EKT judikatūrā:

[..] *dalībvalstis var pieņemt politiskus lēmumus attiecīgās dalībvalsts valsts valodas aizsargāšanai. Taču valsts valodas sekmēšanas politikai jābūt proporcionālai un nediskriminējošai.*²¹²

*Indivīds var atsaukties uz tiesiskās paļāvības principu tikai tādā gadījumā, ja likumdevēja iepriekš noteiktais tiesiskais regulējums radījis pamatu tiesiskajai paļāvībai.*²¹³

²¹² Par Izglītības likuma 59. panta otrās daļas otrā teikuma daļā par piedalīšanos privāto izglītības iestāžu finansēšanā, ja tiek īstenotas izglītības programmas valsts valodā, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. pantam un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14. pantam (saistībā ar Pirmā protokola 2. pantu): LR Satversmes tiesas spriedums lietā nr.2005-02-0106, *Latvijas Vēstnesis*, 2005. 16.septembris, nr. 148 (3306). Un atbilstošā EKT lieta: C-379/87 *Groener v. Ireland* [1989] ECR 3967

²¹³ Par likuma "Par valsts pensijām" 30. panta piektās un sestās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 91. Pantam: LR Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 2004-03-01, *Latvijas Vēstnesis*, 2004. 26.oktobris, nr.169 (3117). Un atbilstošās EKT lietas: C-63/93 *Duff and Others v. Minister for Agriculture and Food, Ireland, and the Attorney General* [1996], ECR I-0569; C-22/94 *Irish Farmers Association and others v. Minister for Agriculture and Food, Ireland and the Attourney General* [1997], ECR I-01809; C-177/90 *Ralf-Herbert Kühn v. Landwirtschaftskammer Weser-Ems* [1992], ECR I-00035.

*Persona, kuru atlaiž no darba sakarā ar pensijas vecuma sasniegšanu, tiek diskriminēta pēc dzimuma, ja valsts normatīvie akti paredz atšķirīgu pensionēšanās vecumu vīriešiem un sievietēm.*²¹⁴

*Piesardzības princips Kopienas vides politikā ir viens no augsta līmeņa aizsardzības stūrakmeņiem. Saskaņā ar šo principu ietekmes uz vidi novērtējums jāveic, ja pastāv šaubas, ka projekta vai plāna īstenošana var ietekmēt attiecīgo teritoriju. Nelabvēlīgas ietekmes risks pastāv tad, ja, balstoties uz objektīvu informāciju, nevar izslēgt iespējamību, ka plāns vai projekts var radīt nozīmīgas negatīvas sekas videi.*²¹⁵

No minētajiem piemēriem redzams, ka, lai gan Satversmes tiesa uz EKT judikatūru atsaucas sava viedokļa pamatojumam un argumentu pastiprināšanai, lielākajā daļā no attiecīgajiem gadījumiem tieši EKT tiesnešu tiesību normas ir tās, saskaņā ar kurām Satversmes tiesa vēlāk risina lietā būtiskos tiesību jautājumus. Proti, EKT tiesnešu tiesību normas tiek piemērotas lietu izšķiršanai Satversmes tiesā. Tādā veidā EKT tiesnešu tiesības kļūst obligātas visām valsts un pašvaldību institūcijām (arī tiesām) un amatpersonām, kā arī fiziskajām un juridiskajām personām.

Tādējādi nevar pilnībā piekrist arī viedoklim, ka EKT judikatūra apvieno gan anglo-amerikāņu precedentu tiesību, gan arī kontinentālās Eiropas judikatūras iezīmes.²¹⁶ Lai gan vispārīgi spriežot šis apgalvojums ir patiess, tomēr precedentu tiesību sistēmas ietekme uz EKT spriedumu saistošā spēka teorētisko veidošanu ir ievērojami lielāka, savukārt kontinentālās Eiropas tiesību saimes ietekme saglabājusies vienīgi attiecībā uz normatīvi tiesisko EKT tiesnešu tiesību normu juridiskā spēka regulējumu, proti, EKT judikatūras spēka formālo pusi. Tā kā pati tiesa veido Eiropas Savienības tiesību principus un nosaka to pārpozitīvo spēku, tad EKT radītajām tiesnešu tiesībām zināmos gadījumos ir pat par primārajiem Eiropas Savienības tiesību avotiem, tajā skaitā pamatlīgumiem, lielāks spēks.

²¹⁴ Par Valsts civildienesta likuma 41. panta 1. punkta "f" apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91., 101. un 106. pantam: LR Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 2003-12-01, *Latvijas Vēstnesis*, 2003. 19.decembris, nr.180 (2945). Un atbilstošā EKT lieta: 152/84 *M.H. Marshall v. Southampton and South - West Hampshire Area Health Authority (Teaching)* [1986] ECR 00723

²¹⁵ Par Rīgas teritorijas plānojuma daļas 2006. - 2018.gadam, kas attiecas uz Rīgas brīvdostas teritoriju, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 115.pantam: LR Satversmes tiesas spriedumslietā nr.2007-11-03, *Latvijas Vēstnesis*, 2008. 23.janvāris, nr.12 (3796). Un atbilstošās EKT lietas: C-127/02 *Landelijke Vereniging tot Behoud van de Waddenzee, Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels v. Staatssecretaris van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij* [2004] ECR I-7405 un C-180/96 *United Kingdom v. Commission* [1998] ECR.

²¹⁶ *Eiropas tiesības*. Otrais papildinātais izdevums. Jundzis T. (red.). Rīga: Juridiskā koledža, 2007, 95.lpp.

2. Eiropas Cilvēktiesību tiesa

Eiropas Cilvēktiesību tiesa (ECT) ir izveidota ar Eiropas *Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju*²¹⁷ (*Konvencija*), kuras 19.pants noteic, ka, lai nodrošinātu to saistību ievērošanu, kuras ar *Konvenciju un tās protokoliem uzņēmušās Augstās Līgumslēdzējas Puses*, ir izveidota Eiropas Cilvēktiesību tiesa. Tā darbojas pastāvīgi. Saskaņā ar *Konvencijas* 46.pantu „Spriedumu saistošais spēks un to izpilde” Augstās Līgumslēdzējas Puses, proti, *Konvencijas* dalībvalstis apņemas ievērot galīgos Tiesas spriedumus ikvienā lietā, kurā tās ir puses.

Tiesas spriedums formāli tātad ir saistošs tikai lietas pusēm un neveido vispārsaistošu precedentu.²¹⁸ Tajā pašā laikā līdzīgi EKT, arī ECT izmanto pati savos iepriekšējos spriedumos izteiktās atziņas kā normas, tādējādi ECT spriedumi iedibina vērā ņemamu judikatūru, kas izmantojama dalībvalstīs un nacionālajās tiesās. Apgalvojums, ka tikai abstraktiem rakstītajiem tiesību aktiem, ko radījis likumdevējs, ir *erga omnes* iedarbība un tiesas nolēmumiem ir vienīgi *inter partes* ietekme, ir nereāls un maldinošs.²¹⁹ Arī ECT nolēmumiem zināmā daļā ir *erga omnes* iedarbība, vai vismaz *de facto erga omnes* iedarbība.²²⁰ Formāli *Konvencijā* definētā ECT spriedumu daba tālu atpaliek no ECT spriedumu faktiskās ietekmes, kas pārsniedz *inter partes* iedarbību.

ECT pati ir norādījusi, ka tās spriedumi nav domāti vienīgi lai atrisinātu konkrēto lietu, kam tie ir izstrādāti, bet pa lielākai daļai to mērķis ir izskaidrot, kontrolēt un attīstīt *Konvencijas* normas. Tātad – pastāv *stare decisis* sistēma.²²¹

Latvijas pozitīvizētajā normatīvajā regulējumā ECT nolēmumu saistošais spēks atspoguļots likuma *Par 1950.gada 4.novembra Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju un tās 1., 2., 4., 7. un 11.protokolu*²²² 4.pantā, kas noteic, ka saskaņā ar *Konvencijas* 46.pantu Latvijas Republika trīs gadus pēc ratifikācijas raksta deponēšanas un uz augsto līgumslēdzēju pušu savstarpējas vienošanās pamata atzīst par obligātu *ipso facto* bez īpašas vienošanās par to Eiropas Cilvēktiesību tiesas jurisdikciju visos jautājumos, kas attiecas uz šīs *Konvencijas* un tās Protokolu (tajā skaitā 4.protokola 1.-4.panta un 7.protokola 1.-

²¹⁷ Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija, <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/56D2C838-7133-4010-8D00-99BE58570B95/0/LatvianLetton.pdf>

²¹⁸ Burgentāls T. *Starptautiskās cilvēktiesības kodolīgā izklāstā*. Rīga: Izdevniecība AGB, 2000, 105.lpp.

²¹⁹ Zupančič B.M. Eiropas Cilvēktiesību tiesas precedentu un spriedumu interpretācija. *Likums un Tiesības*, 2004, nr.4, 98.-107.lpp.

²²⁰ Ibid.

²²¹ Foyer J. La jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme. Dans: *La création du droit par le juge*. Tome 50. Paris: Dalloz, 2007, p.239-244.

²²² Par 1950.gada 4.novembra Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju un tās 1., 2., 4., 7. un 11.protokolu: LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 1997. 13.jūnijs, nr. 143/144 (858/859)

5.panta) interpretāciju un pielietojumu. *Inese Lībiņa* uzskata, un tam var pilnībā piekrist, ka saskaņā ar likuma *Par 1950. gada 4. novembra Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju un tās 1., 2., 4., 7. un 11. protokolu*²²³ 4. pantu, *Satversmes* 89. pantu un *Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas*²²⁴ 46. pantu “ECT judikatūra uzskatāma [...] par vispāršaistošu tiesību avotu”²²⁵.

Tāpat ECT nolēmumu spēks Latvijā normatīvi pozitīvizēts atsevišķos specifiskos aspektos un attiecībā uz tām pašām lietām pusēm vai pusi, par ko ECT taisījusi nolēmumu. Tā, piemēram, *Administratīvā procesa likuma* 87.pants noteic, *ja administratīvais akts ir kļuvis neapstrīdams, tajā pašā lietā administratīvo procesu var uzsākt no jauna uz adresāta iesnieguma pamata, ja [...] Eiropas Cilvēktiesību tiesa vai cita starptautiska vai pārnacionāla tiesa [EKT – autores piebilde] šajā lietā ir pieņēmusi nolēmumu, no kura izriet, ka administratīvais process jāuzsāk no jauna. Šādā gadījumā iestāde, pieņemot lēmumu atsāktajā lietā, balstās uz attiecīgās tiesas nolēmumā konstatētajiem faktiem un to juridisko vērtējumu.*

Gan EKT, gan Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra var tikt uzskatīta par jaunatklātiem apstākļiem gan administratīvajā, gan civilprocesā tiesā ar atbilstošām likumā noteiktajām sekām.

Daudz konkrētāku ECT spriedumu atziņu saistošā spēka vērtējumu sniegusi *Satversmes* tiesa. Pamatprincipu *Satversmē* nostiprināto cilvēktiesību interpretēšanai *Satversmes* tiesa noteica tā sauktajā pirmajā *Vēlēšanu* likuma lietā. Šajā lietā *Satversmes* tiesa uzsvēra: *gadījumos, kad ir šaubas par Satversmē ietvertu cilvēktiesību normu saturu, tās tulkojamas pēc iespējas atbilstoši interpretācijai, kāda tiek lietota starptautisko cilvēktiesību normu piemērošanas praksē. Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse, [...] ir obligāta* (autores izcēlums) *attiecībā uz Konvencijas normu interpretāciju, un šī prakse izmantojama arī attiecīgo Satversmes normu tulkošanai.*²²⁶

²²³ Par 1950. gada 4. novembra Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju un tās 1., 2., 4., 7. un 11. protokolu: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1997. 13. jūnijs, nr. 143

²²⁴ Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: LR starptautiskais līgums. *Latvijas Vēstnesis*, 1997. 13. jūnijs, nr. 143/144; latviešu val. pieejama: <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/56D2C838-7133-4010-8D00-99BE58570B95/0/LatvianLetton.pdf>.

²²⁵ Lībiņa I. *Personas tiesības uz attēlu saistībā ar privātās dzīves neaizskaramību salīdzinošo tiesību aspektā. Likums un Tiesības*, 2006, 8. sēj., nr. 8 (84), 241. lpp.

²²⁶ Par Saeimas vēlēšanu likuma 5. panta 5. un 6. punkta un Pilsētas domes un pagasta padomes vēlēšanu likuma 9. panta 5. un 6. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 89. un 101. pantam, Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14. pantam un Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 25. pantam: LR Satversmes tiesas spriedums lietā nr.200-03-01, *Latvijas Vēstnesis*, 2000. 1.septembris, nr.307/309 (2218/2220).

Lai gan Satversmes tiesa ir tā tiesu sistēmas institūcija Latvijā, kuras kompetencē visbiežāk ietilpst ar cilvēktiesību normu interpretāciju saistītas lietas, tomēr arī vispārējās kompetences un administratīvās tiesas atsaucas uz ECT judikatūras atziņām un izmanto tās tiesību jautājumu izšķiršanai konkrētos strīdos. Tā, piemēram, Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments lietu²²⁷ par personas goda un cieņas aizskaršanu būtībā izšķīra pamatojoties uz ECT tiesnešu tiesību normu, kas noteic, ka

*žurnālistu nevar saukt pie atbildības par tādas sabiedrībai nozīmīgas informācijas izplatīšanu, kas vēlāk ir izrādījusies nepatiesa, ja uz izplatīšanas vai publikācijas brīdi žurnālistam varēja būt pilnīga pārlicība, ka informācija ir patiesa, un viņš ir darbojies labā ticībā.*²²⁸ Tā kā Apgabaltiesa šo principu nebija ievērojusi, Senāts nolēma Apgabaltiesas spriedumu atcelt, pamatojot to ar apstākli, ka tiesa nav piemērojusi standartus, kas atbilst *Konvencijas* 10. panta principiem (ko noteikusi ECT). Tas apstiprina iepriekš secināto, ka ECT tiesnešu tiesību normām ir vispāršaistošs spēks attiecībā uz *Konvencijas* izpratni un interpretāciju.

ECT radīto juridisko atziņu spēku nosaka arī pašas ECT kā institūcijas būtība un loma. *Konvencija* tika izstrādāta un pieņemta Eiropas Padomes dalībvalstīs kā starptautisks līgums, un tam var pievienoties vienīgi Eiropas Padomes dalībvalstis. 1950.gada 4.novembrī *Konvenciju* Romā parakstīja pirmās 12 valstis, bet līdz 2000.gada 1.augustam to bija ratificējušas visas Eiropas Padomes dalībvalstis (41).²²⁹ *Konvencijas* īstenošanas nodrošināšanas galvenais mehānisms ir ECT. Tā kā *Konvencija* nav tāda veida starptautisks līgums kā, piemēram, Eiropas Kopienu dibināšanas līgumi, kuru īstenošanu un kontroli nodrošina ne tikai EKT, bet arī apjomīga Eiropas Savienības institūciju struktūra un neskaitāmi sekundārie normatīvie tiesību akti, tad būtībā ECT ir vienīgā pastāvīgā institūcija (neskaitot Ministru Komiteju), kas nodrošina *Konvencijas* realizāciju un ievērošanas kontroli. *Konvencija* ir izstrādāta un pieņemta ar mērķi nodrošināt, lai valstis respektētu cilvēktiesības, likuma varu un plurālu demokrātiju. Pievienošanās *Konvencijai* un ECT jurisdikcijas obligātuma un tās spriedumu saistošā spēka pieņemšana ir obligāts priekšnoteikums dalībai Eiropas Padomē.²³⁰ Tādējādi ECT tiesnešu tiesību normām ir saistošs spēks *Konvencijas* interpretācijā un tajā ietvertu ideju tālākā attīstīšanā, jo vienotas institūcijas, ko varētu pielīdzināt likumdevējam, attiecībā uz *Konvenciju* nav.

²²⁷ Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2005.gada 26.janvāra spriedums lietā nr.SKC-41. <http://www.at.gov.lv/info/archive/department1/2005/>

²²⁸ ECT spriedums lietā *Jersild v. Denmark*, application no. 15890/89, 23 september 1994. <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbk&action=html&highlight=Jersild%20%7C%20Denmark&sessionid=14087952&skin=hudoc-en>

²²⁹ Ziemele I. (red.) *Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā*. Rīga: SIA „Izglītības solī”, 2000, 50.-51.lpp.

²³⁰ http://www.coe.int/T/E/Human_rights/execution/01_Introduction/01_Introduction.asp#TopOfPage

Ja EKT gadījumā tiesnešu tiesību būtisko lomu noteic gan Kopienų tiesību daudzvalodība, gan lielais regulējuma fragmentārisms, tad ECT tiesnešu tiesību kontekstā tās noteicošie apstākļi ir *Konvencijas* normu un cilvēktiesību normu vispār milzīgā abstrakcijas pakāpe. Nepieciešamība aizpildīt telpu starp *Konvencijas* normu abstrakto nozīmi un konkrētas lietas faktiem noved pie ECT tiesnešu tiesībām.²³¹ Tādējādi attiecībā uz cilvēktiesību satura noskaidrošanu Eiropas vienotajā telpā, daudz nozīmīgāk par *Konvencijas* normu interpretēšanu ir interpretēt un izprast ECT radītos tiesnešu tiesību noteikumus.

ECT tiesnešu tiesību normu interpretācijas kontekstā būtisks aspekts lietas faktisko apstākļu ietekme un, jo īpaši, ās valsts tiesību sistēmas ietekme, kurai lieta ir bijusi sākotnēji adresēta. Proti, ECT nostāja un sniegtais risinājums vienmēr ir saistīts ar konkrēto lietu un konkrētu nacionālo tiesisko sistēmu: franču, vācu, britu, zviedru un tml. Tikai ļoti retos gadījumos ECT pasludina abstraktu spriedumu, kas ir tieši piemērojams visu to valstu nacionālajās tiesiskajās sistēmās, kas pievienojušās *Konvencijai*.²³² Tātad ECT tiesnešu tiesību piemērošanā interpretācijai ir pat vēl būtiskāka nozīme kā piemērojot valsts vispārējās kompetences tiesu radītos tiesnešu tiesību noteikumus šajā pašā valstī un tiesību sistēmā.

Apkopojot un ņemot vērā minēto, ir pietiekams pamats slēdzienam par to, ka ECT tiesnešu tiesību normām ir obligāts raksturs un vispāršaistošs spēks attiecībā uz Konvencijas normu īstenošanu un interpretāciju. Savukārt, attiecībā uz citos starptautiskos vai nacionālos normatīvajos tiesību aktos noteikto cilvēktiesību izpratnes veidošanu, ko nenosēd *Konvencijas* noteikumi, ECT tiesnešu tiesību normas izmantojamas argumentatīviem un interpretācijas nolūkiem. Jebkurā gadījumā, *Konvencijas* normas tikai kopsakarā ar ECT tiesnešu tiesību normām veido pilnvērtīgu ar *Konvenciju* noteikto cilvēktiesību saturu, un no ECT sniegtās interpretācijas atšķirīgi risinājumi pieļaujami vienīgi attiecībā uz cilvēktiesībām, ko valstis nacionālā līmenī noteikušas papildus.

²³¹ Zupančič B.M. Eiropas Cilvēktiesību tiesas precedentu un spriedumu interpretācija. *Likums un Tiesības*, 2004, nr.4, 98.-107.lpp.

²³² Zupančič B.M. Eiropas Cilvēktiesību tiesas precedentu un spriedumu interpretācija. *Likums un Tiesības*, 2004, nr.4, 98.-107.lpp.

VI. Kopsavilkums

Atsevišķās valstīs normatīvi ir noteikts tiesnešu tiesību vai, plašāk formulējot, judikatūras saistošā spēka noliegums. Piemēram, Austrijas *Civilkodeksa*²³³ 12.pantā īpaši uzsvērts, ka konkrētu lietu lēmumiem un tiesas spriedumiem konkrētās izskatāmajās tieslietās nekad nav likuma spēks, tos nevar attiecināt uz citām lietām vai citām personām. Tomēr arī šīs normas saturs ir diskutējams, jo to varētu interpretēt, akcentējot mērķi spriedumu vai lēmumu pēc būtības attiecināt tikai uz konkrētajām pusēm vai adresātiem, kā tas ir raksturīgi tiesību normu piemērošanas aktiem. Tas tomēr neizslēdz iespēju šajos pašos aktos identificēt arī tiesnešu tiesību noteikumus.

Gluži pretēji, jau minētais *Šveices Civilkodekss* paredz tieši un *expressis verbis* tiesai pienākumu gadījumā, ja konstatēts likuma robs, iestāties likumdevēja vietā. Nesaturot tik tiešu un viennozīmīgu regulējumu, vairumā Eiropas kontinentālo valstu normatīvie tiesību akti tomēr ietver norādes uz tiesas pakļautību likumam un tiesībām, kā arī juridiskās obstrukcijas aizliegumu. Šo divu pamatprincipu kombinācija ar nepieciešamību nodrošināt taisnīgumu un panākt taisnīgu sabiedrisko attiecību konfliktu risinājumu likumsakarīgi noved pie nepieciešamības tiesai nodarboties ar tiesību normu jaunradi un tādējādi radītajām tiesnešu tiesību normām būt juridiski saistošām.

Kodificēto jeb rakstīto tiesību sistēmas būtība nozīmē rakstīto tiesību normu primāro dabu, tajā pašā laikā tā nenoliedz citu tiesību avotu līdzvērtīgu pastāvēšanu gadījumos, kas ar rakstītajām tiesību normām nav regulēti.²³⁴ Likumi un kodifikācijas nav nekas cits, kā vienīgi likumdošanas procesā šiem avotiem piešķirta forma – tiesai ir tiesības šo sistēmu papildināt, ja likumdevējs nav formalizējis kādus tiesību noteikumus, kas pastāv tiesību sistēmā.²³⁵ Tādējādi, runājot par tiesnešu tiesību saistošo raksturu kontinentālās Eiropas tiesību sistēmā, ar to vispirms būtu saprotams apstāklis, ka tiesai ir saistošas esošās tiesiskās kārtības vērtības, kuras ir ietvertas pamatlikumā un citos likumos un kuras ir radušas konkretizētu atspoguļojumu tiesnešu tiesību veidā. Lai gan rakstītais likumiskais regulējums varētu izrietēt no ļoti pragmatiskiem lietderības apsvērumiem, tiesību piemērotājam var rasties grūtības noteikt tajā ietverto tiesisko vērtību. Šo uz praktiskiem mērķiem kalpojošo likumu bāzes radīto tiesneša tiesību saistošā rakstura pamatā nav kāds konkrēts tiesiski ētiskais vērtību mērogs. Ievērot

²³³ Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch, 1. junius 1811.
http://www.internet4jurists.at/gesetze/bg_abgb01.htm#§_12.

²³⁴ Zenati F. *La Jurisprudence*, Methodes du Droit. Paris: Dalloz, 1991, p. 239

²³⁵ Zenati F. *La Jurisprudence*, Methodes du Droit. Paris: Dalloz, 1991, p. 239

iepriekšējā tiesas nolēmumā esošo normu tiesu var pārlicināt ne tikai vērtības arguments, bet arī no likuma regulējošā mērķa izrietošais praktiskais arguments.

Kā tika noskaidrots, **Vācijā** tiesnešu tiesību leģitimitāte un saistošais spēks tiek balstīts *Pamatlikuma* normā, kas noteic, ka tiesu vara ir pakļauta likumam un tiesībām. Vairāki citi likumi satur norādes uz agrākas tiesu prakses piemērošanu un regulē procedūru, kāda piemērojama, ja tā tiek ignorēta. Tas norāda uz tiesnešu tiesību būtisko nozīmi tiesiskās sistēmas vienotības nodrošināšanā un tiesu darba kvalitātes garantēšanā. Tiesnešu tiesību ievērojamās faktiskās un metodiskās nozīmes atzīšanu aizsāka vēsturiskās tiesību skolas aprakstītā tiesību avotu teorija un lietotais termins „juristu tiesības” (*Juristenrecht*), kas radīja pamatu ilglaicīgām vēlākām diskusijām par tiesas lomu tiesību jaunradē un tiesnešu tiesībām kā tiesību avotu. Tika uzskatīts, ka tiesas juridiskai atziņai ir saistošs spēks tādēļ, ka tā ir „iekšēji pareiza”, proti, tā ir rakstītā likuma korekts papildinājums. Par tiesnešu tiesību teorijas izstrādes aizsācēju varētu uzskatīt *Oskaru Bulovu* un viņa koncepciju par to, ka spēkā esošās tiesības rodas no likumdevēja un tiesas savstarpējas sadarbības. Likumdevēja radītais likums ir vienmēr jāuztver kā tāds, kam nepieciešama tiesas konkretizācija. Mūsdienu Vācijas tiesību doktrīnā tiesnešu tiesību praktiskā nozīme netiek noliegta, tomēr pastāv diskusija par viena konkrēta precedenta saistošo spēku, konstantas judikatūras atziņu saistošo spēku un tiesību avota statusu, kā arī tiesnešu tiesību konstitucionālo pieļaujamību un nozīmi. Lielu ieguldījumu doktrinārās pieejas attīstībā ir devusi Vācijas Federālā konstitucionālā tiesa, kuras spriedumos paustās atziņas kalpo par pamatu tiesnešu tiesību doktrīnai Vācijā. Tiesa ir atzinusi, ka tiesnešu tiesību juridiskā spēka pamatā nav tiesu varas kompetence radīt tiesību normas pati par sevi, bet gan tiesību sistēmas pamatprincipi, uz ko tās balstītas, un juridiskās metodes, ar kuru palīdzību tās radītas.

Tā kā tiesas darbība vislielāko risku ietver demokrātijas un varu dalīšanas principa īstenošanā, tad šie divi arī ir biežāk sastopamie aspekti, kādos tiesnešu tiesību institūts ir kritizēts tiesību doktrīnā. Padziļinātas analīzes rezultātā tomēr secināms, ka no demokrātijas principa aspekta tiesnešu tiesības var tikt atzītas par tiesiskām un konstitucionālām tikai tad, ja tiesa spriež juridiski un tiesnešu tiesību normu veidošana nebalstās uz politiskiem argumentiem.

Par tiesnešu tiesības radošajām metodēm tiek atzītas tiesību tālākveidošanas metodes, nenoteiktu juridisku jēdzienu un ģenerālklausulu konkretizēšana, vispārējo tiesību principu konkretizēšana, savukārt par vienkāršas tiesību normu interpretācijas pieskaitīšanu tiesnešu tiesību radošajām metodēm vienots viedoklis nepastāv. Tiesību zinātnieki tiesību normu

interpretāciju *expressis verbis* nenosauc kā tiesnešu tiesības radošu juridisko metodi un neveido tādu tiesnešu tiesību grupu kā likumus interpretējošas tiesnešu tiesības, tajā pašā laikā doktrīnā konstatējami pieņemami argumenti par interpretācijas rezultātā radīto juridisko atziņu iespējamo nozīmīgumu un vēlāku izmantošanu tiesās skatot līdzīgas lietas.

Francijā vēsturisko apstākļu dēļ normatīvais regulējums tiesnešu tiesību kontekstā ir veidojies kā aizliedzošs, taču attīstības un piemērošanas prakses rezultātā mūsdienās tiesnešu tiesības kā tiesību institūts tiek gan normatīvi pieļauts, gan atzīts un analizēts tiesību zinātnē. Par judikatūru tiek atzīts tiesas spriedumu kopums, kuros tiek interpretēts likums, savukārt, jēdziens „interpretācija” lielākajā daļā gadījumu franču tiesību doktrīnā tiek lietots kā vienojošs apzīmējums visām tiesību piemērotāja veiktajām tiesību normu apstrādes metodēm, proti, tas ietver sevī ne tikai tiesību normu interpretāciju tās šaurākā izpratnē, bet arī tiesību tālākveidošanu, vispārējo tiesību principu konkretizāciju un citas iespējamās metodes.

klasiskās franču tiesību izpratnes veidošanos un tiesu varas pilnvaru atzīšanu visvairāk ir ietekmējušas *Šarla Luija de Monteskjē* idejas un Lielās Franču revolūcijas ietekmē radītie normatīvie tiesību akti. Francijā kā tipiskā rakstīto tiesību sistēmas valstī normatīvajiem tiesību aktiem kā tiesību avotam ir vislielākā nozīme. To ietekmējusi gan *Žana Žaka Ruso* mācība par sabiedrisko līgumu, gan varu dalīšanas teorija. Lai gan Lielās Franču revolūcijas ietekmē izveidojās tiesiskās domas un normatīvā regulējuma tradīcijas tiesu veiktas tiesību jaunrades kontekstā, kuru pamatprincipu aktualitāte ir manāma vēl mūsdienās, minētie apstākļi nav ietekmējuši tiesnešu tiesību praktisko attīstību Francijā, kā arī plašas teorētiskas diskusijas par tiesnešu tiesībām kā tiesību avotu. Attiecībā uz normatīvo tiesību aktu un tiesas radīto juridisko atziņu savstarpējo saikni Francijā pastāv divas teorijas: pakārtotības teorija un saplūšanas teorija. Pakārtotības teoriju pamato divi galvenie argumenti: parlamenta tiesības grozīt tiesnešu tiesību noteikumus (tātad likumdevēja radīto vēlāko tiesību normu pārākums pār tiesnešu tiesību normām), un otrkārt, tiesnešu padotība likumam. Otra teorija, savukārt, atzīst, ka tiesnešu tiesības un normatīvie tiesību akti kā tiesību avoti papildina viens otru. Judikatūra nav nekas cits, kā interpretēts, modificēts vai papildināts likums, tāpēc tiesnešu tiesību noteikumi ir likuma teksta neatņemama sastāvdaļa. Tātad, ja no formālā viedokļa tiesnešu tiesības Francijā tiek uzvertas kā likumam pakārtotas, tad funkcionāli tām ir tāds pats spēks un nozīme, kā rakstītajām tiesību normām.

Arī jautājumā par tiesnešu tiesību leģitimitātes avotu Francijas tiesību teorētiķi ir izstrādājuši virkni teoriju: Saskaņā ar deleģēšanas teoriju tiesnešu tiesību leģitimitātes jautājums tiek atrisināts, ja pastāv likumdevēja deleģējums tiesai konstantas tiesu prakses ceļā

radīt tiesību noteikumus. Viena no senākajām pieejām tiesnešu tiesību leģitimitātes pamatošanā, savukārt, balstās uz tēzi, ka tiesnešu tiesības nav atsevišķs, nošķirts tiesību normu veids, bet, ka tām ir normatīvs spēks tādēļ, ka laika gaitā tās klūst par paražu tiesībām. Netiešas piekrišanas teorijas pamatā, turpretī, ir likumdevēja netieša piekrišana tiesas radītajiem noteikumiem kā to leģitimitātes pamats. Saskaņā ar vēl citu teoriju tiesas veiktas tiesību jaunrades leģitimitātes pamatā ir juristu sabiedrībā valdoša viedokļa konsenss, un pastāv arī teorija, kuras pamatā ir juridiskās obstrukcijas aizliegums jeb pienākums obligāti izspriest lietu kā tiesnešu tiesību institūta leģitimitāti pamatojošs faktors. Lai gan neviena no teorijām nesniedz pilnīgu un absolūti pieņemamu risinājumu tiesnešu tiesību leģitimitātes atzīšanai, tomēr katra no tām vērtējama kā pienesums kopējās idejas attīstībai virzienā uz šādas leģitimitātes pastāvēšanas viennozīmīgumu.

Praksē Francijas tiesas visai plaši izmanto tiesību tālākveidošanas metodes, radot attiecīgi papildinošas tiesnešu tiesības, kā arī zināmos gadījumos, ekstrēmi netaisnīga vai nesaprātīga likuma gadījumā, arī tiesnešu tiesības *contra legem*. Tā kā Francijas tiesību zinātnieki atsevišķi neanalizē tiesnešu tiesību radošās juridiskās metodes, jāsecina, ka visas tiesību normu piemērošanas metodes noteiktos gadījumos var radīt tiesnešu tiesību noteikumus.

Arī Latvijai tuvākajās kaimiņvalstīs identificējami noteikti tiesību teorijas virzieni un idejas saistībā ar tiesnešu tiesību institūtu un no tā izrietošajiem teorētiskajiem problēmjautājumiem.

Igaunijas tiesību doktrīnā īpaša uzmanība nav veltīta atsevišķu juridisko metožu analīzei, lai noteiktu tiesnešu tiesības radošās metodes, taču no analizētajām šajā kontekstā izteiktajām tēzēm izriet, ka pie tiesnešu tiesībām Igaunijā pieskaitāms tiesību tālākveidošanas rezultāts un atklātu juridisku jēdzienu aizpildīšanas gaitā radītās juridiskās tēzes, nekonkretizējot iespējamību tiesību normu interpretācijas ceļā radīt jaunus vispārsaistošus tiesību noteikumus, ko vēlākas tiesas varētu piemērot līdzīgu faktisko gadījumu izšķiršanā.

Krievijas Federācijā vēsturiski tiesu nolēmumos paustajām atziņām ir bijusi ļoti liela ietekme tiesību sistēmas veidošanā, mūsdienās tiesas pilda arī normatīvo tiesību aktu tiesiskuma kontroli un noteiktā kārtībā noteiktas tiesu institūcijas ir tiesīgas tos atzīt par spēkā neesošiem, tomēr ārpus šīs kompetences tiesību teorijā rodamas vien atsevišķas idejas par vispārējās jurisdikcijas tiesu izstrādāto un piemēroto tiesnešu tiesību pieļaujamību un atsevišķa tiesību avota statusu. Lai gan formāli padomju tiesību sistēmā, piemēram, vienīgais tiesību avots bija normatīvie tiesību akti, tajā pašā laikā augstāko tiesu plēnuma lēmumiem bija

noteikts obligāts spēks attiecībā uz tiesām, kas faktiski tiesnešu tiesību kontekstā sagrauj priekšstatu par pozitīvās tiesību skolas ideju viennozīmīgu īstenošanu.

Zviedrijā, kur dominē rakstīto tiesību sistēma, formāli tiesu spriedumos ietvertās atziņas netiek uzskatītas par saistošām, tomēr praksē tiesas, iespējams, seko agrākos spriedumos izteiktām atziņām pat biežāk, nekā tiesas precedentu tiesību valstīs. *Aleksandrs Pečeniks* ir piedāvājis tiesību avotu iedalījumu veidot no trīs kategorijām – obligāti piemērojamiem, nepieciešami piemērojamiem un pieļaujami piemērojamiem tiesību avotiem. Pie otrajiem attiecīgi pieskaitot judikatūru kā tiesnešu tiesību normu avotu. Trīs kategoriju tiesību avotu teorija savdabīgi atrisina tiesnešu tiesību statusa un juridiskā spēka jautājumu, nepiešķirot tiesnešu tiesību normām likumam pielīdzināmu normatīvu spēku, bet tomēr padarot to avotu (judikatūru) par nozīmīgāku tiesību avotu nekā pārējie palīgavoti. Nepieciešami piemērojamie tiesību avoti tiesai ir jāizmanto un uz tiem jāatsaucas, ja tādi konkrētajā lietā pastāv.

Atsevišķu uzmanību tiesnešu tiesību institūta izpratnes analīzē Eiropas kontekstā nepieciešamas veltīt Eiropas Kopienų Tiesas un Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumos ietvertajām jaunajām juridiskajām atziņām. Abu šo tiesu precedentu saistošo spēku ir noteikuši vairāki faktori, arī šo tiesu politiskā loma un pašas tiesas savos nolēmumos. EKT spriedumu saistošā spēka teorijas veidošanā liela loma ir precedentu tiesību sistēmas ietekmei, bet kontinentālās Eiropas tiesību saimes ietekme saglabājusies vienīgi attiecībā uz normatīvi tiesisko EKT tiesnešu tiesību normu juridiskā spēka regulējumu. Tā kā pati tiesa veido Kopienų tiesību principus un nosaka to prevalējošo spēku pār rakstītajām tiesībām, tad EKT radītajām tiesnešu tiesībām zināmos gadījumos ir pat par primārajiem Eiropas Savienības tiesību avotiem lielāks spēks. Līdzīgi arī ECT tiesnešu tiesību normām ir obligāts raksturs un vispārsaistošs spēks attiecībā uz *Konvencijas* normu īstenošanu un interpretāciju. Savukārt, attiecībā uz citos starptautiskos vai nacionālos normatīvajos tiesību aktos noteikto cilvēktiesību izpratnes veidošanu, ko nenosdz *Konvencijas* noteikumi, ECT tiesnešu tiesību normas izmantojamas argumentatīviem un interpretācijas nolūkiem.

Izvērtējot aplūkotās Eiropas valstu tiesību teorijas tēzes, nav konstatējamas to būtiskas iekšējas pretrunas. Ar atsevišķiem izņēmumiem, pie tiesnešu tiesības radošajām metodēm pieskaita tiesību tālākveidošanu, nenoteiktu juridisku jēdzienu konkretizāciju un nereti arī tiesību normu interpretāciju.

Tiesnešu tiesību ilgstošas attīstības un nemainības rezultāta turpmāka izmantošana noved pie cirkulāras tiesas izstrādāto abstrakto juridisko atziņu piemērošanas un tālākattīstīšanas. Brīdī, kad tiesas formulētā atziņa ir izgājusi „laika pārbaudi”, cita tiesa to var izmantot

nolēmuma argumentācijā, kā arī balstīt uz to jaunu abstraktu juridisku atziņu, tādējādi veidojot jaunu pienesumu tiesnešu tiesībām. Tiesību normas, ko tiesnešu tiesību formā identificē un formulē tiesa, jau pastāv tiesību sistēmā nerakstītā veidā. Proti, tās ir tajā tiesību daļā, kas nesakrīt jeb nepārklājas ar rakstītajiem likumiem. Tādējādi tiesa šīs normas nerada no jauna, bet gan vienīgi konstatē to esamību un formulē tekstuālā veidā savos spriedumos. Līdz tam šīs normas pastāv tiesību sistēmā, taču tās neatrodas piemērošanā šajā tiesību sistēmā. Ar to brīdi, kad tiesa tās atpazīst un akceptē kā nepieciešamu rakstīto likumu papildinājumu, tās kļūst par aktuālās tiesību sistēmas sastāvdaļām,²³⁶ un pamato tiesnešu tiesību institūta līdzāspastāvēšanu pilnvērtīgai varu dalīšanas principa realizācijai.

²³⁶ Larenz K., Canaris C.W. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. Berlin Heidelberg: Dritte, Neu bearbeitete Auflage, Springer-Vetlag, 1995, p.193